

De Nederlandse samenleving 2012

Verklaring van tekens

.	gegevens ontbreken
*	voorlopig cijfer
**	nader voorlopig cijfer
x	geheim
—	nihil
—	(indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2011–2012	2011 tot en met 2012
2011/2012	het gemiddelde over de jaren 2011 tot en met 2012
2011/'12	oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2011 en eindigend in 2012
2009/'10 –2011/'12	oogstjaar, boekjaar enz., 2009/'10 tot en met 2011/'12

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek
Grafimedia

eBook

Textcetera, Den Haag

Omslag

Delta3, Den Haag

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier:
www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

Prijs: € 26,40 (exclusief verzendkosten)

ISBN 978-90-357-1807-4
ISSN 1874-9941

Oplage: 650

© Centraal Bureau voor de Statistiek,
Den Haag/Heerlen 2012.
Verveelvoudiging is toegestaan,
mits het CBS als bron wordt vermeld.

Voorwoord

Ook in 2012 houdt de laagconjunctuur Nederland in zijn greep. Vroegere zekerheden staan in toenemende mate onder druk: banen, pensioenen, woningwaarde, betaalbare zorg, vertrouwen in elkaar en in de samenleving. De koopkracht is vanaf 2010 dalende, er worden steeds minder woningen verkocht. Verkochte woningen wisselen tegen een steeds lagere prijs van eigenaar. Ook lopen steeds meer huishoudens risico op (langdurige) armoede en neemt het aantal schuldsaneringen weer toe. Op de arbeidsmarkt zijn vooral mannen, jongeren en flexwerkers extra kwetsbaar.

Positief is dat de meeste Nederlanders in het afgelopen jaar aangeven tevreden te zijn over de kwaliteit van leven. Ze zijn tevreden over hun sociale contacten en over de sociale samenhang in de buurt. Positief is ook dat de dalende trend in criminaliteit en onveiligheidsgevoelens verder aanhoudt en dat de voortijdige schooluitval onder jongeren blijft dalen.

Deze en andere inzichten en ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving staan beschreven in de nieuwe CBS-publicatie *De Nederlandse Samenleving 2012*. Aan de hand van verschillende dimensies van de kwaliteit van leven wordt een beeld van de welvaart en het welzijn van Nederlandse burgers geschetst. Voor verschillende aspecten van de kwaliteit van leven is aangegeven hoe het er momenteel voor staat in ons land, welke veranderingen zich hebben voorgedaan en hoe die ontwikkelingen verschillen tussen bevolkingsgroepen en regio's.

Deze publicatie bundelt slechts een klein deel van de kennis die binnen het CBS aanwezig is over de Nederlandse samenleving. Meer informatie is te vinden op onze website www.cbs.nl. U kunt ook contact opnemen met de infoservice van het CBS (www.cbs.nl/infoservice).

De Directeur-Generaal van de Statistiek
Drs. G. van der Veen

Den Haag/Heerlen, november 2012

De Nederlandse samenleving: kwaliteit van leven door welvaart en welzijn

Internationaal neemt de vraag toe om maatschappelijke vooruitgang beter dan tot nu toe in beeld te brengen. Deze vraag komt voort uit het groeiende besef dat het Bruto Binnenlands Product (BBP) tekort schiet als indicator voor welvaart, maar meer nog als indicator voor welzijn. Veel (inter)nationale organisaties en instituties, waaronder de Europese Unie, de Verenigde Naties en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), werken ondertussen samen aan deze thematiek die als een belangrijk sociaal en politiek uitgangspunt geldt. Het *Report of the commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* uit september 2009 heeft alle nieuwe initiatieven op dit terrein in een stroomversnelling gebracht. De commissie die dit rapport schreef stond onder leiding van de Nobelprijswinnaars Joseph Stiglitz en Amartya Sen en de econoom Jean-Paul Fitoussi.

Net als in 2010 sluit het CBS met de publicatie *De Nederlandse Samenleving* aan bij de uitwerking van het aandachtsgebied 'kwaliteit van leven' in het Stiglitz-rapport. Het Stiglitz-rapport onderkent dat de kwaliteit van leven meerdimensionaal is. Bovendien zijn er verschillende manieren om tegen de kwaliteit van leven aan te kijken. Niettemin bestaan er volgens het rapport een aantal kerndimensies waarover algemeen consensus bestaat. Met een paar kleine aanpassingen vormen deze kerndimensies het uitgangspunt voor kwaliteit van leven in deze publicatie over de Nederlandse samenleving.

In *De Nederlandse Samenleving* beschrijven we steeds die belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van welvaart en welzijn, die de kwaliteit van leven van mensen in Nederland raken. Uiteraard komen niet alle aspecten die per dimensie beschreven zijn aan bod. Hiervoor schoten tijd en ruimte te kort.

Voor meer achtergrondinformatie: www.cbs.nl/dns.

Samenvatting

Demografische en economische context

Bevolking groeit minder sterk dan verwacht, emigratie groeit sneller dan immigratie

De Nederlandse bevolking is in 2011 gegroeid met 75 duizend en telde op 1 januari 2012 16,7 miljoen mensen. Daarmee is de groei iets minder sterk dan in voorgaande jaren. In 2011 bleef de sterfte nog stabiel en werden er weer minder kinderen geboren. Het aantal emigranten nam sterker toe dan het aantal immigranten. Regionaal zijn er grote verschillen. In de Randstad en Flevoland groeit de bevolking door een geboorteoverschot en de komst van jongeren, wat ook de vergrijzing afremt. Krimpregio's zoals de Achterhoek, Zuid-Limburg, en Oost-Groningen vergrijzen snel. (01)

Lichte economische groei in 2012 maar laagconjunctuur houdt aan

Nadat de economie weer kromp eind 2011 is er sprake van een lichte groei in het tweede kwartaal van 2012. Iets verbeterde exportcijfers liggen hieraan ten grondslag. De laagconjunctuur houdt echter aan. De rem op de economische groei hangt samen met de euro-crisis. Bedrijven investeren minder, het consumentenvertrouwen bereikt een historisch dieptepunt en de consumenten zijn dan ook terughoudend in hun bestedingen. Voor het eerst sinds 1996 zijn er meer dan een half miljoen mensen werkloos. Binnen de Europese Unie is Nederland nog altijd relatief welvarend en is de werkloosheid nog steeds laag. De Nederlandse overheidsfinanciën staan onder druk. Over 2011 bedroeg het overheidstekort 4,5 procent van het BBP. (02)

Materiële levensstandaard

Inkomen, koopkracht en vermogens dalen verder, 150 duizend miljonairshuishoudens in Nederland

De in 2008 ingezette daling van het gemiddeld inkomen blijft aanhouden, vanaf 2010 daalt ook de koopkracht. Mensen met de hoogste inkomens wonen in de westelijke provincies. Gemeenten met veel lagere inkomens liggen vooral in Friesland, Groningen en Limburg. Qua koopkracht leverden gepensioneerden en bijstandontvangers in 2011 het meeste in. Op 1 januari 2011 bedroeg het doorsnee vermogen van huishoudens in Nederland 29 duizend euro. Stedelingen hebben relatief vaak lage vermogens. In Noord-Brabant heeft men juist gemiddeld veel vermogen. Jonge huishoudens hebben nauwelijks vermogen, terwijl huishoudens van 65-plussers juist grote vermogens hebben. Het doorsnee vermogen in Nederland is ruim 40 procent minder dan in 2008. Nederland telt 150 duizend miljonairshuishoudens. (03)

150 duizend huishoudens met langdurig laag inkomen, schuldsaneringen nemen weer toe

In 2010 hadden 514 duizend huishoudens (7,4 procent) een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Hiervan leefden bijna 150 duizend huishoudens vier jaar of langer van een laag inkomen. Een laag inkomen komt vooral vaak voor bij eenoudergezinnen en alleenstaanden. Jongeren hebben beduidend vaker een laag inkomen dan ouderen en in de grote steden zijn mensen met een laag inkomen oververtegenwoordigd. Op basis van ramingen van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) wordt verwacht dat het aandeel huishoudens met kans op armoede in 2011 en 2012 stijgt. In 2011 is het aantal schuldsaneringen weer fors toe tot een totaal van bijna 15 duizend uitspraken. 18 procent had betrekking op (ex-)ondernemers. (o4)

Woningen steeds moeilijker verkocht, prijzen 15 procent lager dan in 2008

Het aantal verkopen van woningen is tussen 2006 en 2011 met meer dan 40 procent gedaald. Als gevolg van de sterk teruggelopen vraag is, na een jarenlange stijging, de gemiddelde verkoopprijs van bestaande woningen in de tweede helft van 2008 gaan dalen. In juli 2012 waren de gemiddelde verkoopprijzen 15 procent lager dan in juli 2008. In Zeeland daalden de prijzen het minst met ruim 12 procent, in Friesland het meest met bijna 18 procent. De huizenmarkt in Amsterdam ontwikkelde zich relatief gunstig. In 28 procent van de huurwoningen van woningcorporaties woonde in 2011 een huishouden met een inkomen hoger dan 33 duizend euro. In deze gevallen is sprake van scheefwonen. (o5)

Economische risico's

Vooraf jongeren en flexwerkers kwetsbaar tijdens recessie

De conjuncturele opleving in 2010 en de (hernieuwde) terugval van de economie in 2011 beïnvloeden ook de arbeidsmarkt. Eind 2010 en begin 2011 neemt, na een periode van krimp, de omvang van de werkzame beroepsbevolking weer toe. Deze positieve ontwikkeling was slechts van korte duur want eind 2011 viel de jaar-op-jaar groei weer terug op het nulniveau. In 2012 loopt de werkloosheid op. De werkgelegenheid van mannen en jongeren herstelde zich niet van de terugval van eind 2008. Het perspectief op werk is gering bij 45-plussers zonder baan. Jongeren, flexwerkers en arbeidsongeschikten werken minder uren. Er is verder een toename van de uitkeringsafhankelijkheid onder alleenstaande mannen. (o6)

In landelijke regio's minder banen en minder herstel

In de periode 2008–2010 is vooral in Groningen en Zuidoost Drenthe werkgelegenheid verloren gegaan. In de economisch sterkere stedelijke regio's groeide het aantal banen licht. Het aantal WW- en bijstandsuitkeringen stabiliseerde in 2011 na een periode van sterke toename. Tot eind 2010 was de kans op werkherwinning na een uitkering het laagst in en rondom de vier grote steden. Gezien de hogere baandichtheid en het feit dat het aantal banen in de Randstad wel steeg, is er regionaal blijkbaar sprake van een *mismatch*

tussen het arbeidsaanbod – werkzoekenden met een uitkering, veelal laagopgeleide en oudere personen, gemiddeld meer niet-westerse allochtonen – en de arbeidsvraag. (07)

Opleiding en beroep

Opleidingsniveau stijgt, voortijdig schooluitval daalt verder

De verblijfsduur in het onderwijs neemt weer toe. Havo en vwo trekken meer scholieren en in het mbo wordt gekozen voor hogere niveaus en daarmee voor langer durend onderwijs. Met een vmbo-diploma stromen meisjes vaker dan jongens door in een hoger mbo-niveau. Dat komt vooral doordat meisjes binnen het vmbo een diploma van een hoger niveau hebben behaald. Er is minder voortijdige schooluitval. Leerlingen met een niet-westers allochtone achtergrond vallen vaker voortijdig uit dan autochtonen, en jongens vaker dan meisjes. Er nemen steeds meer studenten deel aan het hoger onderwijs. Het onderwijsniveau van de bevolking stijgt. Van de bevolking van 25 tot 65 jaar zijn mannen gemiddeld iets hoger opgeleid dan vrouwen, maar vrouwen zijn bezig hun achterstand in te halen. (08)

Laagopgeleide en alleenstaande vrouwen met jonge kinderen participeren het minst

De arbeidsparticipatie van hoogopgeleiden is beduidend groter dan van laagopgeleiden. Vooral laagopgeleide vrouwen hebben nog een inhaalslag te maken. Vooral de arbeidsdeelname bij alleenstaande vrouwen met kinderen jonger dan 12 jaar is gering. Van degenen die een baan van 12 uur of meer per week hebben werken de meesten op het niveau van het behaalde onderwijs. Ongeveer een op de tien zegt in een baan op een hoger niveau te werken en mannen vaker dan vrouwen. 10 procent van de werkenden verandert gedurende de loopbaan van beroep. Wel is dit gebruikelijker onder 18- tot 30-jarigen en hoogopgeleiden dan onder 45- tot 65-jarigen en laagopgeleiden. (09)

Gezondheid

Vrouwen, laagopgeleiden, alleenstaanden en stedelingen vaker psychisch ongezond

Ruim 1,5 miljoen mensen in Nederland hadden in het afgelopen jaar depressieve klachten. Mensen met een slechtere geestelijke gezondheid hebben ook vaker langdurige aandoeningen en lichamelijke beperkingen dan gemiddeld en hebben een ongezondere leefstijl. Laagopgeleiden en alleenstaanden hebben zowel een wat mindere lichamelijke en een wat mindere psychische gezondheid. Vrouwen hebben weliswaar een hogere levensverwachting, maar hebben ook vaker chronische ziekten, meer lichamelijke beperkingen en meer psychische klachten dan mannen. Het aantal langdurige aandoeningen en lichamelijke beperkingen nam bij zowel mannen als vrouwen licht toe. Over de hele linie wordt er steeds minder gerookt, maar neemt het probleem van overgewicht toe. (10)

Maatschappelijke participatie en vertrouwen

Ouderen en laagopgeleiden hebben minste vertrouwen in de politiek

De opkomst tijdens de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 was het laagst sinds 14 jaar (73,8 procent). Het zijn nog steeds de laagopgeleiden die minder politiek actief zijn dan hoogopgeleiden. Vooral ouderen en laagopgeleiden hebben weinig vertrouwen in de politiek. Zij hebben ook minder vertrouwen dan jongeren en hoogopgeleiden in de democratie en in instituties als de Tweede Kamer en politieke partijen. In Europees perspectief is Nederland het enige land waar een krappe meerderheid politici vertrouwt. (11)

Sociale verbanden en relaties

Minder huwelijken, vrouwen scheiden vaker, minder kinderen met beide ouders

Sinds 2001 is het aantal huwelijken gedaald van 80 duizend tot 70 duizend per jaar. Het aantal gesloten partnerschappen daarentegen is gestegen van 2 duizend tot 10 duizend. Jaarlijks worden er ruim duizend huwelijken tussen twee mannen of twee vrouwen gesloten. Iets meer lesbische vrouwen dan homomannen treden in het huwelijk. In 2011 gingen negen van elke duizend gehuwde personen een echtscheiding aan. Dit aantal loopt af van 16 per duizend gehuwden onder de 30 jaar tot 1 per duizend gehuwde 65-plussers. Vrouwenparen krijgen vaker kinderen en scheiden vaker dan mannenparen. Het aantal 15-jarigen dat bij de moeder woont (met of zonder een nieuwe partner) nam toe. (12)

Weinig mensen sociaal aan de kant, ouderen en laagopgeleiden leven relatief geïsoleerd

De meeste Nederlanders zijn tevreden over de persoonlijke relaties. De meesten verwachten bij anderen terecht te kunnen voor hulp en steun. Vooral vrouwen van middelbare leeftijd geven zelf informele hulp. Ouderen hebben naar verhouding minder vaak sociale contacten, face-to-face of via internet. Net als laagopgeleiden verwachten ouderen minder vaak bij bekenden terecht te kunnen, mochten ze dit willen. Mensen zijn minder tevreden, naarmate zij sociaal meer aan de kant staan. (13)

Veiligheid

Geregistreerde criminaliteit is gedaald, verdachten vaker alleenstaand, bij mishandeling dader vaak bekende

De dalende trend in onveiligheidsgevoelens en criminaliteit die al vanaf 2005 is waar te nemen is in 2011 gestopt. Vooral in de Randstad zijn gevoelens van onveiligheid sterker en is er meer criminaliteit. De minste onveiligheidsgevoelens en criminaliteit zijn in het noordoosten van het land en in Zeeland. Vooral jonge vrouwen voelen zich onveilig. Jongeren zijn het vaakst slachtoffer van criminaliteit. Het aantal minderjarige mannelijke verdachten is bijna gehalveerd. Vier op de vijf verdachten zijn mannen. Ruim 60 procent

van de aangehouden verdachten is alleenstaande. Bij mishandeling is de dader vaak een bekende (meer dan 50 procent), bijvoorbeeld een buurtgenoot (18 procent). Bij seksuele delicten is 15 procent van de daders een collega. Tussen 2005 en 2010 zijn in Nederland bijna 900 volwassenen door moord of doodslag om het leven gekomen. Tweederde van de daders van moord en doodslag zijn een bekende van het slachtoffer. (14)

Inhoud

	Voorwoord	3
	De Nederlandse samenleving: kwaliteit van leven door welvaart en welzijn	5
	Samenvatting	7
1	Demografische context	19
	1.1 Bevolking blijft voorlopig groeien	20
	1.2 Weer meer immigranten, maar ook meer emigranten	21
	1.3 Steeds meer eenpersoonshuishoudens	23
	1.4 Groei in de noordvleugel van de Randstad, krimp aan de randen van Nederland	25
2	Nederland nog steeds in economisch zwaar weer	33
	2.1 Nederland nog steeds in economisch zwaar weer	34
	2.2 Geringe groei Nederlandse economie door uitvoer	36
	2.3 In meeste bedrijfstakken nam productie toe in 2011	38
	2.4 Overheidsfinanciën onder druk	39
	2.5 Flevoland groeit het meest, Limburg het minst	40
3	De crisis zet door: inkomen, vermogen en koopkracht gedaald	45
	3.1 Gemiddeld inkomen daalt in 2010 verder	46
	3.2 Koopkracht in 2011 verder gedaald	48
	3.3 Vermogen van huishoudens in 2011 gedaald	49
	3.4 Grote vermogens vooral in Noord-Brabant	52
4	Armoede in Nederland	59
	4.1 Ruim half miljoen huishoudens met inkomen onder lage-inkomensgrens	60
	4.2 Steeds meer huishoudens komen moeilijk rond	63
	4.3 Geringe kans op armoede volgens Europese definitie	65
	4.4 Meer schuldsaneringen uitgesproken in 2011	66
5	Woningmarkt	71
	5.1 Waarde woningen daalt	72
	5.2 Minder woningen verkocht	73
	5.3 Minder verhuizingen	76
	5.4 Scheefwonen vooral in het Groene Hart	77
	5.5 Meer dan 340 duizend woningen staan leeg	80

6	Trends op de arbeidsmarkt	85
6.1	Conjuncturele neergang treft mannen en jongeren	86
6.2	Structurele veranderingen op de arbeidsmarkt	89
7	Regionale werkgelegenheid en uitkeringsafhankelijkheid	101
7.1	Aantal banen daalt sinds 2008	102
7.2	Stabilisatie WW en bijstand na periode van sterke toename	106
8	Ontwikkelingen in het onderwijs	115
8.1	Jongeren steeds langer in het onderwijs	116
8.2	Voortijdig schoolverlaten neemt af	120
8.3	Steeds meer studenten in het hoger onderwijs	121
9	Kansen op de arbeidsmarkt	127
9.1	Hoogopgeleiden meer kansen op arbeidsmarkt	128
9.2	Merendeel werkt op niveau	130
9.3	Een op de tien verandert van beroep	134
10	Lichamelijke en psychische gezondheid	141
10.1	Vier vijfde van de mensen vindt eigen gezondheid goed	142
10.2	Roken neemt af, obesitas neemt toe	144
10.3	Vrouwen, laagopgeleiden, alleenstaanden en stedelingen wat vaker psychisch ongezond	146
11	Meedoen en vertrouwen hebben	155
11.1	Het vertrouwen in de ander neemt toe	156
11.2	Nederlanders hebben groot vertrouwen in politiek	157
11.3	Opkomst al jaren stabiel	159
11.4	Bijna de helft doet vrijwilligerswerk	161
11.5	Meedoen, vertrouwen en welzijn	161
12	Relatievorming en -verbreking in de 21^e eeuw	169
12.1	Minder huwelijken, meer partnerschappen	170
12.2	Ruim de helft van de eerstgeborenen heeft niet getrouwde ouders	172
12.3	Jaarlijks 1 100 tot 1 400 homohuwelijken	174
13	Sociale verbanden	181
13.1	Weinig mensen sociaal aan de kant	182
13.2	Internet vaak gebruikt om met anderen te communiceren	183
13.3	Meesten verwachten bij anderen terecht te kunnen voor hulp en steun	184
13.4	Sfeer in de buurt vaak goed	186
13.5	Mensen met meer sociale contacten vaker tevreden	187

14	Minder onveiligheidsgevoelens en criminaliteit	193
	14.1 Onveiligheidsgevoelens en criminaliteit gedaald	194
	14.2 Onveiligheidsgevoelens en criminaliteit het hoogst in de Randstad	196
	14.3 Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap hoogst onder jongeren	200
	14.4 Bijna helft slachtoffers geweldsdelicten kent dader	201
	14.5 Sterke daling aantal minderjarige verdachten	204
	14.6 Verdachten vaak alleenstaanden	205
	Literatuurlijst	211
	Medewerkers publicatie	215

Demografische
context

1

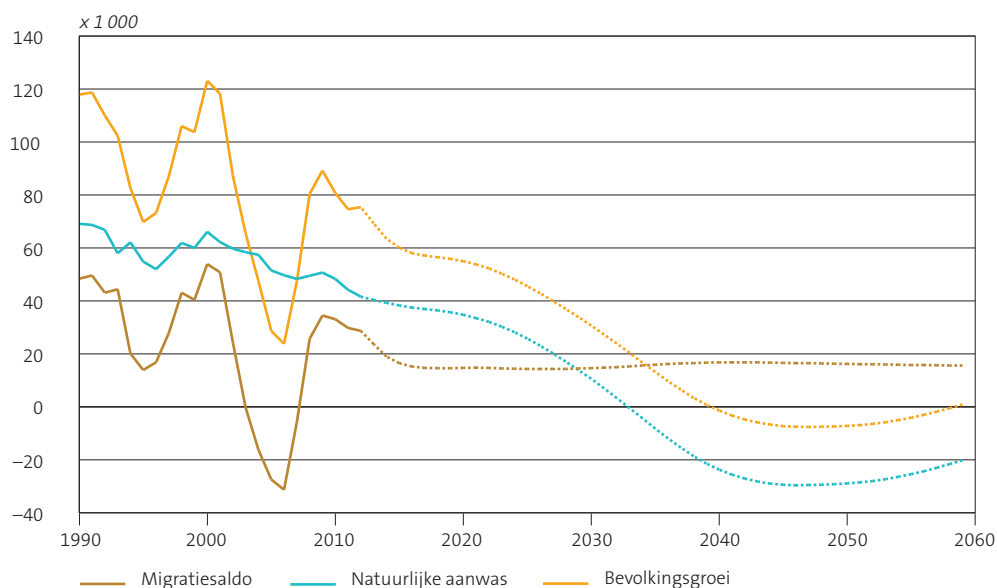
Demografische context

- 1.1** Bevolking blijft voorlopig groeien
- 1.2** Weer meer immigranten, maar ook meer emigranten
- 1.3** Steeds meer eenpersoonshuishoudens
- 1.4** Groei in de noordvleugel van de Randstad, krimp aan de randen van Nederland

1.1 Bevolking blijft voorlopig groeien

Nederland telde op 1 januari 2012 ruim 16,7 miljoen inwoners. Dat zijn er bijna 75 duizend meer dan een jaar eerder. De bevolking groeide in 2011 doordat er 44 duizend meer levend-geborenen dan overledenen waren en het aantal immigranten het aantal emigranten met 30 duizend oversteeg. De natuurlijke aanwas bepaalt dus, net als in voorgaande jaren, ruim de helft van de bevolkingsgroei. Doordat het aantal emigranten in 2011 sterker toenam dan het aantal immigranten en er minder kinderen werden geboren, groeide de bevolking minder dan in de jaren ervoor. Hoewel het groeitempo de komende jaren naar verwachting nog verder zal afzwakken, blijft de bevolking van Nederland nog tot ongeveer 2040 groeien. Volgens de laatste CBS bevolkingsprognose zal het inwonertal dan op 17,8 miljoen uitkomen.

1.1.1 Bevolkingsgroei door migratie en natuurlijke aanwas, waarneming en prognose

In 2011 zijn er 180 duizend kinderen geboren, 4 duizend minder dan het jaar ervoor. Deze daling is vooral toe te schrijven aan een afname van het aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijden. Ook de slechte economische situatie van de afgelopen jaren zou een rol kunnen spelen. Het aantal sterfgevallen was met 136 duizend nog steeds vrijwel stabiel. Ondanks de vergrijzing van de bevolking is het aantal mensen dat overlijdt de afgelopen jaren niet of nauwelijks gestegen. Er zijn weliswaar meer ouderen, maar hun overlevingskansen zijn steeds beter geworden. Zo heeft een 65-jarige man tegenwoordig 63 procent kans

om de 80 te halen, terwijl dat tien jaar geleden nog maar 52 procent was. Als gevolg van hoge aantallen levendgeborenen tussen 1945 en 1970, ruim boven de 200 duizend per jaar, zullen de komende decennia jaarlijks steeds meer mensen overlijden.

In de eerste helft van 2012 steeg de sterfte overigens met 4 duizend personen vergeleken met de zelfde periode in 2011, een groei van 6 procent. De opmerkelijke stijging vond vooral plaats bij mannen boven de 80 en bij vrouwen boven de 90 jaar. De toename van de sterfte op hoge leeftijden is gerelateerd aan de strenge kou in februari 2012 en in mindere mate aan de aansluitende griepgolf in maart 2012.

Van de 16,7 miljoen inwoners zijn er 3,5 miljoen jonger dan 18 jaar, 2,6 miljoen zijn ouder dan 65 jaar. Inmiddels maken de 65-plussers 16 procent van de bevolking uit, in 2001 was dat nog 14 procent. Door de sinds begin jaren negentig relatief snelle toename van de levensverwachting van mannen is de verhouding tussen het percentage mannen en vrouwen op hogere leeftijden veranderd. Tussen 2001 en 2011 is het aandeel mannen onder 65-plussers toegenomen van 41 tot 44 procent. Onder 80-plussers nam het aandeel mannen toe van 31 tot 34 procent.

De vergrijzing zet in de toekomst door en naar verwachting zal in 2040 een kwart van de bevolking 65 jaar of ouder zijn. Het aantal 80-plussers zal dan verdubbeld zijn tot 1,5 miljoen, waarvan 46 procent mannen.

1.2 Weer meer immigranten, maar ook meer emigranten

In 2011 kwamen er 163 duizend immigranten naar Nederland en vertrokken 133 duizend emigranten. Sinds 2005 zijn er elk jaar meer immigranten gekomen. De uitbreiding van de Europese Unie in 2004 heeft hier een belangrijke rol in gespeeld. Vanaf dat moment komen veel meer immigranten uit Oost-Europese landen.

Van alle immigranten kwam 39 procent (66 duizend) uit één van de EU-lidstaten, onder hen 19 duizend Polen, 12 procent van alle immigranten. Veruit de meeste immigranten (28 duizend, ruim 17 procent) zijn overigens in Nederland geboren.

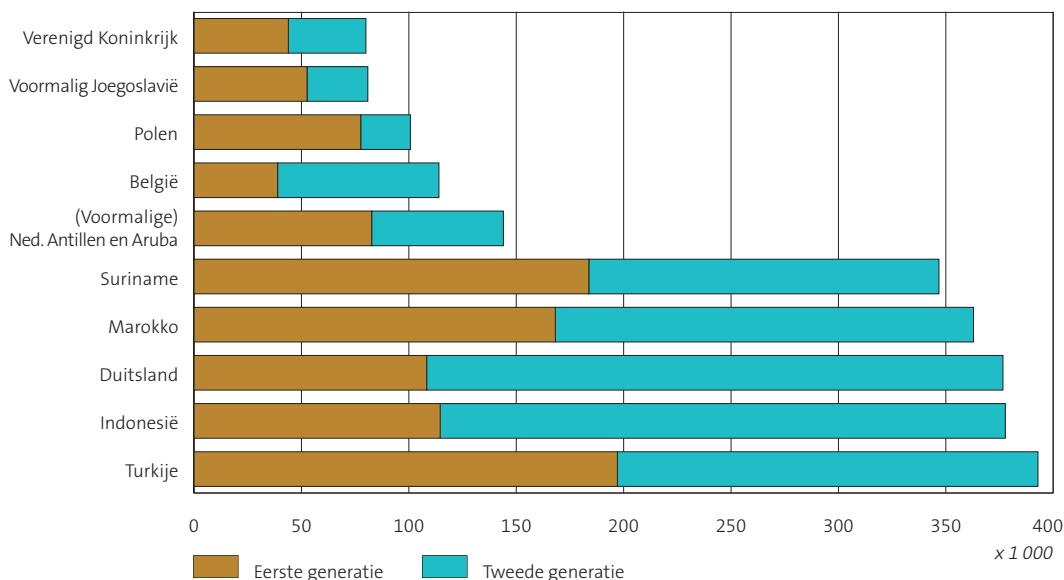
Na jaren van daling neemt de emigratie de laatste twee jaar weer toe. Vooral de emigratie van in Nederland of een ander EU-land geboren personen zit in de lift. In totaal vertrokken 133 duizend personen naar het buitenland. Een derde (46 duizend) is in Nederland geboren. Verder waren er 40 duizend andere EU-burgers onder de vertrekkers.

Doordat de emigratie sterker is gestegen dan de immigratie is het migratiesaldo in 2011 gedaald. Per saldo kwamen er in 2011 30 duizend migranten bij, 3 duizend minder dan het jaar ervoor.

Op 1 januari 2012 telde Nederland 3,5 miljoen allochtonen. Dat is 21 procent van de totale bevolking. De helft is van de tweede generatie. Zij zijn in Nederland geboren met ten minste één in het buitenland geboren ouder.

De grootste groep allochtonen wordt gevormd door 393 duizend personen met een Turkse achtergrond. Van hen is de helft in Nederland geboren. Het aantal inwoners van Indonesische en Duitse herkomst ligt daar met 377 duizend en 378 duizend iets onder. Van hen behoren zeven op de tien tot de tweede generatie. Marokkanen (363 duizend personen) en Surinamers (348 duizend) zijn de andere, grote groepen allochtonen. De overige herkomstgroepen zijn aanzienlijk kleiner. Op 1 januari 2012 woonden er bijvoorbeeld 114 duizend allochtonen van Belgische en 101 duizend van Poolse herkomst in Nederland.

1.2.1 Allochtonen in Nederland op 1 januari 2012, naar herkomstgroepering en generatie

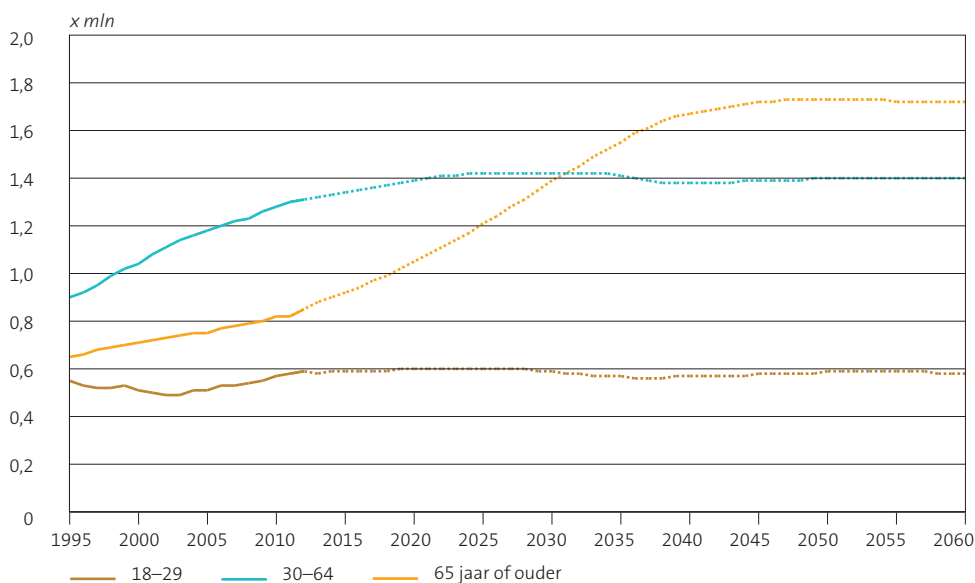
Sinds 2004 is met name het aantal Polen in ons land sterk toegenomen, van 36 duizend (2004) tot 101 duizend op 1 januari 2012. Onder hen is een groot aantal arbeidsmigranten. In mindere mate geldt het zelfde voor een aantal andere Oosteuropese landen als Bulgarije en Roemenie.

1.3 Steeds meer eenpersoonshuishoudens

Per 1 januari 2012 telde Nederland 7,5 miljoen huishoudens, ruim een half miljoen meer dan tien jaar eerder. De groei zit vooral in het aantal eenpersoonshuishoudens, waarvan er nu 2,8 miljoen zijn.

Het aantal eenpersoonshuishoudens neemt al toe sinds de jaren zestig van de vorige eeuw. Er zijn steeds meer perioden in de levensloop gekomen waarop mensen een tijdje alleen wonen. Jongeren die uit huis gaan, bijvoorbeeld, en niet meteen gaan samenwonen of trouwen; en ouderen, na een echtscheiding of na het overlijden van de partner. Door de vergrijzing zal vooral deze laatste ontwikkeling versneld doorzetten. Naar verwachting zal in 2060 bijna de helft van de 3,7 miljoen alleenstaanden een 65-plusser zijn. De toename van het aantal eenpersoonshuishoudens van 30 tot 65 jaar zal de komende jaren vrijwel stagneren. Dit komt vooral doordat het aantal personen in deze leeftijdsgroep zal afnemen: het aandeel alleenstaanden neemt nog wel toe.

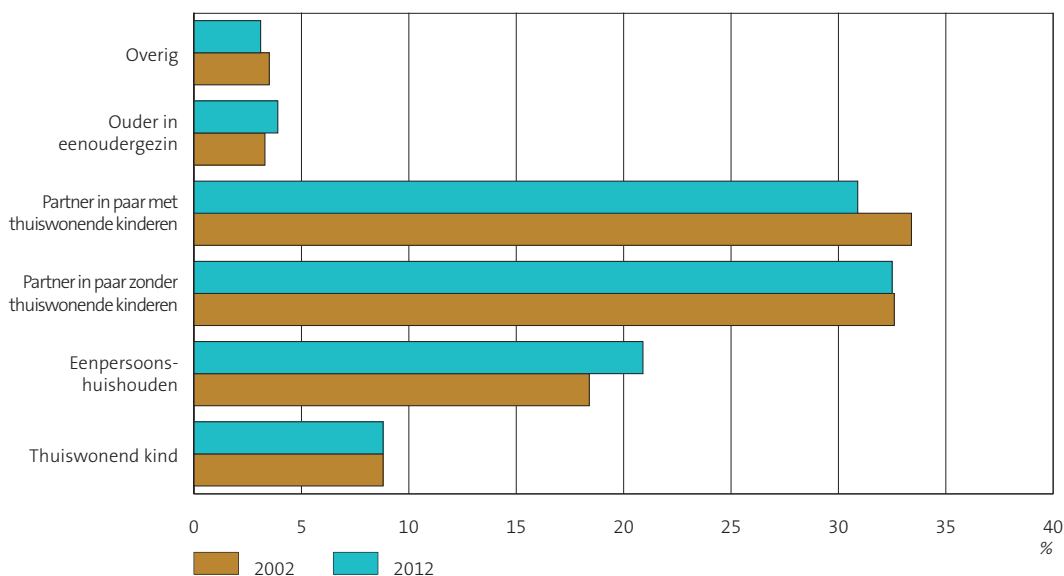
1.3.1 Aantal eenpersoonshuishoudens naar leeftijd, waarneming en prognose

Hoewel het aantal eenpersoonshuishoudens de laatste jaren is toegenomen, wonen de meeste volwassenen samen met een partner, al dan niet met kinderen. In 2011 maakte bijna twee derde (63 procent) van alle volwassenen deel uit van een huishouden met een

partner. Van alle 18-plussers woont momenteel één op de vijf alleen. Dat zijn 2,8 miljoen mensen. Verder woonde 9 procent nog bij de ouders en was 4 procent alleenstaande ouder. Vergeleken met tien jaar geleden is het aandeel eenpersoonshuishoudens toegenomen ten koste van het aantal personen in een paar.

1.3.2 Personen van 18 jaar of ouder naar positie in het huishouden op 1 januari

Niet alle alleenwonenden zijn ook 'singles'. Een kwart van de 18- tot 65-jarige alleenwonenden heeft een vaste relatie, en jongeren vaker dan ouderen. De helft van de alleenwonende jonge (18 tot 25 jaar) vrouwen en 40 procent van de mannen heeft een relatie. Ongeveer drie op de tien alleenwoners van 25 tot 40 jaar en bijna twee op de tien alleenwoners van 40 tot 65 jaar is niet single.

Bij een bepaalde fase in de levensloop hoort een woonomgeving. In zijn algemeenheid kunnen we stellen dat jongeren en alleenstaanden meer stedelijk georiënteerd zijn en dat naarmate mensen ouder worden of gezinnen gaan vormen zij meer op landelijke gebieden zijn gericht. Ruim driekwart van de jonge alleenstaanden (18 tot 30 jaar) woont in een stad. Hetzelfde geldt voor 40 procent van de gezinnen met kinderen.

1.4 Groei in de noordvleugel van de Randstad, krimp aan de randen van Nederland

De Nederlandse bevolking groeit nog altijd, maar niet in alle delen van het land. Vooral aan de randen van Nederland krimpt de bevolking. In Oost-Groningen, Delfzijl en omgeving, Zuid-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en de Achterhoek is het aantal inwoners in de periode 2006–2011 gedaald. In Europees perspectief blijkt de krimp in de Nederlandse grensstreken niet op zichzelf te staan. Ook aan de overzijde van de grens (in het Duitse Nedersaksen en Noordrijn-Westfalen en in het Belgisch West-Vlaanderen en de provincie Luik) lopen bevolkingsaantallen terug (Eurostat, 2011). Toch zijn er ook buiten de grensgebieden Nederlandse regio's die krimpen, zoals het oostelijke en zuidoostelijke deel van Zuid-Holland. Dit zijn vooral landelijke gebieden.

De grootste groei vond tussen 2006 en 2011 plaats in het noorden van de Randstad en in Flevoland. In de regio's Flevoland, Groot-Amsterdam, Utrecht en de agglomeraties rond Leiden nam de bevolking met meer dan 4 procent toe. Ook de stedelijke regio's Den Haag, Groot-Rijnmond en overig Groningen (inclusief de stad Groningen) en in mindere mate de regio's Noord-Overijssel (met Zwolle en Deventer) en Arnhem/Nijmegen groeiden relatief sterk. Het zijn vooral de regio's met hoger onderwijsinstellingen en een veelzijdig aanbod aan banen binnen afzienbare afstand die in het afgelopen decennium zijn gegroeid. Overigens is de relatie tussen banen en bevolkingsgroei wederkerig: bedrijven vestigen zich op hun beurt graag in gebieden met veel beschikbaar en gekwalificeerd personeel.

De verschillen tussen de groei- en krimpregio's worden deels veroorzaakt door regionale verschillen in natuurlijke aanwas, deels door patronen van vestiging en vertrek: binnenlandse verhuizingen, immigratie en emigratie. Beide ontwikkelingen zijn overigens niet los van elkaar te zien. Het zijn vooral jonge mensen in de vruchtbare leeftijd die over grotere afstanden verhuizen en immigreren. Door de uitstroom van vooral jongeren uit de krimpregio's neemt de vergrijzing en de ontgroening er sneller toe (Latten en Kooiman 2011).

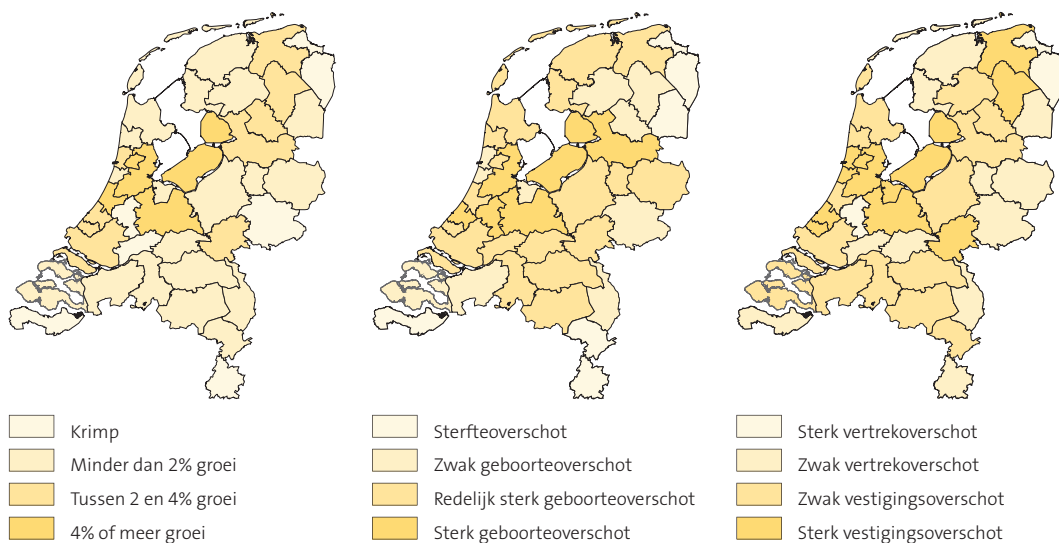
De meeste groeiregio's hebben zowel een positief geboortesaldo als een positief vestigingssaldo. Vooral Flevoland heeft een relatief sterke natuurlijke aanwas als gevolg van het grote aantal jonge gezinnen dat er woont. De enige regio's met meer sterfgevallen dan geboorten zijn de krimpggebieden Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg.

Aangezien de verwachting is dat de natuurlijke aanwas zal blijven dalen en zelfs negatief zal worden, is het saldo van vertrek en vestiging van steeds groter belang voor de regionale bevolkingsontwikkeling. De eerdergenoemde krimpregio's Oost-Groningen, Delfzijl en omgeving, Zuid-Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en de Achterhoek hebben vertrekoverschotten. Naast deze gebieden verloren ook de Betuwe en grote delen van Friesland inwo-

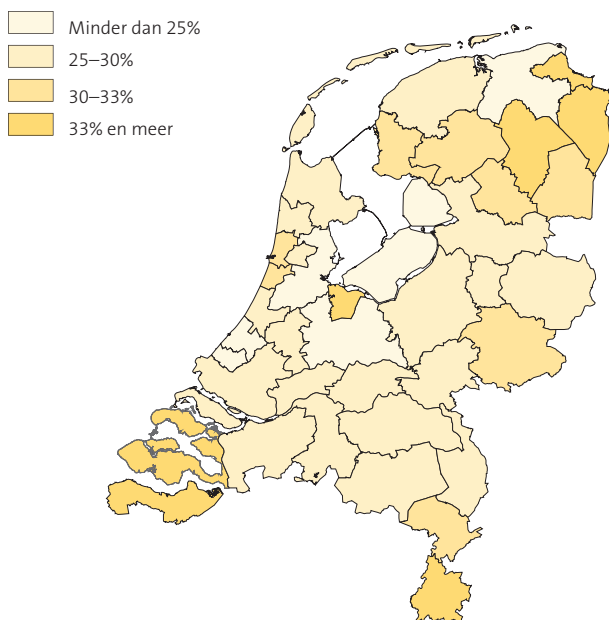
ners als gevolg van binnenlandse en buitenlandse migratie. Opvallend is dat de krimpregio Zuid-Limburg de afgelopen vijf jaar een aanzienlijk kleiner vertrekoverschot had dan in de vijf jaar daarvoor. Dit komt vooral omdat Zuid-Limburg tussen 2006 en 2011 wat meer inwoners uit het buitenland zag komen (vooral uit Duitsland) dan er emigreerden.

Groot-Amsterdam, Den Haag en omstreken en de Zaanstreek hadden tussen 2006 en 2011 het gunstigste vestigingssaldo. Bij Groot-Amsterdam en Den Haag komen de nieuwe inwoners uit zowel binnen- als buitenland, terwijl de Zaanstreek vooral groeit als gevolg van binnenlandse verhuizingen. Een belangrijk deel van die nieuwe inwoners uit de Zaanstreek komt uit Amsterdam. Ook de andere Noord-Hollandse regio's IJmond en de agglomeratie Haarlem ontvingen evenals de stad Groningen veel inwoners uit andere delen van Nederland.

1.4.1 Bevolkingsgroei (a), geboortesaldo (b) en vestigingssaldo (c) naar COROP-regio, ontwikkeling 2006–2011

1.4.2 Grijs druk naar COROP-regio, 2012

Krimpgebieden vergrijzen sneller

De mate van vergrijzing loopt regionaal sterk uiteen. De sterke groeiregio's verwelkomen jaarlijks veel jongeren tussen 18 en 29 jaar die op zoek zijn naar een opleiding of werk. Dat zorgt ervoor dat in deze regio's de vergrijzing wordt afgeremd. Uit de krimpregio's vertrekken vele jonge mensen, ouderen blijven achter, waardoor het proces van vergrijzing wordt versterkt. Momenteel zijn er in heel Nederland iets minder dan vier mensen in de werkende leeftijd (20 tot 65 jaar) per 65-plusser. In de stedelijke groeigebieden in de noord-vleugel van de Randstad, in Flevoland en Den Haag is de grijze druk lager dan gemiddeld. In Groot-Amsterdam zijn vijf mensen in de werkende leeftijd per 65-plusser, in Flevoland zelfs meer dan zes. In krimpregio's als de Achterhoek, Zuid-Limburg, Zeeland, de Gooi- en Vechtstreek, Noord-Drenthe, Oost-Groningen en Delfzijl en omgeving zijn minder dan drie mensen in de werkende leeftijd per 65-plusser.

Kerncijfers Demografie

	1950	1971 ¹⁾	1990	2000	2007	2012	2025	2050
Bevolking, 1 januari (x mln)								
Geslacht								
Totaal	10,0	13,1	14,9	15,9	16,4	16,7	17,5	17,8
Mannen	5,0	6,5	7,4	7,8	8,1	8,3	8,7	8,8
Vrouwen	5,0	6,6	7,5	8,0	8,3	8,4	8,8	9,0
Leeftijd (%)								
0 tot 20 jaar	37,3	35,7	25,7	24,4	24,2	23,3	21,3	21,2
20 tot 40 jaar	29,4	28,4	33,0	30,0	26,4	24,8	24,9	23,8
40 tot 65 jaar	25,6	25,7	28,6	32,0	34,9	35,7	32,0	29,9
65 tot 80 jaar	6,7	8,5	9,9	10,4	10,8	12,1	16,1	15,0
80 jaar en ouder	1,0	1,7	2,9	3,2	3,7	4,1	5,6	10,1
Demografische druk (%)								
Totaal	81,9	84,8	62,5	61,2	63,0	65,3	75,5	86,1
Groen	67,9	65,9	41,7	39,4	39,4	38,5	37,4	39,5
Grijs	14	18,9	20,8	21,9	23,6	26,8	38,1	46,7
Herkomstgroep (x 1 000)								
Autochtoon	.	12 044	12 806	13 089	13 188	13 236	13 316	12 633
Westers	.	1 063	1 221	1 367	1 432	1 557	1 784	2 059
Niet-westers	.	162	866	1 409	1 738	1 938	2 388	3 089
Turken	.	31	204	309	369	393	450	505
Marokkanen	.	22	163	262	329	363	439	515
Surinamers	.	54	233	303	334	347	378	384
Antillianen	.	22	77	107	130	144	189	269
overig niet-westers	.	34	189	428	577	691	932	1 416
Huishoudens, 1 januari (x 1 000)								
Totaal	2 535	4 094	6 061	6 801	7 191	7 513	8 194	8 481
Eenpersoons	245	716	1 813	2 272	2 537	2 762	3 233	3 717
Meerpersoons	2 290	3 378	4 249	4 529	4 654	4 751	4 961	4 764
paren	.	.	.	4 098	4 146	4 196	4 357	4 145
samenwonend paar zonder kinderen	.	.	.	495	496	512	.	.
samenwonend paar met kinderen	.	.	.	163	281	361	.	.
gehuwd paar zonder kinderen	.	.	.	1 521	1 584	1 637	.	.
gehuwd paar met kinderen	.	.	.	1 920	1 785	1 687	.	.
eenouderhuishouden	.	.	.	384	459	511	547	555
overig huishouden	.	.	.	46	49	44	58	64
Levendgeborenen								
	229 718	227 180	197 965	206 619	181 336	180 060 ²⁾	190 438	185 274
Overledenen								
	75 929	110 243	128 824	140 527	133 022	135 741 ²⁾	164 664	214 144

¹⁾ Gegevens naar herkomst over 1972.

²⁾ Gegevens 2011.

Kerncijfers Demografie. Personen van 18 jaar of ouder naar positie in het huishouden op 1 januari

	2002	2007	2012	2002	2007	2012
	<i>x miljoen</i>			<i>procent</i>		
Thuiswonend kind	1,1	1,1	1,2	8,8	8,5	8,8
Eenpersoonshuishouden	2,3	2,5	2,8	18,4	19,5	20,9
w.v.						
18–29 jaar	0,5	0,5	0,6	3,9	4,1	4,5
30–64 jaar	1,1	1,2	1,3	8,7	9,4	9,9
65 jaar en ouder	0,7	0,8	0,9	5,8	6,0	6,5
Partner in paar zonder thuiswonende kinderen	4,1	4,2	4,3	32,6	32,8	32,5
w.v.						
18–29 jaar	0,6	0,5	0,5	4,8	4,1	3,7
30–64 jaar	2,4	2,4	2,3	18,8	18,7	17,1
65 jaar en ouder	1,1	1,3	1,5	9,0	10,0	11,7
Partner in paar met thuiswonende kinderen	4,2	4,1	4,1	33,4	32,3	30,9
w.v.						
jongste kind jonger dan 12 jaar	2,5	2,4	2,4	20,0	19,1	17,8
jongste kind 12 jaar of ouder	1,7	1,7	1,7	13,4	13,2	13,1
Ouder in eenoudergezin	0,4	0,4	0,5	3,3	3,5	3,9
w.v.						
jongste kind jonger dan 12	0,2	0,2	0,2	1,3	1,4	1,5
jongste kind 12 jaar of ouder	0,2	0,3	0,3	1,9	2,1	2,3
Overig	0,4	0,4	0,4	3,5	3,4	3,1
Totaal	12,5	12,8	13,2	100	100	100

Toelichting

Grijze druk

Het aantal personen van 65 jaar of ouder als percentage van het aantal personen van 20–64 jaar. De groep 20–64-jarigen valt voor een groot deel samen met de (potentiële) beroepsbevolking, die de lasten van de vergrijzing moet opvangen.

Nederland nog
steeds in
economisch
zwaar weer

2

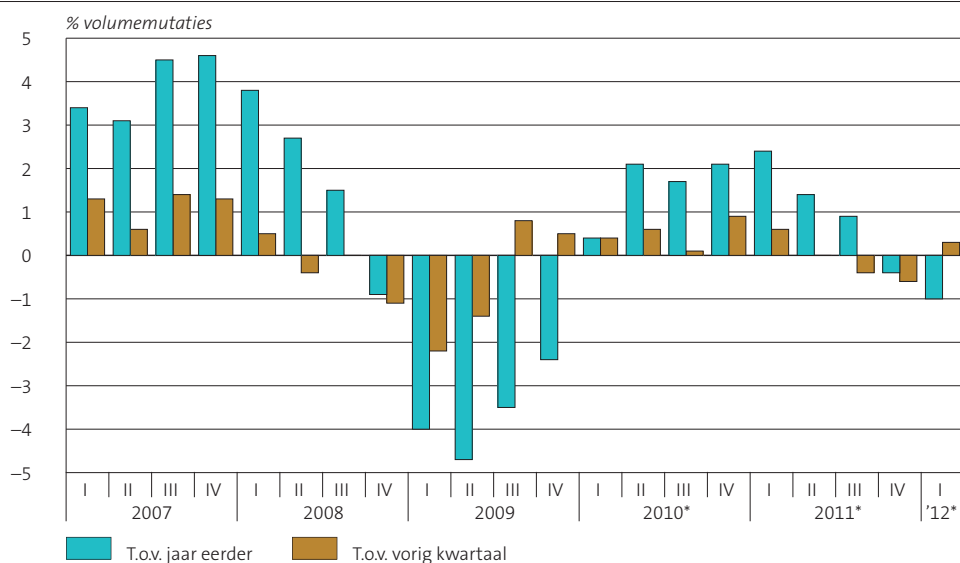
Nederland nog steeds in economisch zwaar weer

- 2.1** Nederland nog steeds in economisch zwaar weer
- 2.2** Geringe groei Nederlandse economie door uitvoer
- 2.3** In meeste bedrijfstakken nam productie toe in 2011
- 2.4** Overheidsfinanciën onder druk
- 2.5** Flevoland groeit het meest, Limburg het minst

2.1 Nederland nog steeds in economisch zwaar weer

In de tweede helft van 2011 kwam Nederland voor de tweede maal sinds 2008 in een recessie. Het aanhoudende wantrouwen over de kredietwaardigheid van enkele Europese overheden en de hieruit voortvloeiende onrust op de financiële markten en onzekerheid onder consumenten remden de economie af. In het eerste halfjaar van 2012 groeide de Nederlandse economie weer licht, maar de laagconjunctuur houdt aan.

2.1.1 Bruto binnenlands product

Bron: CBS, Nationale rekeningen 2011.

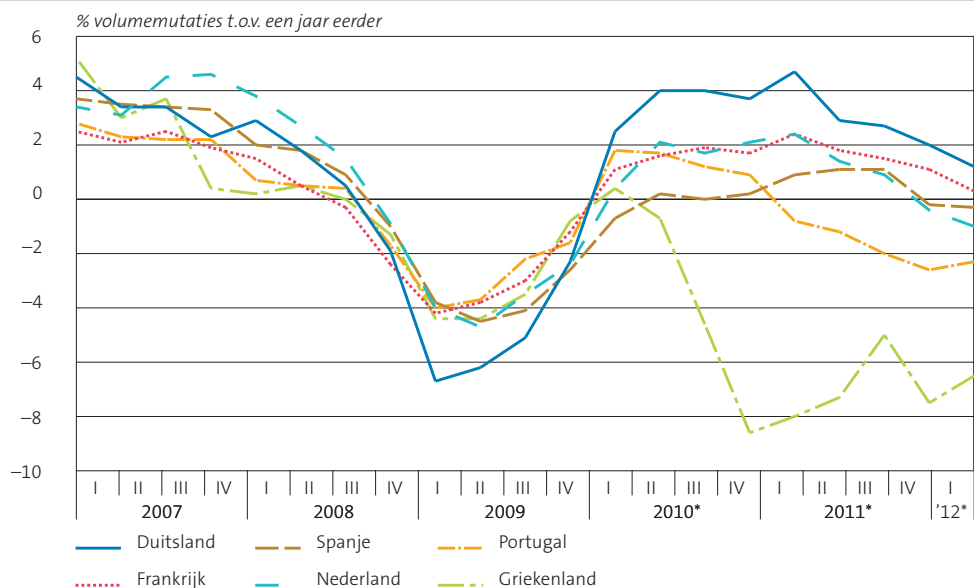
¹⁾ Alle mutaties zijn gecorrigeerd voor werkdageffecten. Mutaties t.o.v. een kwartaal eerder zijn tevens gecorrigeerd voor seizoeneffecten.

De rem op de economische groei hangt samen met de eurocrisis. Nadat in oktober 2009 bekend werd dat het Griekse begrotingstekort niet 3,7 procent maar 15,4 procent bedroeg, liep het vertrouwen van de financiële markten in de kredietwaardigheid van Griekenland en later ook enkele andere Europese landen een flinke deuk op. De rente op staatsobligaties van deze landen ging sterk omhoog. Pogingen van de Europese Centrale Bank en Europese politici om het tij te keren, leidden in 2011 nog niet tot het gewenste effect. Hoewel de eurocrisis een uitstraling heeft over de hele wereld, was Europa in de tweede helft van 2011 het meest in de problemen.

Nederland is, in Europees perspectief, nog altijd een welvarend land. Het bruto binnenlands product (bbp) per hoofd van de bevolking is na Luxemburg het hoogste van de Europese Unie. Onze economie is dus weliswaar nog altijd sterk, maar heeft de laatste jaren zeker terrein verloren. De omvang van de Nederlandse economie, uitgedrukt in het bbp, is eind 2011 iets kleiner dan aan het begin van 2008. Nederland presteerde in die periode slechter dan België, Oostenrijk, Duitsland en Frankrijk. De Duitse economie ging in 2009 door een dieper dal maar groeide vanaf 2010 sneller. In de eerste helft van 2011 leek het erop dat Nederland de crisis vrij goed had doorstaan. De groeicijfers 2010 en het eerste kwartaal van 2011 staken gunstig af bij die van veel andere Europese landen. De recessie in de tweede helft van 2011 deed dat gunstige beeld echter omslaan. In Europa zaten verder alleen Griekenland, Cyprus, Slovenië, Italië, Portugal en Denemarken (met minimale krimp) in een recessie.

De werkloosheid in Nederland is nog wel laag. Hoewel de werkloosheid vanaf de zomer van 2011 oploopt, was deze in 2011 met 4,4 procent na Oostenrijk het laagste binnen de Europese Unie, terwijl de Nederlandse arbeidsparticipatie op die van Zweden en Denemarken na de hoogste is binnen de EU. Ter vergelijking: in Spanje was ruim 20 procent van de beroepsbevolking werkloos. Van de jongeren tot 25 jaar was zelfs bijna de helft zonder werk.

2.1.2 Economische groei binnen de eurozone¹⁾

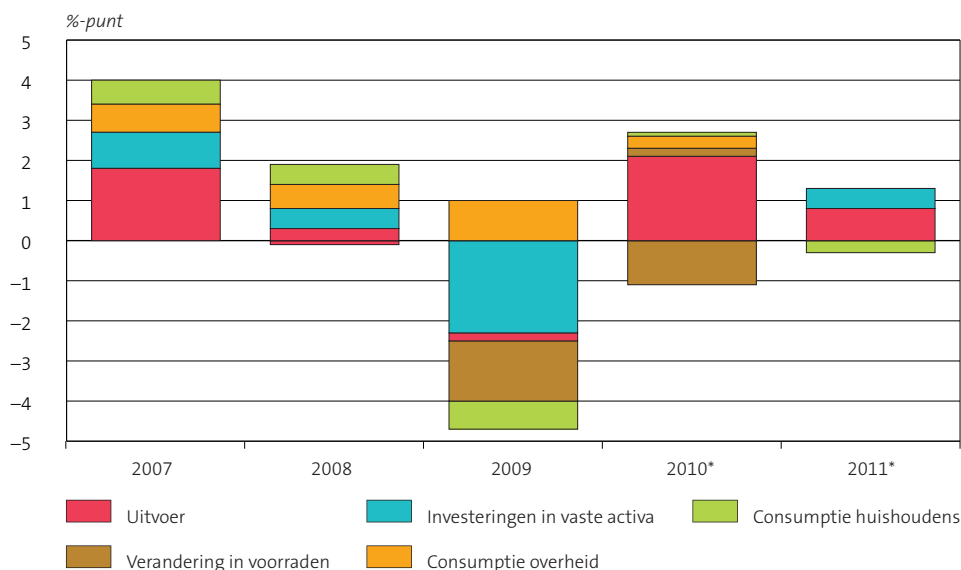
Bron: Eurostat.

¹⁾ De mutaties voor Duitsland, Frankrijk en Nederland zijn gecorrigeerd voor werkdageffecten.

2.2 Geringe groei Nederlandse economie door uitvoer

Ondanks de recessie in de tweede helft van 2011, groeide de Nederlandse economie in dat jaar met 1 procent. Deze groei kwam met name door de toegenomen export en in mindere mate door aantrekkende investeringen. De uitvoer kromp fors in 2009, herstelde in 2010 en kende ook in 2011 weer groei. De invoer ontwikkelde zich vrijwel synchroon met de uitvoer. Het niveau van de uitvoer ligt al weer boven dat van 2008. Dat de uitvoer al boven het oude niveau ligt, komt vooral door het voorspoedige herstel van de wederuitvoer. De uitvoer van goederen uit eigen productie, waaraan Nederland aanzienlijk meer verdient, zat in 2011 maar iets boven het niveau van 2008. Het belang van de wederuitvoer is dus verder toegenomen. Wederuitvoer vormt de helft van de goederenuitvoer en 40 procent van de uitvoer van goederen en diensten. De Nederlandse uitvoer is sterk afhankelijk van de Duitse economie: bijna een kwart van de uitgevoerde goederen gaat naar Duitsland.

2.2.1 Groeibijdrage per bestedingscategorie

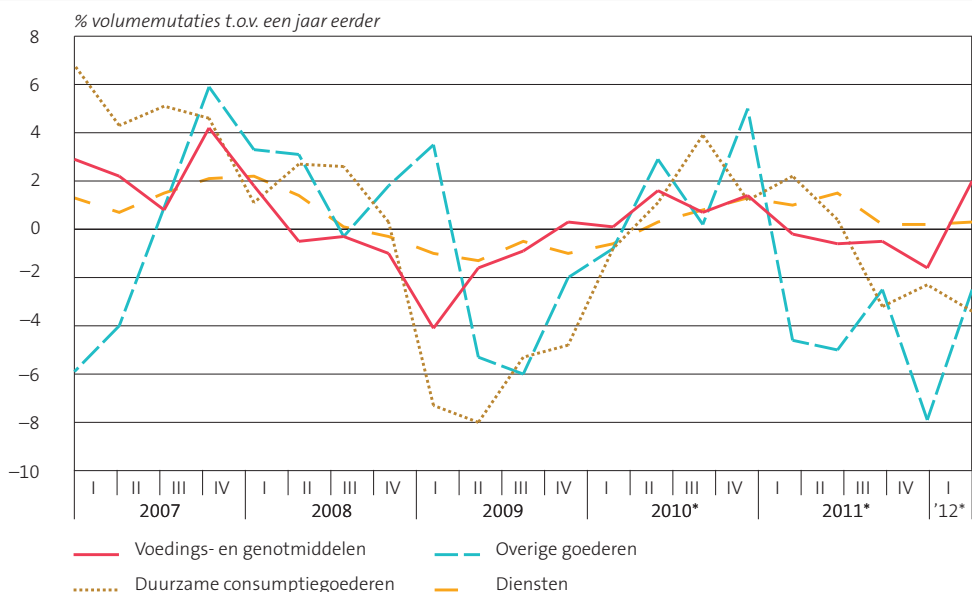

De investeringen na in 2011 trokken na twee jaar van krimp weer aan. Zo werden er veel meer bedrijfswagens aangeschaft. Vanwege de krimp in de bedrijfsinvesteringen in 2009 en 2010 zijn de totale investeringen ondanks de groei in 2011 nog lang niet op het niveau van 2008. Met name de investeringen in woningen, kantoren en bedrijfswagens zijn ver

weggezaakt, ondanks een herstel in 2011. Op vrijwel alle onderdelen wordt er nog steeds minder geïnvesteerd dan in 2008.

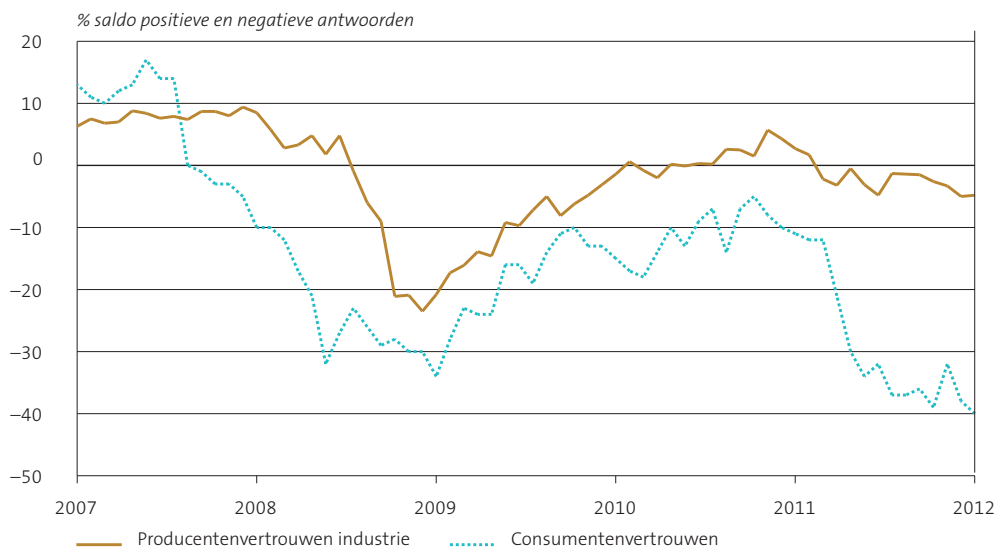
Dat de economische groei in 2011 beperkt bleef tot 1 procent kwam voor een belangrijk deel door de dalende consumptie van huishoudens. Deze staat al vanaf het begin van de kredietcrisis onder druk. In 2009 kromp de consumptie met 2,1 procent. In 2010 was er een klein plusje, maar al aan het begin van 2011 begon de consumptie achteruit te gaan. De daling kwam uiteindelijk uit op 1,0 procent. Het niveau van de consumptie in 2011 is vergelijkbaar met dat in 2006. Huishoudens gaven minder uit aan genotmiddelen en duurzame goederen zoals meubelen. De verkoop van auto's bleef op het peil van 2010.

2.2.2 Consumptie huishoudens

Dat de consumptie achterblijft, komt in de eerste plaats doordat huishoudens minder te besteden hebben. Het beschikbaar inkomen daalde voor het vierde opeenvolgende jaar. De lonen, uitkeringen en pensioenen bleven achter bij de inflatie, zodat huishoudens reëel minder te besteden hadden. Verder tasten de dalende huizenprijzen het niet-financieel vermogen aan: in plaats van overwaarde worden veel eigenwoningbezitters nu geconfronteerd met onderwaarde. Ten slotte heeft het aanhoudend slechte economische nieuws over de eurocrisis, de (on)betaalbaarheid van de pensioenen, het inzakken van en de onzekerheid op de huizenmarkt en de overheidsbezuinigingen de verwachtingen van de consument geschaad. Het consumentenvertrouwen bereikte eind 2011 het laagste niveau sinds juli 2003.

2.2.3 Consumenten- en producentenvertrouwen¹⁾

¹⁾ Gecorrigeerd voor seizoeninvloeden.

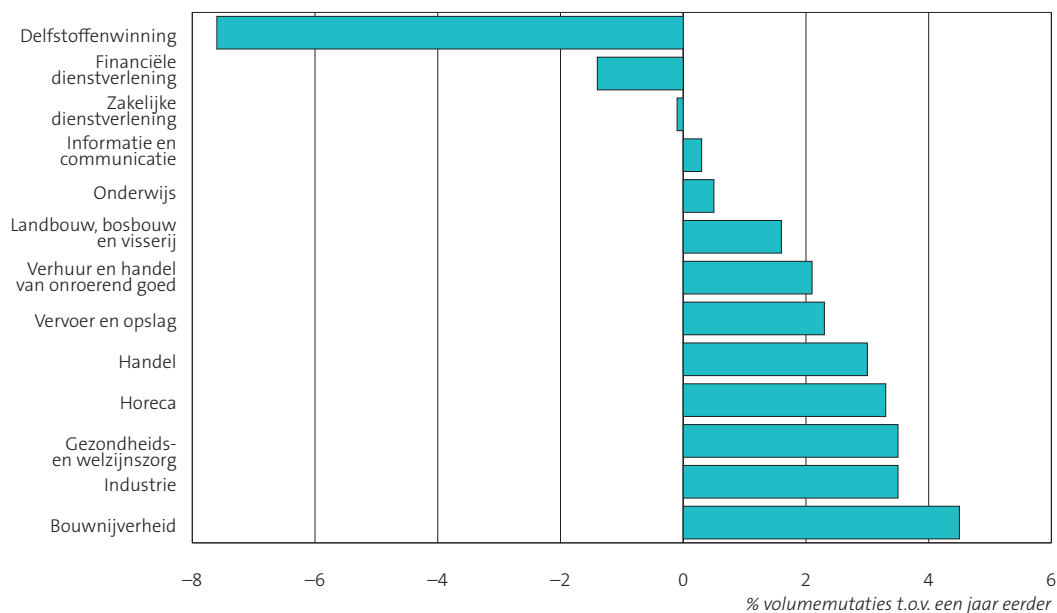
De bestedingen van de overheid zijn in de tweede helft van 2011 gedaald, maar namen in het eerste halfjaar van 2012 weer toe. De overheid gaf minder uit aan goederen en diensten, maar vooral aan lonen doordat het aantal banen binnen het openbaar bestuur en defensie is gekrompen. Daartegenover staat dat de uitgaven aan onderwijs en vooral zorg zijn toegenomen.

2.3 In meeste bedrijfstakken nam productie toe in 2011

De economische groei van 1 procent was te danken aan goede prestaties van de handel, het vervoer, de industrie, de zorgsector en de bouw. In de meeste bedrijfstakken nam in 2011 de productie (toegevoegde waarde) toe. Alleen de delfstoffenwinning en de energievoorziening krompen vanwege het milde winterweer van 2010/2011. Handel, vervoer en industrie profiteerden van het aantrekken van de uitvoer. De bouwproductie groeide in 2011 met 4,8 procent. Dit kon de krimp in eerdere jaren niet compenseren: de bouwproductie lag in 2011 nog altijd 12 procent lager dan in 2008. Ook de zakelijke dienstverlening

opereert nog lang niet op het oude niveau. Er was nulgroei in 2011, na een krimp van 6 en 3 procent in de twee voorgaande jaren. De enige bedrijfstak die de laatste jaren overtuigend is blijven doorgroeien is de zorg, zowel qua productie als werkgelegenheid.

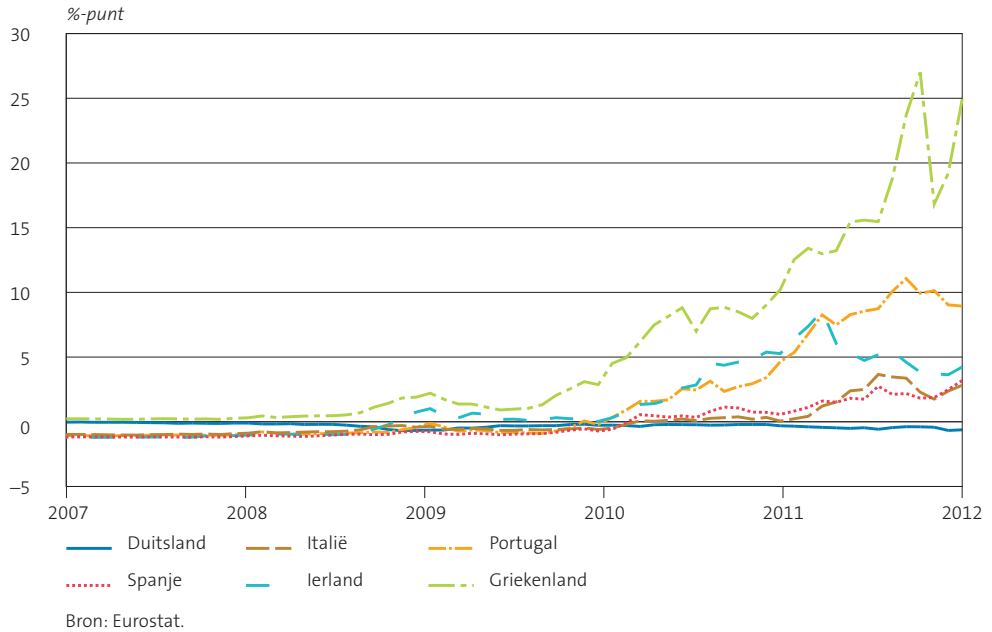
2.3.1 Toegevoegde waarde bedrijfstakken, 2011

2.4 Overheidsfinanciën onder druk

In korte tijd zijn de overheidsfinanciën ernstig verslechterd. Aan de vooravond van de kredietcrisis in 2008 voldeed Nederland ruimschoots aan de EMU-criteria over de staatsschuld en het tekort. De staatsschuld vormde op dat moment 45 procent van het bbp, het overheidssaldo was positief. Over 2011 bedroeg de staatsschuld ruim 63 procent en het overheidstekort was 4,5 procent van het bbp. Op beide punten voldoet Nederland niet meer aan de EMU-criteria.

2.4.1 Verschil met Nederland in rendement op tienjaars staatsobligaties

De Nederlandse overheid betaalt relatief weinig rente voor haar leningen. Door het relatief bescheiden tekort en de sterke economie hebben financiële markten nog altijd vertrouwen in de kredietwaardigheid van de Nederlandse overheid.

2.5 Flevoland groeit het meest, Limburg het minst

Tussen 2008 en 2011 is de economie van Flevoland het sterkst gegroeid, al was de groei gering. De werkloosheid is er wel het snelst gestegen. Vanwege het intensieve forensen-verkeer is er nauwelijks een verband tussen de economische groei en de werkloosheid. Afgaande op de groeicijfers van de economie en de werkloosheid lijkt Zeeland de crisis het beste te overleven. De economische groei was er na Flevoland het hoogst en de werkloosheid is er vanaf 2009 het laagst van alle provincies. Zeeland is sterk vertegenwoordigd in bedrijfstakken die het er relatief goed vanaf hebben gebracht, zoals de industrie. Bedrijfstakken die het er relatief slecht vanaf hebben gebracht, zoals de commerciële

dienstverlening, zijn voor Zeeland minder belangrijk. Wel kende Zeeland na drie goede jaren in 2011 als enige provincie een kleine krimp.

In Limburg is de economie het sterkst van alle provincies gekrompen. Ook hier is het verband met de werkloosheid zwak, want de werkloosheid dook in 2011 na een matige economische groei onder het landelijk gemiddelde. In Zuid-Holland ging de economische krimp juist gepaard ging met een sterke stijging van de werkloosheid. De economie groeide sterk in Noord-Brabant. De industrie was hiervan de belangrijkste trekker. Als gevolg van de voorspoedige industriële ontwikkeling groeide de economie in het zuidoostelijke deel van de provincie met ruim 3 procent.

Kerncijfers Nederlandse economie

	Eenheid	2007	2008	2009	2010*	2011*
Totale economie						
Bruto binnenlands product (marktprijzen)	% volumemutaties	3,9	1,8	-3,7	1,6	1,0
Nationaal vorderingensaldo	mld euro	46,9	26,0	15,6	26,6	47,8
Netto nationaal inkomen	mld euro	499,2	496,4	471,4	490,1	518,5
Bestedingen						
Consumptie huishoudens	% volumemutaties	1,8	1,3	-2,1	3,0	-1,0
Consumptie overheid	% volumemutaties	3,5	2,8	5,0	0,7	0,1
Investerings in vaste activa	% volumemutaties	5,5	4,5	-12,0	-7,2	5,7
Uitvoer van goederen en diensten	% volumemutaties	6,4	2,0	-7,7	11,2	3,9
Invoer van goederen en diensten	% volumemutaties	5,6	2,3	-7,1	10,2	3,6
Huishoudens						
Beschikbaar inkomen van huishoudens	% volumemutaties	2,7	-0,3	-1,1	-0,1	-0,2
Consumentenprijsindex (CPI)	% mutatie	1,6	2,5	1,2	1,3	2,3
Overheid						
Overheidssaldo (EMU-definitie)	% bbp	0,2	0,5	-5,6	-5,1	-4,5
Overheidsschuld (EMU-definitie)	% bbp	45,3	58,5	60,8	63,1	65,5

Bron: CBS, Nationale rekeningen 2011.

De crisis zet door:
inkomen, vermogen
en koopkracht
gedaald

3

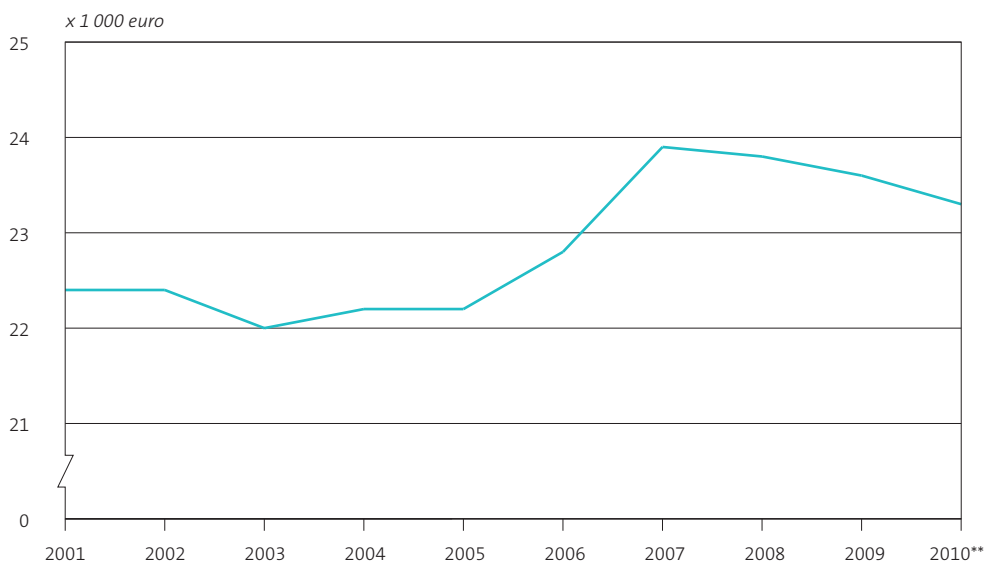
De crisis zet door: inkomen, vermogen en koopkracht gedaald

- 3.1** Gemiddeld inkomen daalt in 2010 verder
- 3.2** Koopkracht in 2011 verder gedaald
- 3.3** Vermogen van huishoudens in 2011 gedaald
- 3.4** Grote vermogens vooral in Noord-Brabant

3.1 Gemiddeld inkomen daalt in 2010 verder

In 2010 hadden huishoudens in Nederland een gemiddeld besteedbaar inkomen van ruim 33 duizend euro. Het gestandaardiseerde inkomen ofwel het voor omvang en samenstelling van het huishouden gecorrigeerde besteedbaar inkomen kwam uit op gemiddeld 23,3 duizend euro. In het vervolg van dit hoofdstuk wordt met het inkomen steeds dit gestandaardiseerd inkomen bedoeld. Sinds de economische crisis aan het einde van 2008 is dit inkomen gaandeweg gedaald. Toch ligt dit inkomensniveau nog hoger dan aan het begin van deze eeuw. De ontwikkeling van het gemiddelde inkomen hangt sterk samen met de conjunctuur. Zo steeg in de jaren 2006 en 2007 het gemiddeld inkomen dankzij de periode van economische bloei.

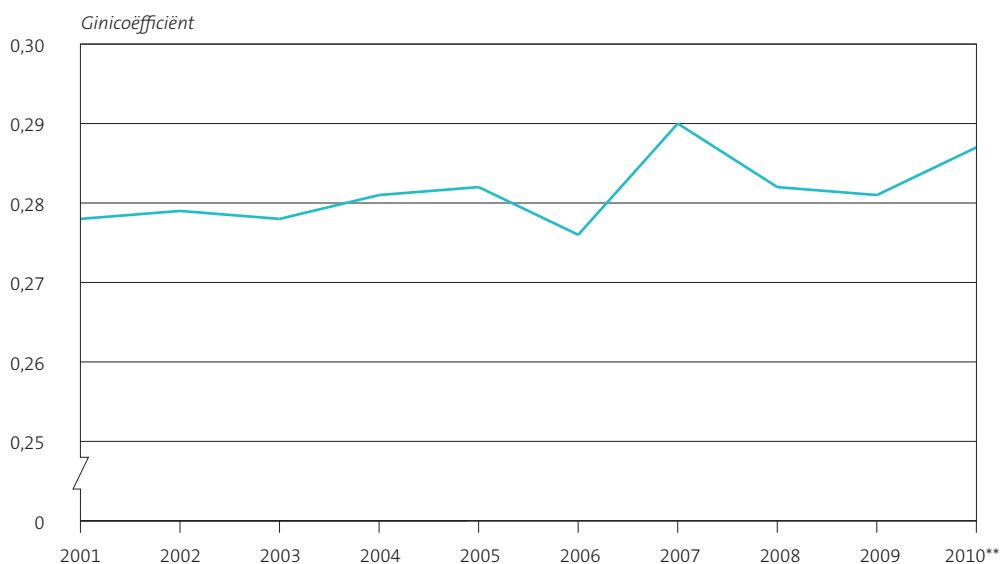
3.1.1 Gemiddeld reëel inkomen, 2001–2010**

Inkomens zijn in Nederland niet gelijk verdeeld. Het mediane inkomen kwam in 2010 uit op 20,6 duizend euro, minder dan het gemiddelde. De helft van de huishoudens heeft een inkomen lager dan dit inkomen, de andere helft heeft een hoger inkomen. Er is een piek bij inkomens tussen 15 en 20 duizend euro: ruim een kwart van alle huishoudens heeft een inkomen in deze klasse.

In 2010 had ruim een half procent van alle huishoudens een negatief inkomen. Dat zijn meer dan 46 duizend huishoudens. In meer dan de helft van de gevallen gaat het om ondernemers die in 2010 een verlies uit eigen onderneming hadden. Ruim 20 procent van de huishoudens met een negatief inkomen zijn werknemershuishoudens. Aan de andere kant van de inkomensverdeling staan de huishoudens met de hoogste inkomens. Ruim een kwart miljoen huishoudens hadden een inkomen van meer dan 50 duizend euro. Onder hen waren er 33 duizend huishoudens met een inkomen van meer dan 100 duizend euro. De inkomensongelijkheid is in 2010 iets toegenomen. In 2010 was de Gini-coëfficiënt gelijk aan 0,29, iets hoger dan een jaar eerder. Tussen 2001 en 2005 zijn de inkomensverschillen nauwelijks veranderd. In 2007 echter nam de ongelijkheid licht toe. Toen konden huishoudens met hogere inkomens, onder wie veel ondernemers, meer van de economische opleving profiteren dan huishoudens met lagere inkomens. In 2008 werden ondernemers wel als eerste getroffen door de economische crisis. De inkomensongelijkheid daalde hierdoor weer iets. In 2010 herstelde de economie licht en nam de ongelijkheid ook weer iets toe.

3.1.2 Inkomensongelijkheid (*Gini-coëfficiënt*), 2001–2010**

De hoogte van het inkomen hangt sterk samen met de levensfase. Jongeren hebben relatief lage inkomens omdat zij doorgaans nog studeren of aan het begin van hun carrière staan. Op de leeftijd van 35 tot 55 jaar zijn de inkomens het hoogst. Dat geldt zowel voor alleenstaanden als voor paren zonder thuiswonende kinderen. Bij beide groepen daalt het gemiddeld inkomen weer na het 55ste levensjaar. Na het bereiken van de pensioenleeftijd daalt het inkomen nog verder. Paren zonder kinderen hebben met gemiddeld

meer dan 27 duizend euro de hoogste inkomens, gevolgd door paren met kinderen (bijna 26 duizend euro). Het gemiddeld inkomen van alleenstaanden en eenoudergezinnen ligt met 19 duizend euro beduidend lager.

Huishoudens met hoge inkomens hebben vaak meer dan één auto

In 2010 bezat ruim 70 procent van de huishoudens in Nederland één of meer personenauto's. Huishoudens met hogere inkomens hebben vaker een auto dan huishoudens met lagere inkomens. Ook het percentage huishoudens met meer dan één auto stijgt met de hoogte van het inkomen. Ruim zes op de tien huishoudens met een inkomen in de laagste 20%-groep hebben geen auto, bijna drie op de tien hebben één auto, en 6 procent heeft meer dan één auto. In de

hoogste inkomensgroep heeft minder dan één op de tien geen auto, terwijl bijna de helft meer dan één auto heeft (Beuningen, Molnár in 't Veld en Bouhuijs, 2012). Een auto is van belang voor de mobiliteit. Uit onderzoek blijkt dat 40 procent van de autoverplaatsingen heel lastig of zelfs niet te maken zijn met een ander vervoermiddel dan de auto (Jeekel, 2011).

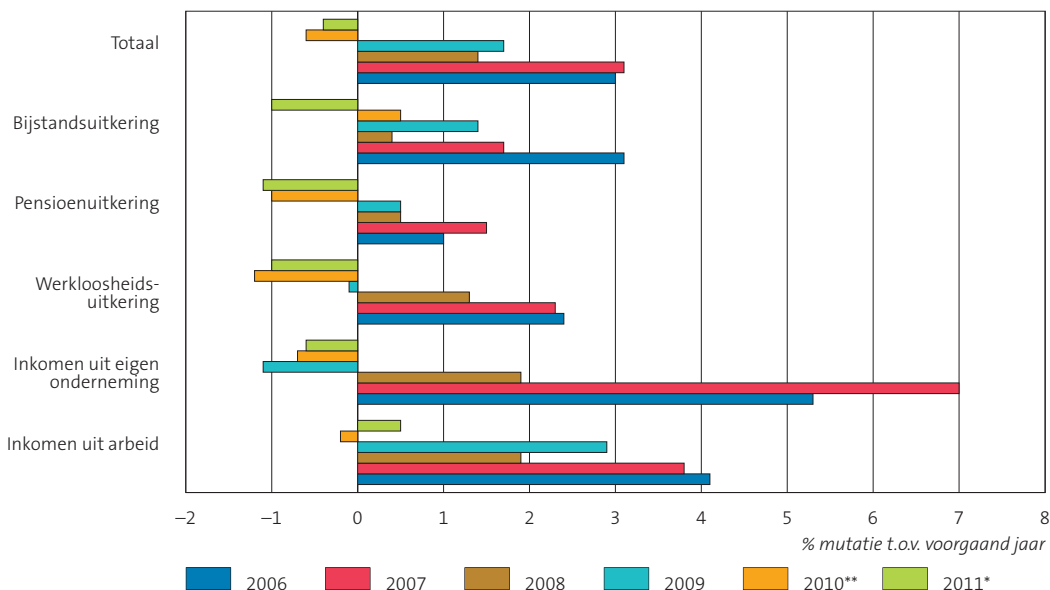
3.2 Koopkracht in 2011 verder gedaald

In 2011 is de koopkracht van de Nederlandse bevolking met 0,4 procent gedaald. Ook in 2010 daalde de koopkracht, toen met 0,6 procent. In de periode 2005–2009 steeg de koopkracht elk jaar. In 2006 en 2007 met telkens 3 procent, mede door de economische bloei. Maar ook in 2008 en het crisisjaar 2009 steeg de koopkracht, al was deze stijging beduidend minder groot dan de jaren ervoor.

Gepensioneerden gingen er in 2011 met 1,1 procent het meeste op achteruit. Dit kwam onder meer doordat veel pensioenen vorig jaar niet of nauwelijks geïndexeerd zijn of zelfs verlaagd werden (CBS, 2012; Bos en Lok, 2012). Ook werklozen en bijstandontvangers gingen er op achteruit. Bij beide groepen daalde de koopkracht met 1,0 procent.

Werknemers gingen er in 2011 op vooruit. Waar zij in 2010 nog licht aan koopkracht verloren, zagen zij hun bestedingsmogelijkheden het afgelopen jaar met 0,5 procent toenemen. Zelfstandigen kenden in 2011 een lichte afname van hun koopkracht. Zij hebben al drie jaar op rij te maken met koopkrachtverlies.

3.2.1 Koopkrachtontwikkeling naar voornaamste inkomensbron

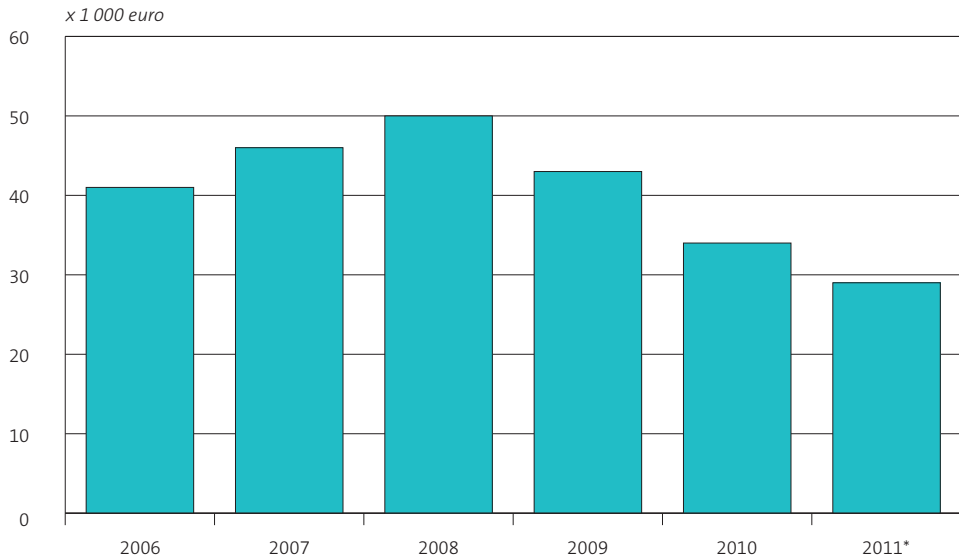

3.3 Vermogen van huishoudens in 2011 gedaald

Op 1 januari 2011 bedroeg het doorsnee vermogen van huishoudens in Nederland 29 duizend euro. Begin 2008 was dat nog bijna 50 duizend euro. Het doorsnee vermogen van huishoudens is daarmee in enkele jaren met ruim 40 procent gedaald. Het vermogensverlies komt voor een belangrijk deel door de waardevermindering van de eigen woning en de toename van hypotheekschulden. Begin 2011 was de mediane WOZ-waarde van de eigen woning 233 duizend euro, tegen 256 duizend euro begin 2008. De hypotheekschuld groeide van 143 duizend euro in 2008 tot 160 duizend euro in 2011.

De vermogens zijn zeer scheef verdeeld: ruim 60 procent van het vermogen is in handen van de 10 procent meest vermogende huishoudens (Claessen, 2010). Begin 2011 had meer dan één op de tien huishoudens meer schulden dan bezittingen. Bijna een kwart van de huishoudens heeft een klein vermogen tot 5 duizend euro, 2 procent, ruim 150 duizend huishoudens, heeft een vermogen van meer dan 1 miljoen euro.

3.3.1 Mediaan vermogen van huishoudens (in prijzen van 2011), 1 januari 2011

Net als het inkomen hangt ook de hoogte van het vermogen sterk samen met de levensfase. Jonge huishoudens hebben nauwelijks vermogen, terwijl 65-plushuishoudens juist hoge vermogens hebben. Zowel van alleenstaanden als van paren zonder kinderen neemt het vermogen toe met de leeftijd van de hoofdkostwinner. Het niveau van het vermogen ligt bij paren zonder kinderen echter beduidend hoger: ruim boven 100 duizend euro, het hoogste doorsnee vermogen van alle onderscheiden typen huishoudens. De vermogens van alleenstaanden en eenoudergezinnen bedragen in doorsnee minder dan 10 duizend euro.

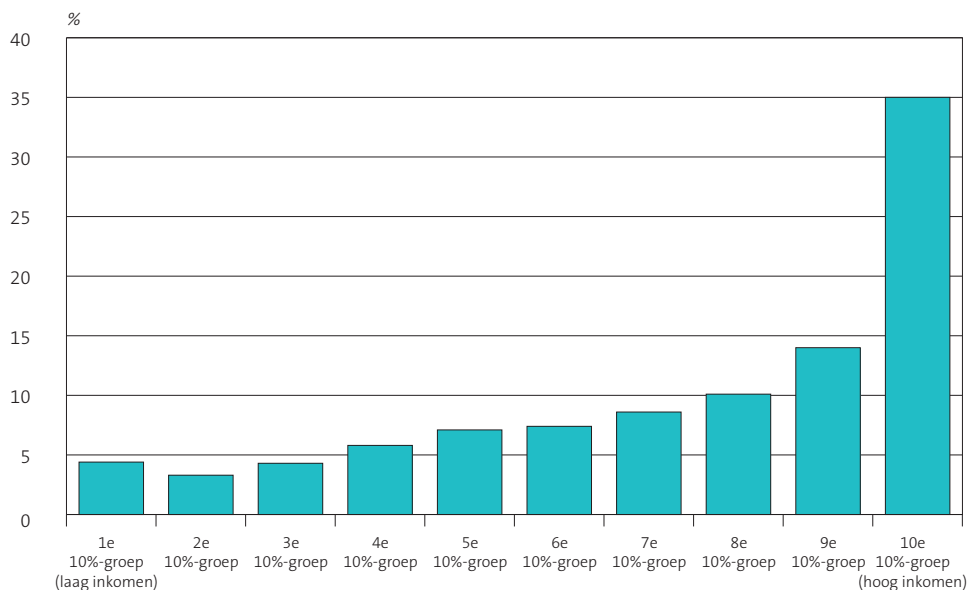
Een hoog vermogen gaat veelal samen met een hoog inkomen. Huishoudens met relatief lage inkomens bezitten ook slechts een klein deel van het totale vermogen. Huishoudens met een inkomen in de negende 10%-groep bezitten bijna 15 procent van het vermogen, huishoudens in de hoogste 10%-groep maar liefst 35 procent.

Welvaart en welzijn

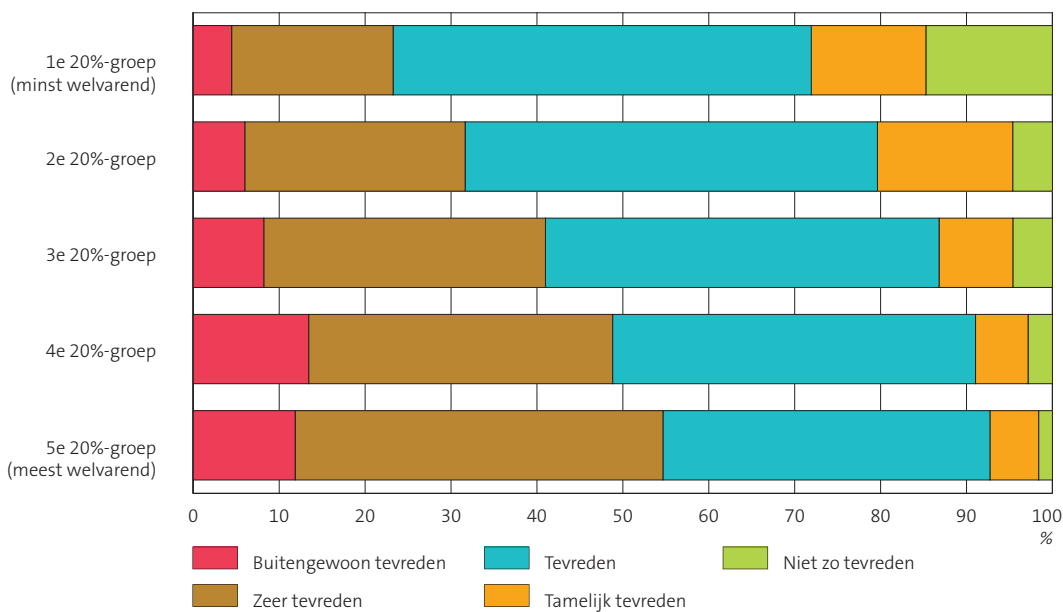
De meest welvarenden – personen met een relatief hoog inkomen én een relatief hoog vermogen – zijn het meest tevreden met het leven. De reden is dat financiële middelen keuzevrijheid geven. De minst welvarenden zijn het minst tevreden. Van de personen met de hoogste welvaart is 55 procent buitengewoon of zeer tevreden met het leven, minder dan 2 procent is niet tevreden. Van de minst welvarende personen geeft 30 procent aan dat zij (zeer) tevreden zijn met het leven, bijna 15 procent is ontevreden.

Er is sprake van een cumulatie: er zijn meer personen met zowel een laag inkomen als weinig vermogen die aangeven dat zij ontevreden te zijn, dan personen met alleen een laag inkomen of alleen een gering vermogen. Het is dus vooral de combinatie van een laag inkomen en weinig vermogen die gepaard gaat met een beperkter welzijnsgevoel.

3.3.2 Verdeling van het vermogen (1 januari 2011) naar hoogte van het inkomen (2010)

3.3.3 Tevredenheid met het leven naar welvaartspositie, 2010

3.4 Grote vermogens vooral in Noord-Brabant

Gemeenten met een hoog gemiddeld inkomen liggen vooral in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht. Rozendaal (Gelderland) is de gemeente met het hoogste gemiddeld inkomen. Het inkomen lag daar in 2009 ruim 65 procent boven het landelijk gemiddelde. In de toptien van gemeenten met de hoogste inkomens staan verder Blaricum, Bloemendaal, Wassenaar, Abcoude, Laren, Heemstede, Naarden, Oegstgeest en Loenen. In al deze gemeenten is het gemiddeld inkomen meer dan 7 duizend euro hoger dan landelijk. Vooral huishoudens met een inkomen uit eigen onderneming, vermogen of pensioen zijn hier oververtegenwoordigd.

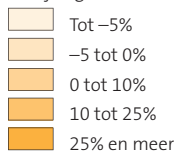
Gemeenten met lage inkomens liggen vooral in het noordoosten, maar ook Zuid-Limburg telt diverse gemeenten met een laag gemiddeld inkomen. Pekela was met een gemiddeld inkomen van 19,7 duizend euro de gemeente met het laagste inkomen. In de toptien van gemeenten met de laagste inkomens staan verder Stadskanaal, Vaals, Kerkrade, het Bildt, Achtkarspelen, Kollumerland en Nieuwkruisland, Oldambt, Heerlen en Ferwerderadiel. Veel van deze gemeenten liggen in de zogeheten krimpgebieden met dalende inwoneraantallen.

Hoge vermogens komen vooral in gemeenten in de provincie Noord-Brabant voor. In totaal telde Nederland op 1 januari 2010 dertig gemeenten met een doorsnee vermogen dat meer dan vier keer zo hoog was als het landelijke vermogen. Van die dertig gemeenten liggen er 19 in Noord-Brabant. De hoogste vermogens lagen in Rozendaal, Bloemendaal en Laren. De toptien wordt vervolledigd met de gemeenten Alphen-Chaam, Heeze-Leende, Sint Anthonis, Oirschot, Maasdonk, Eersel en Staphorst. De doorsnee vermogens in de grote steden liggen beduidend lager dan landelijk. Rotterdam, Amsterdam en Den Haag staan met een negatief doorsnee vermogen in de toptien van gemeenten met de laagste vermogens.

3.4.1a Procentuele afwijking van het gemiddeld gestandaardiseerd inkomen van het landelijk gemiddelde per gemeente, 2009

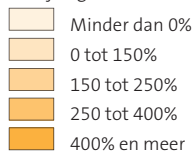
Afwijking t.o.v. Nederland

3.4.1b Procentuele afwijking van het mediaan vermogen van de landelijke mediaan per gemeente, 1 januari 2010

Afwijking t.o.v. Nederland

Kerncijfers Inkomens

	Aantal huishoudens	Gestandaardiseerd inkomen (2010**)		Vermogen (1 januari 2011)	
		gemiddelde	mediaan	gemiddelde	mediaan
	<i>x 1 000</i>	<i>x 1 000 euro</i>			
Totaal	7 371	23,3	20,6	162	29
Levensfase					
Alleenstaande, totaal	2 675	19,0	17,2	97	9
alleenstaande, tot 25 jaar	299	8,7	7,6	5	1
alleenstaande, 25 tot 35 jaar	472	18,1	17,9	15	1
alleenstaande, 35 tot 45 jaar	345	21,1	19,5	45	5
alleenstaande, 45 tot 55 jaar	356	21,5	18,4	98	9
alleenstaande, 55 tot 65 jaar	385	20,8	17,9	160	24
alleenstaande, 65 jaar of ouder	819	20,2	17,5	170	26
Paar zonder (thuiswonende) kinderen, totaal	2 093	27,3	23,9	239	101
paar zonder kinderen, hoofdkostwinner tot 25 jaar	59	17,9	18,4	11	2
paar zonder kinderen, hoofdkostwinner 25 tot 35 jaar	271	27,9	26,7	24	3
paar zonder kinderen, hoofdkostwinner 35 tot 45 jaar	152	32,3	29,4	80	23
paar zonder kinderen, hoofdkostwinner 45 tot 55 jaar	226	31,2	28,2	190	82
paar zonder kinderen, hoofdkostwinner 55 tot 65 jaar	605	29,5	25,6	309	166
paar zonder kinderen, hoofdkostwinner 65 jaar of ouder	780	24,0	20,3	321	183
Paar met (thuiswonende) kinderen	1 991	25,7	23,3	179	70
Eenoudergezin	477	18,9	17,0	92	5
Overige huishoudens	134	24,7	22,8	279	30
Voornaamste inkomensbron					
Inkomen uit arbeid	3 898	24,8	22,8	114	22
Inkomen uit onderneming/vermogen	867	30,1	25,3	398	129
Overdrachtsinkomen	2 606	18,7	16,9	157	24
w.o.					
uitkering werkloosheid	77	16,4	15,2	82	5
uitkering ziekte / arbeidsongeschiktheid	240	16,2	15,1	65	4
uitkering ouderdom / nabestaanden	1 815	21,3	18,6	210	101
bijstandsuitkering	245	11,7	12,2	2	0

Toelichting

Besteedbaar inkomen

Het besteedbaar huishoudensinkomen is de som van de besteedbare inkomens van alle leden van het huishouden. Het is opgebouwd uit loon, winst en inkomen uit vermogen vermeerderd met ontvangen uitkeringen en inkomensoverdrachten, en verminderd met betaalde premies (inkomensverzekeringen, ziektekostenverzekeringen) en belastingen op inkomen en vermogen.

Gestandaardiseerd inkomen

Om de inkomens van de diverse typen huishoudens vergelijkbaar te maken, wordt het besteedbaar huishoudensinkomen gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. De correctie vindt plaats met behulp van equivalentiefactoren. In de equivalentiefactor komen de schaalvoordelen tot uitdrukking die het gevolg zijn van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Met behulp van de equivalentiefactoren worden alle inkomens herleid tot het inkomen van een eenpersoonshuishouden. Op deze wijze zijn de welvaartsniveaus van huishoudens onderling vergelijkbaar gemaakt.

Gini-coëfficiënt

Een veelgebruikte ongelijksmaatmaat. De waarde van de Gini-coëfficiënt ligt tussen 0 en 1, waarbij 0 correspondeert met totale gelijkheid (ieder huishouden heeft hetzelfde inkomen) en 1 met totale ongelijkheid (één huishouden bezit al het inkomen).

Koopkrachtontwikkeling

De koopkrachtontwikkeling is bepaald als de procentuele verandering tussen twee jaren van het gestandaardiseerde besteedbare huishoudensinkomen. Bij het bepalen van de koopkrachtmutatie van een groep verdient de mediaan (de middelste van de naar grootte gerangschikte koopkrachtmutaties van personen uit deze groep) de voorkeur boven het gemiddelde, omdat daardoor positieve en negatieve uitschieters nauwelijks invloed op de uitkomst hebben. De cijfers over koopkrachtontwikkeling hebben betrekking op personen. Dit in tegenstelling tot de andere cijfers, die betrekking hebben op huishoudens.

Vermogen

Het vermogen is het verschil tussen bezittingen en schulden. De bezittingen bestaan uit de eigen woning, bank- en spaartegoeden, effecten, overig onroerend goed, roerende zaken en ondernemings-vermogen. Kapitaal- en pensioenverzekeringen blijven buiten beschouwing. De schulden betreffen de hypotheek voor de eigen woning en overige schulden zoals voor consumptieve doeleinden, de financiering van effecten, de tweede woning of ander onroerend goed en schulden volgens de Wet studiefinanciering.

In de Vermogensstatistiek wordt een aantal vermogensbestanddelen niet volledig waargenomen. Zo is informatie over de zogeheten 'kleine schulden', bijvoorbeeld schulden in verband met consumptief krediet of schulden bij winkels en/of familie, alleen beschikbaar voor huishoudens met inkomen uit box 3. Deze tekortkoming heeft tot gevolg dat de omvang van de 'kleine schulden' niet volledig wordt beschreven. Ook de betaalrekeningen en kleine spaartegoeden worden niet altijd waargenomen.

Welvaartspositie

De welvaartspositie van een persoon is bepaald aan de hand van het gemiddelde van het inkomens- en het vermogenspercentiel. Vervolgens is er op basis van deze uitkomsten een indeling van de welvaartspositie in 20%-groepen gemaakt.

Armoede in Nederland

4

Armoede in Nederland

4.1 Ruim half miljoen huishoudens met inkomen onder lage-inkomensgrens

4.2 Steeds meer huishoudens komen moeilijk rond

4.3 Geringe kans op armoede volgens Europese definitie

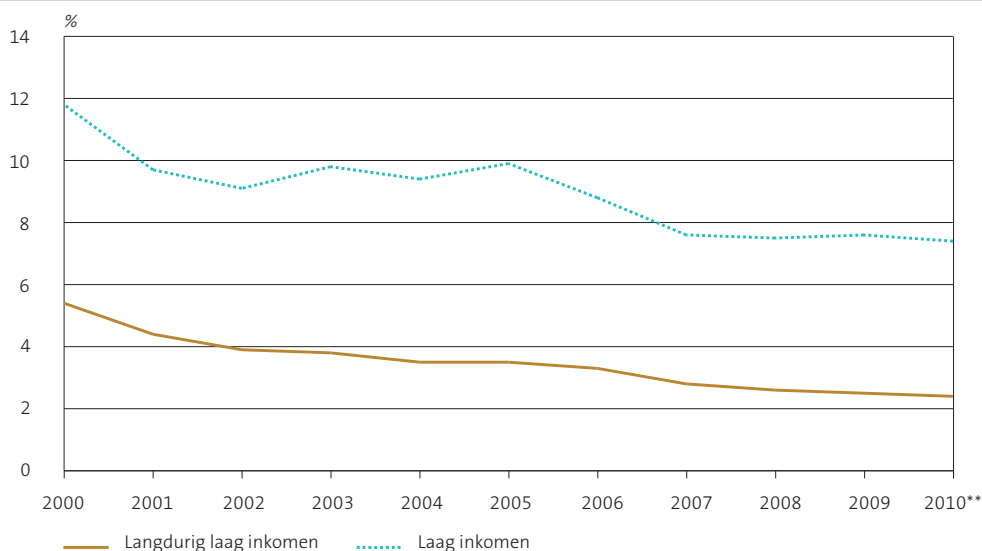
4.4 Meer schuldsaneringen uitgesproken in 2010

4.1 Ruim half miljoen huishoudens met inkomen onder lage-inkomensgrens

In 2010 hadden 514 duizend huishoudens een inkomen onder de lage-inkomensgrens, dit is 7,4 procent van alle huishoudens. Bijna 150 duizend leefden al vier jaar of langer van een laag inkomen.

Het percentage huishoudens met een laag inkomen is de laatste jaren stabiel en ligt onder de 8 procent. In 2000 was het nog 12 procent. Dankzij de aantrekkende economie is het percentage lage inkomens toen gedaald, met onderbrekingen in de jaren 2003–2005. Ramingen voor 2011 en 2012 wijzen op een stijging van het aandeel huishoudens met kans op armoede, naar verwachting met 0,4 procentpunt per jaar. Het aandeel huishoudens met een laag inkomen zou dan in 2012 uitkomen op 8,5 procent (SCP/CBS, 2011).

4.1.1 Huishoudens met (langdurig¹⁾) laag inkomen

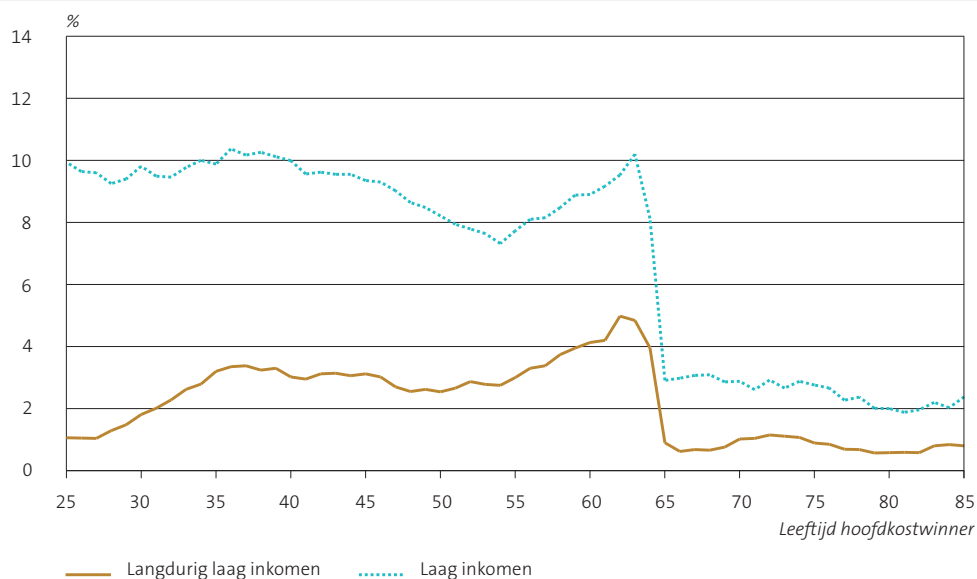

¹⁾ Vier jaar of langer.

Vooral eenoudergezinnen en alleenstaanden lopen kans op armoede

Een laag inkomen komt vooral vaak voor bij eenoudergezinnen en alleenstaanden. Van de eenoudergezinnen had 17,5 procent in 2010 een laag inkomen, van de alleenstaanden 12,5 procent. Deze huishoudens hebben ook vaker langdurig een laag inkomen. Paren, met of zonder thuiswonende kinderen, lopen minder vaak een kans op (langdurige) armoede. Huishoudens die afhankelijk zijn van een uitkering zijn talrijk onder de lage inkomens. Van de huishoudens met een bijstandsuitkering heeft zelfs bijna twee derde een laag inkomen. Ook huishoudens met een inkomen uit betaald werk kunnen te maken krijgen met armoede. Van de zelfstandigen heeft ruim 13 procent een laag inkomen. In de meeste gevallen duurt zo'n periode nooit lang: slechts 2 procent van de zelfstandigen had vier jaar of langer een laag inkomen.

4.1.2 Huishoudens met een (langdurig¹⁾) laag inkomen naar leeftijd van de hoofdkostwinner, 2010*

¹⁾ Vier jaar of langer.

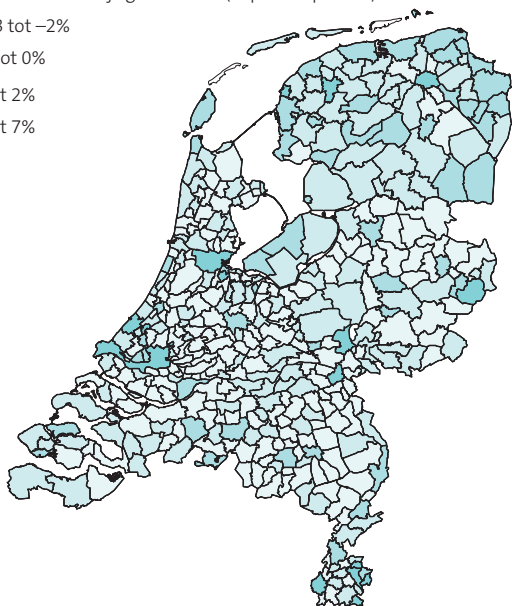
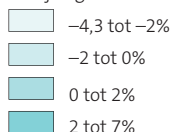
Kans op armoede fors lager vanaf 65-jarige leeftijd

Jongeren (18 tot 35 jaar) hebben beduidend vaker een laag inkomen dan ouderen. Dat heeft te maken met de levensfase. Zij hebben op jonge leeftijd doorgaans lage inkomens en staan nog aan het begin van hun carrière. Sommigen hebben geen volledige baan, om voor jonge kinderen te kunnen zorgen. Als ze 35 jaar zijn geweest stijgt het inkomen omdat er schot komt in de loopbaan en zij meer werkervaring hebben. Zijn zij de 50 gepasseerd, dan

stijgt de uitkeringsafhankelijkheid, onder andere door vervroegde uittreding. Het aandeel lage inkomens neemt onder 55- tot 65-jarigen dan ook toe. Vanaf 65 jaar daalt de kans op armoede fors. Dat komt omdat 65-plussers naast hun AOW-uitkering vaak aanvullende pensioeninkomsten ontvangen.

4.1.3 Huishoudens met een laag inkomen per gemeente, 2009

Afwijking van het landelijk gemiddelde (in procentpunten)

Groot aandeel lage inkomens in grote steden

In grote gemeenten is het aandeel huishoudens met een laag inkomen groter dan in kleine gemeenten. De meeste lage inkomens zijn in de vier grote steden te vinden. In Utrecht was het aandeel lage inkomens ruim 8 procent (2009), in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag lagen deze aandelen fors hoger. In Amsterdam lag het zelfs boven 14 procent.

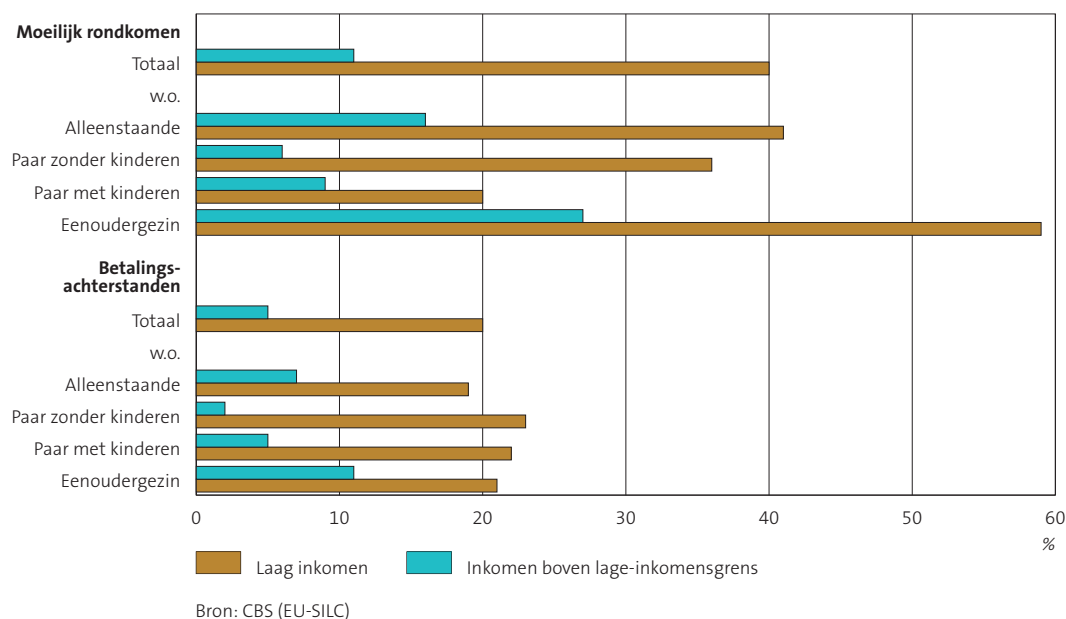
Ook in Zuid-Limburg zijn diverse gemeenten met hoge aandelen lage inkomens. In Vaals, Heerlen en Kerkrade hadden huishoudens vaker dan gemiddeld een laag inkomen. De gemeente Groningen stond met bijna 12 procent lage inkomens in de toptien van gemeenten met de hoogste aandelen lage inkomens.

4.2 Steeds meer huishoudens komen moeilijk rond

In 2010 gaf 13 procent van de huishoudens aan moeite te hebben om rond te komen. Dat is iets meer dan in 2009 (11 procent). Van de huishoudens met een laag inkomen kwam 40 procent niet rond. Met name eenoudergezinnen hebben moeite om de eindjes aan elkaar te knopen, paren met kinderen hadden het daar het minst vaak moeite mee. Van de huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens waren het juist de paren zonder kinderen die het minst vaak moeite hadden om rond te komen.

Een op de vijf huishoudens met een laag inkomen had in 2010 betalingsachterstanden, paren met een laag inkomen het vaakst, alleenstaanden het minst. Ook huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens konden niet altijd op tijd aan hun financiële verplichtingen voldoen. Ruim een op de tien eenoudergezinnen had in 2010 betalingsachterstanden.

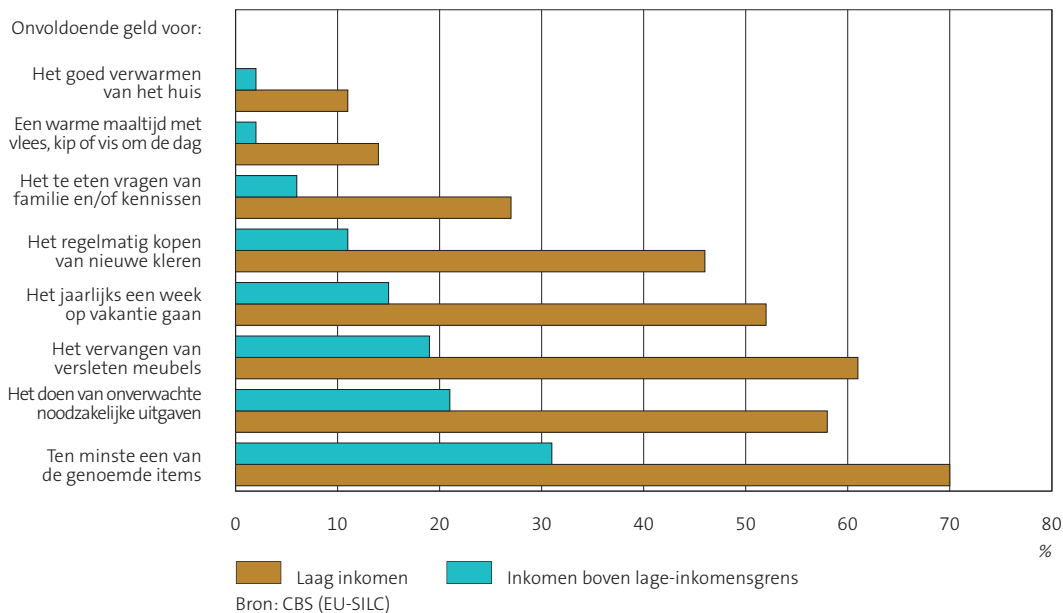
4.2.1 Huishoudens die (zeer) moeilijk rondkomen en met betalingsachterstanden, 2010

Huishoudens met een laag inkomen geven vaak aan dat zij zich bepaalde zaken niet kunnen veroorloven. In 2010 had een op de tien lage inkomens te weinig geld om de woning te kunnen verwarmen, een op de zeven kon zich niet om de dag een warme maaltijd met vlees, vis of kip permitteren. Meer dan de helft kreeg het financieel niet voor elkaar om jaarlijks een week op vakantie te gaan.

Huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens hebben beduidend minder vaak te maken met dergelijke financiële beperkingen. Toch gaf ruim een op de vijf huishoudens aan geen onverwachte noodzakelijke uitgaven te kunnen doen zonder daarvoor eerst geld te lenen.

4.2.2 Financiële beperkingen bij huishoudens naar inkomenspositie, 2010

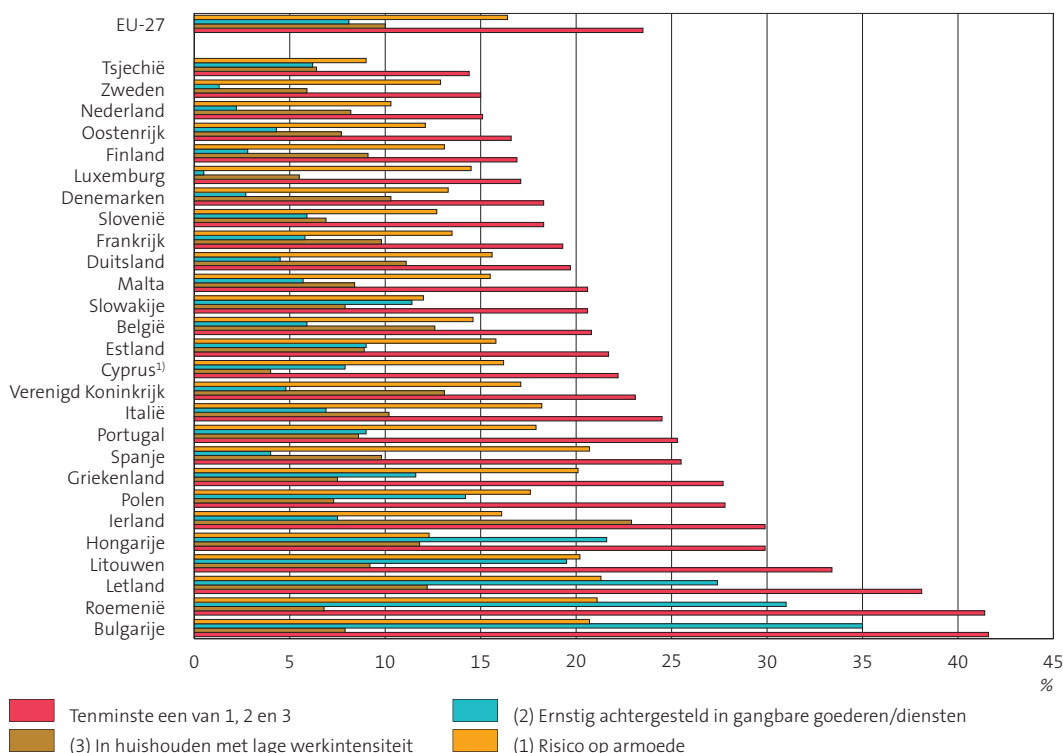
4.3 Geringe kans op armoede volgens Europese definitie

In 2010 liep bijna 25 procent van de Europeanen (EU-27) kans op armoede of sociale uitsluiting. In Nederland was dat aandeel aanzienlijk lager, 15 procent.

Deze kans is in Europees verband gedefinieerd als (1) een inkomen lager dan 60 procent van het landelijke mediane inkomen, of (2) ernstige achterstelling in gangbare levensbehoeften, of (3) deel uitmakend van een huishouden met een lage werkintensiteit.

In Tsjechië was de aldus gedefinieerde kans op armoede of sociale uitsluiting met ruim 14 procent het laagst van alle EU-lidstaten. Met name voor de onderdelen inkomen en werkintensiteit ligt Tsjechië boven de kritische drempels. Ook in Zweden en Nederland liep alleen een relatief klein deel van de bevolking kans om arm of sociaal uitgesloten te zijn. In Bulgarije en Roemenië was de kans verreweg het grootst. Deze landen hadden vooral te maken met ernstige achterstelling in gangbare levensbehoeften, maar ook met een inkomen lager dan de Europese grens.

4.3.1 Personen met risico op armoede en sociale uitsluiting in EU-lidstaten, 2010

Bron: Eurostat

¹⁾ Cijfers hebben betrekking op 2009.

Inkomen onder Europees criterium

In Nederland lag het aandeel inwoners met een inkomen lager dan de Europese armoedegrens op 10 procent. Dat is een relatief laag percentage. Alleen in Tsjechië was dit aandeel kleiner. In termen van koopkracht lag het bedrag van de armoedegrens in Nederland echter wel bijna twee keer zo hoog als in Tsjechië (CBS 2012).

4.4 Meer schuldsaneringen uitgesproken in 2011

Sinds 1 december 1998 kunnen personen met problematische schulden een beroep doen op de Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen. Als een schuldenaar door de rechter wordt toegelaten tot de wettelijke schuldsanering, moet hij onder toezicht van een bewindvoerder naar capaciteit zoveel mogelijk van zijn schulden aan de schuldeisers terugbetalen. Als de schuldenaar zich tijdens deze periode aan de afspraken van de schuldsanering heeft gehouden, verleent de rechter hem na (meestal) drie jaar een schone lei. Met de wet kan worden voorkomen dat personen jarenlang achtervolgd worden door hun schulden.

Het aantal uitgesproken schuldsaneringen nam tot en met 2007 vrijwel elk jaar toe. Op 1 januari 2008 trad een wetswijziging in werking waarbij onder andere de toelatingscriteria zijn aangescherpt. In 2008 en 2009 lag daardoor het aantal uitspraken beduidend lager dan in 2007, maar in 2010 en 2011 nam het aantal weer fors toe tot een totaal van bijna 15 duizend uitspraken in 2011. Dit waren er 3 341 meer dan in 2010.

In 2011 had 18 procent van de uitgesproken schuldsaneringen betrekking op ondernemers. Een terugval in inkomen was voor 85 procent van de ondernemers de belangrijkste oorzaak van de schulden. Deze oorzaak werd minder vaak genoemd dan de twee jaren ervoor. De gemiddelde schuldenlast daalde van 85,9 duizend euro in 2010 naar 83,5 duizend euro in 2011.

Ook voor particulieren was inkomensterugval met 56 procent een belangrijke oorzaak voor het ontstaan van schulden. Het eigen gedrag (verslaving aan bijvoorbeeld drank of drugs, dwangmatige kooplust) en overbesteding waren andere belangrijke oorzaken voor de schulden. De gemiddelde schuldenlast van particulieren kwam uit op 33,1 duizend euro. Bijna de helft van de gesaneerde personen was tussen de 36 tot 50 jaar oud. Net iets meer dan 30 procent was jonger dan 36 jaar, een goede 20 procent was ouder dan 50 jaar.

Toelichting

Besteedbaar inkomen

Voor het meten van de kans op armoede vormt het besteedbaar huishoudensinkomen het uitgangspunt. Dit omvat inkomen uit arbeid, uit een eigen onderneming en vermogen, en overdrachtsinkomen: een uitkering, pensioen en ontvangen partneralimentatie. Betaalde partneralimentatie en premies en belastingen op het inkomen zijn van het inkomen afgetrokken. De verplichte premie basiszorgverzekering die huishoudens aan de zorgverzekeraar betalen is eveneens in mindering gebracht. Kinderalimentatie en de ouderlijke bijdrage aan uitwonende kinderen worden niet waargenomen en zijn daardoor niet in het inkomensbegrip opgenomen. Bij hantering van de lage-inkomensgrens zijn aan bestedingen gebonden uitkeringen als de huurtoeslag buiten beschouwing gelaten.

Lage-inkomensgrens

De lage-inkomensgrens vertegenwoordigt een vast koopkrachtbedrag en wordt jaarlijks aangepast aan de prijsontwikkeling. In prijzen van het jaar 2010 bedroeg de lage-inkomensgrens voor een alleenstaande 11 290 euro. Per maand komt dit neer op 940 euro.

Voor meerpersoonshuishoudens is de lage-inkomensgrens met een equivalentiefactor aangepast voor de omvang en samenstelling van het huishouden. De aldus gecorrigeerde inkomens zijn daarmee vergelijkbaar gemaakt met het welvaartsniveau van een alleenstaande. Voor een (echt)paar met één kind lag de lage-inkomensgrens bij 1 570 euro per maand, voor een eenoudergezin met één kind was het 1 250 euro per maand. In de beschrijving van huishoudens met een inkomen onder of boven de lage-inkomensgrens bleven mensen in instellingen, studentenhuishoudens en huishoudens die niet het hele jaar door inkomen hadden, buiten beschouwing.

Kans op armoede

Huishoudens hebben een kans op armoede wanneer hun inkomen onder de lage-inkomensgrens valt. Er is sprake van een langdurig laag inkomen (langdurige kans op armoede) wanneer het inkomen van een huishouden 4 jaar (of langer) achter elkaar onder de lage-inkomensgrens valt.

Armoede en sociale uitsluiting in de Europese Unie

(1) Kans op armoede

Er is sprake van een kans op armoede indien het inkomen lager is dan 60 procent van het doorsnee inkomen. Deze relatieve grens wordt per land bepaald en is dus sterk afhankelijk van het aldaar geldende welvaartsniveau.

(2) Ernstige achterstelling in gangbare levensbehoeften

Een tekort aan inkomen kan er toe leiden dat huishoudens niet kunnen beschikken over duurzame goederen zoals een auto, kleurentelevisie, telefoon of wasmachine. Zelfs een warme maaltijd om de dag, een jaarlijkse vakantieweek of het verwarmen van de woning zit er financieel niet voor iedereen in. Verder is het mogelijk dat men

vanwege financiële beperkingen geen onverwachte noodzakelijke uitgaven kan doen of achterstanden heeft bij de betaling van de maandelijkse woonlasten. Ernstige achterstelling houdt in dat men met ten minste vier van bovengenoemde financiële beperkingen kampt.

(3) *Lage werkintensiteit*

Omdat werkloosheid vaak gepaard gaat met armoede en sociale uitsluiting beschrijft de derde indicator het aandeel inwoners dat behoort tot een huishouden waarvan de volwassenen niet of nauwelijks werkzaam zijn. Met spreekt dan van huishoudens met een lage werkintensiteit.

Kerncijfers, 2010**

	Totaal huishoudens	Laag ¹⁾ inkomen	Langdurig ²⁾ laag inkomen	Huishoudens die (zeer) moeilijk rondkomen		Huishoudens met betalings- achterstanden		Huishoudens met financiële beperkingen	
				laag inkomen	geen laag inkomen	laag inkomen	geen laag inkomen	laag inkomen	geen laag inkomen
	<i>x 1 000</i>	<i>%</i>							
Totaal	7 371	7,4	2,4	39,5	11,2	20,2	4,8	69,8	30,6
Samenstelling huishouden									
Alleenstaande	2 675	12,5	4,4	41,0	16,1	19,3	6,9	75,9	42,6
Paar zonder kinderen	2 093	2,7	0,6	35,8	6,3	22,5	1,7	50,3	20,5
Paar met kinderen	1 991	5,0	1,4	20,0	9,3	21,7	4,9	51,4	24,8
Eenoudergezin	477	17,5	5,2	59,4	27,0	21,0	10,5	87,1	56,4
Overig meerpersoonshuishouden	134	7,3	1,4	.	9,2	.	5,6	.	35,4
Leeftijd hoofdkostwinner									
Tot 25 jaar	388	22,5	2,0	.	11,5	.	7,8	.	52,6
25 tot 45 jaar	2 483	9,7	2,7	41,2	11,4	22,4	8,0	72,3	32,0
45 tot 65 jaar	2 789	8,5	3,3	44,1	12,4	21,2	4,5	78,6	29,3
65 jaar of ouder	1 711	2,6	0,8	16,5	9,2	10,4	0,8	34,6	29,9
Voornaamste inkomensbron									
Inkomen uit arbeid	3 898	3,3	0,7	34,8	10,0	10,4	5,8	65,1	28,7
Inkomen uit onderneming/ vermogen	867	13,2	2,1	23,1	8,8	19,1	6,2	42,6	22,3
Overdrachtsinkomen	2 606	12,4	5,0	46,4	14,2	23,9	2,4	80,0	36,4

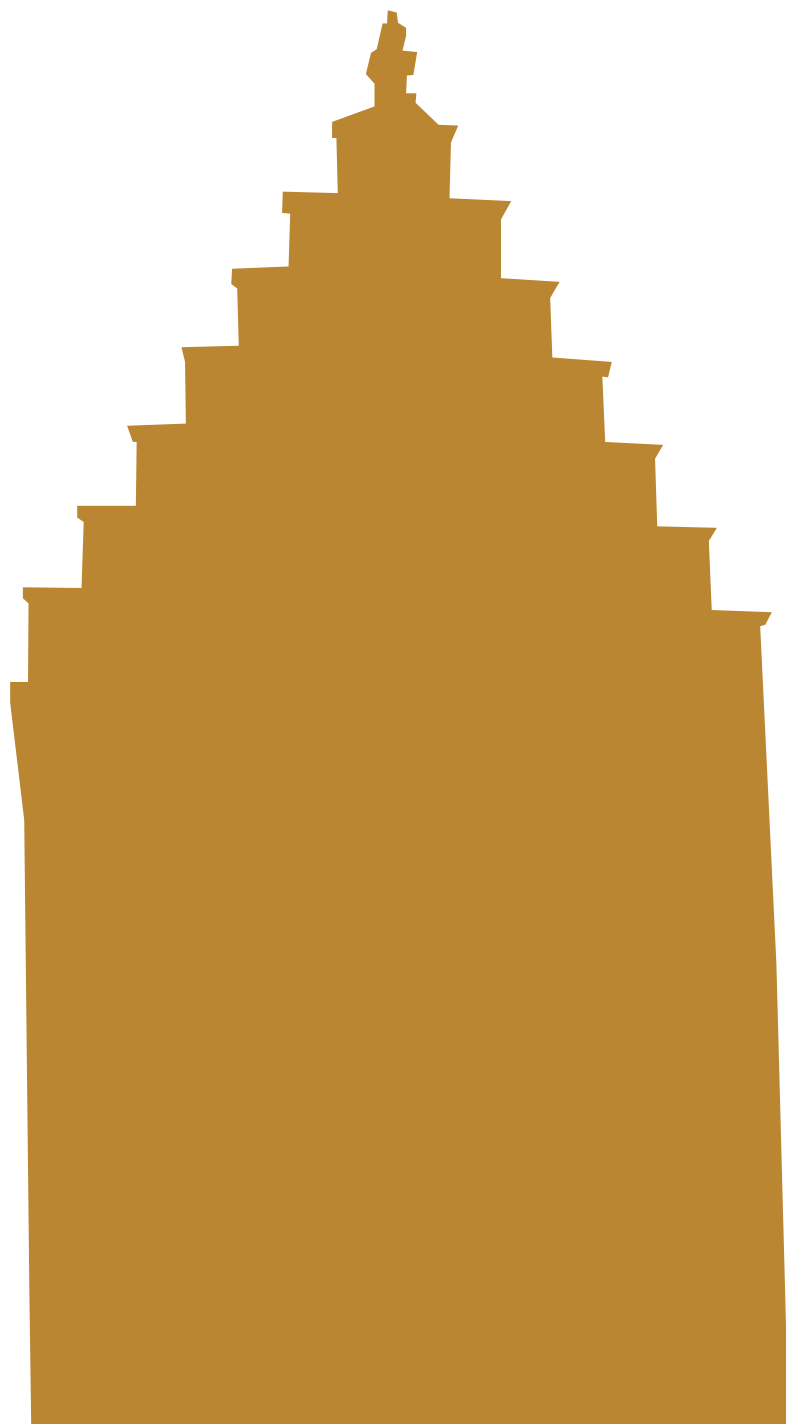
Bronnen: CBS (Inkomenspanelonderzoek, EU-SILC).

¹⁾ In procenten van de doelpopulatie. Studentenuishoudens en huishoudens zonder volledig jaarinkomen zijn hierbij buiten beschouwing gelaten.

²⁾ Vier jaar of langer.

Woningmarkt

5

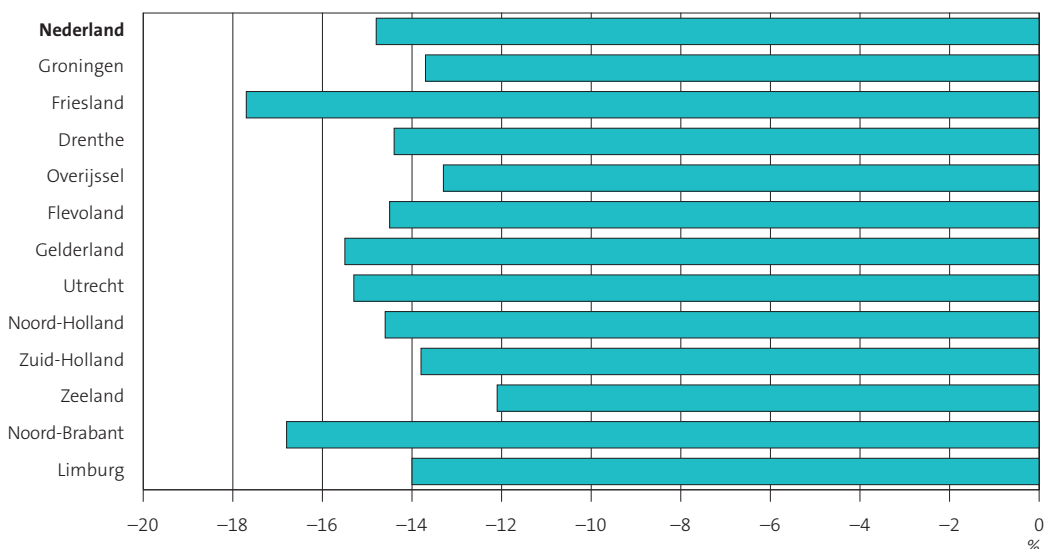
Woningmarkt

- 5.1** Waarde woningen daalt
- 5.2** Minder woningen verkocht
- 5.3** Minder verhuizingen
- 5.4** Scheefwonen vooral in het Groene Hart
- 5.5** Meer dan 340 duizend woningen staan leeg

5.1 Waarde woningen daalt

Als gevolg van de sterk teruggelopen vraag is, na een jarenlange stijging, de gemiddelde verkoopprijs van bestaande woningen in de tweede helft van 2008 gaan dalen. In juli 2012 waren de gemiddelde verkoopprijzen 14,8 procent lager dan in juli 2008. In Zeeland daalden de prijzen het minst met ruim 12 procent, in Friesland het meest, bijna 18 procent.

5.1.1 Prijsontwikkeling woningen per provincie, juli 2008–juli 2012

De prijzen van vrijstaande woningen en twee-onder-een-kap-woningen waren in juli 2012 gemiddeld 18 procent en 17 procent lager dan vier jaar daarvoor. Daarmee daalden de prijzen van deze typen woning sneller dan van andere woningtypen. De gemiddelde prijzen van appartementen en tussenwoningen daalden met 13 procent het minst.

Doordat de huizenprijzen dalen, stijgt het aantal huishoudens met een hypotheek die groter is dan de waarde van hun huis. Gemiddeld lagen de huizenprijzen in juli 2012 op het niveau van juni 2004. Mensen die in 2004 of later een huis hebben gekocht, lopen het risico met een restschuld achter te blijven. Dit risico is er vooral voor starters op de woningmarkt, waaronder veel jongeren, en voor mensen met een aflossingsvrije hypotheek die niet sparen voor latere aflossing. Houden we er rekening mee dat veel mensen hun woning ruim, bijvoorbeeld met 110 procent, hebben gefinancierd, dan geldt dit risico ook voor veel mensen die hun huis in 2003 kochten.

Vooral jongeren hebben vaak een hypotheekschuld die hoger is dan de waarde van hun huis. Voor ouderen is dit veelal andersom. Ouderen hebben hun woning vaak gekocht voor een lage prijs en hebben ook meer tijd gehad om hun hypotheek (gedeeltelijk) af te lossen. Ook is voor jongeren de hypotheekschuld in vergelijking met hun bruto inkomen veel hoger. Huishoudens met een hypotheek waarvan de hoofdkostwinner jonger was dan 25 jaar hadden in 2009 een gemiddelde schuld van bijna viermaal hun bruto inkomen. Voor 65-plussers met een hypotheek was dit iets meer dan tweemaal het inkomen.

5.2 Minder woningen verkocht

In 2011 zijn in Nederland ruim 120 duizend woningen verkocht. Dat is het laagste aantal sinds 1995 (het eerste jaar waarover het CBS integrale cijfers over de verkoop van woningen beschikbaar heeft). De daling van de verkoop van woningen zette in 2007 in. De sterkste daling deed zich voor in 2009.

Onzekerheid

De verkoop van woningen daalde van 2008 naar 2009 met bijna 30 procent. Eén van de belangrijkste oorzaken is de kredietcrisis van 2008. De bezuinigingen die daarop volgden, de onduidelijkheid over het voortbestaan van de hypotheekrenteaftrek, de onzekerheid over het behouden van de baan en de soms dalende koopkracht hebben de consument onzeker gemaakt en terughoudender bij het doen van grotere aankopen.

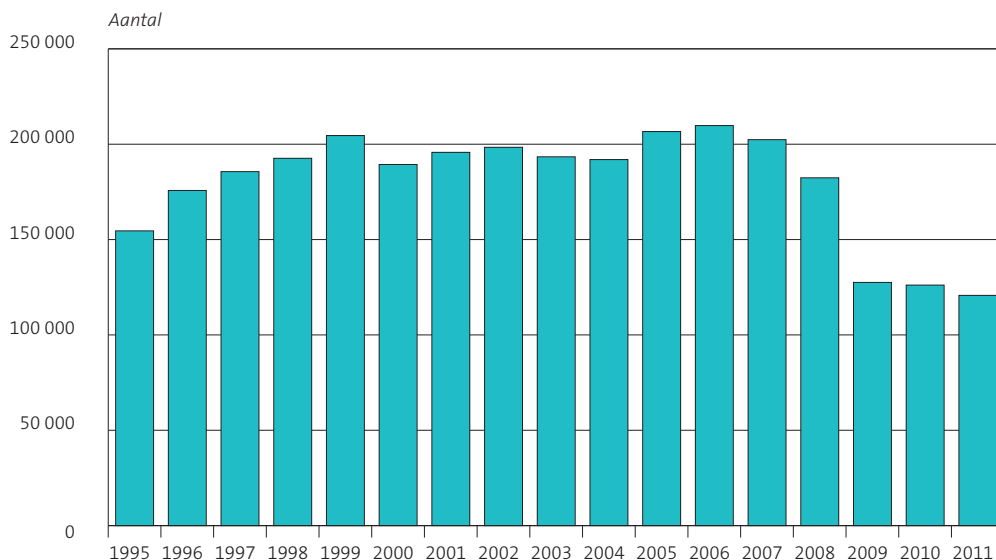
Lenen wordt moeilijker

Tot 2007 was het bepalen van de maximale hypotheek vrijwel niet aan regels gebonden. Op 1 januari 2007 werd de gedragscode hypothecaire financieringen ingevoerd. Iedere bank moest voortaan rekenen met dezelfde percentages (woonquoten van het NIBUD) die aan hypotheeklasten besteed mogen worden. Daarnaast moest iedere bank voortaan bij hypotheekleningen met een rentevaste periode korter dan tien jaar een minimale toetsrente hanteren. Dit is een oorzaak voor de daling van de verkopen in 2008.

In de praktijk werd vaak van de gedragscode afgeweken. Daarom is de code in augustus 2011 aangescherpt. De nieuwe maatregelen houden onder meer in dat met ingang van 1 januari 2012 een hypotheek voor een bestaande woning niet groter mag zijn dan 106 procent van de marktwaarde van de woning. Voor nieuwbouwwoningen ligt de grens op 104 procent. Daarnaast mag met ingang van die datum maximaal de helft van een hypothecair

krediet aflossingsvrij zijn. Het doel van deze maatregelen is dat consumenten minder vaak een hypotheek afsluiten die eigenlijk te hoog is. Het gevolg is dat het voor de consument moeilijker is geworden om bij de koop van een woning de financiering rond te krijgen.

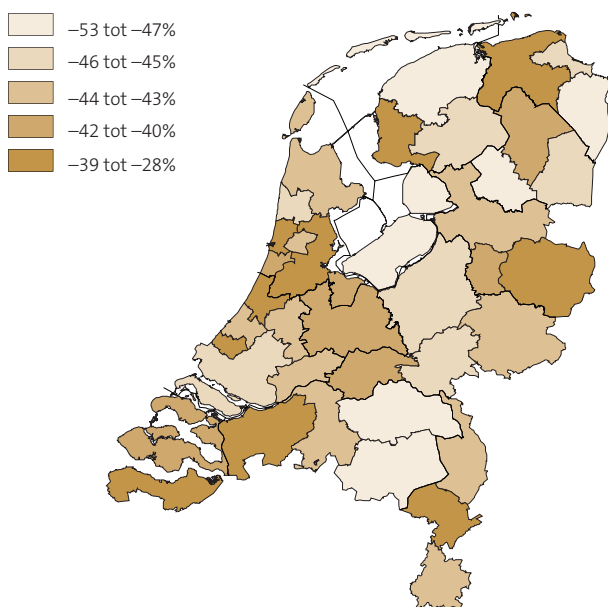
5.2.1 Aantal verkochte woningen

Subsidies raken op

Ook het opraken van de koopsubsidies en de beschikbare subsidies voor startersleningen is een oorzaak voor het teruglopen van de woningverkoop. Op 29 maart 2010 werd de bodem bereikt van het budget voor koopsubsidies. Het budget was door het ministerie van VROM in het leven geroepen om het eigenwoningbezit te bevorderen. Daarnaast heeft het rijk vanaf 2007 bijgedragen in de kosten van startersleningen. In mei 2010 werd ook hier de bodem van het rijksbudget bereikt. Vanaf dat moment moeten gemeenten en provincies de kosten van de startersleningen volledig voor eigen rekening nemen. Voor veel gemeenten was dit niet haalbaar, waardoor het aantal gemeenten dat aan regeling deelneemt, is gedaald. In veel gemeenten is het voor starters dan ook moeilijk om een hypotheek af te sluiten.

5.2.2 Mutaties in de verkopen van bestaande woningen tussen 2006 en 2011 per COROP-gebied

Stimulering van de woningmarkt

Om de huizenmarkt te stimuleren is in 2011 het grensbedrag voor de Nationale Hypotheek Garantie verhoogd van 265 duizend euro naar 350 duizend euro. Deze verhoging gold tot 1 juli 2012. Daarna wordt dit bedrag in drie stappen afgebouwd naar 265 duizend euro op 1 juli 2014.

Tevens is met ingang van 15 juni 2011 de overdrachtsbelasting verlaagd van 6 procent naar 2 procent.

In hoeverre deze maatregelen effect hebben gehad op de woningverkopen en op de verkoopprijs van woningen is op dit moment nog niet vast te stellen. Wel is in het derde en vierde kwartaal van 2011 een lichte toename van het aantal verkochte woningen geconstateerd.

Huizenmarkt in Amsterdam relatief gunstig

De verkoop van het aantal bestaande woningen is tussen 2006 en 2011 met bijna 90 duizend woningen (42 procent) teruggelopen. De grootste daling deed zich voor in Flevoland (53 procent). Van de vier grote steden heeft de huizenmarkt in Amsterdam zich het minst ongunstig ontwikkeld: In de periode 2006–2011 daalden de woningverkopen met 24 procent. In Utrecht was de daling 34 procent, in Den Haag en Rotterdam 44 procent.

De meeste Nederlanders zijn tevreden met hun woning. Gemiddeld geven zij een 8,1 op een schaal van 0 tot en met 10. Slechts een kleine 3 procent geeft aan niet tevreden te zijn met de woning.

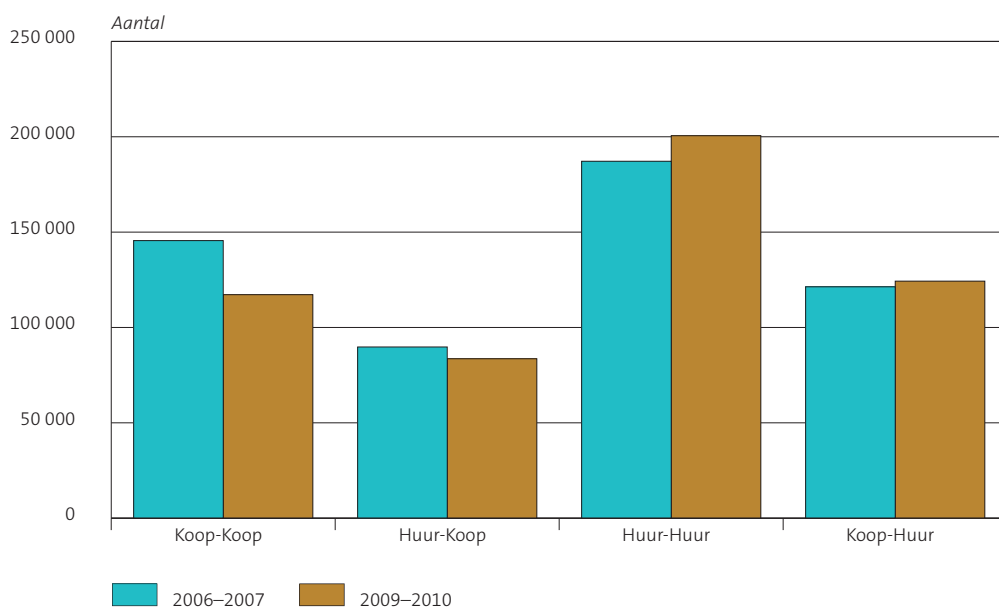
De tevredenheid hangt samen met de soort woning. Mensen die in een appartement of flat wonen, gaven hun woning gemiddeld een 7,7. Mensen met een vrijstaande woning zijn, met gemiddeld een 8,7 het meest tevreden met hun woning.

Bij de tevredenheid met de woning speelt ook het eigenaarschap van de woning een rol. Woningeigenaren zijn vaker tevreden met de woning dan niet-eigenaren. Personen die in een eigen woning wonen geven gemiddeld een 8,3 voor de tevredenheid met de woning, niet-eigenaren geven hun woongenot een 7,7.

5.3 Minder verhuizingen

Het aantal verhuizingen binnen Nederland is de afgelopen jaren gedaald. In 2006 verhuisden nog ruim 1,7 miljoen personen, in 2011 is dit aantal gedaald tot onder de 1,5 miljoen.

5.3.1 Verhuisstromen van en naar huur- en koopwoningen, landelijk totaal

De afname van het aantal verhuizingen¹⁾ was vooral zichtbaar op de koopwoningmarkt. Het aantal huishoudens dat in 2009 naar een koopwoning verhuisde was 15 procent lager

¹⁾ De hier genoemde verhuizingen zijn verhuizingen van huishoudens tussen twee woningen binnen Nederland, gemeten tussen twee peilmomenten. Statline geeft echter het totaal aantal verhuisde personen, ongeacht het type bewoning. Door deze definitieverschillen lijkt het aantal verhuizingen hier veel lager dan in de Statline-cijfers.

dan in 2006. Vooral het aantal verhuizingen van een koopwoning naar een andere koopwoning daalde naar verhouding sterk. Het aantal verhuizingen naar huurwoningen daarentegen steeg in dezelfde periode met 5 procent, vooral het aantal verhuizingen van een huurwoning naar een andere huurwoning. Mogelijk is hier sprake van substitutiegedrag waarbij woningzoekenden met een koopwens vanwege de huidige onzekerheid vaker uitwijken naar een huurwoning.

Jongeren en ouderen verhuizen vaak naar een huurwoning

De verhuizers van een koopwoning naar een huurwoning zijn gemiddeld jong en vaak alleenstaand. Voor een deel waren het thuiswonende kinderen die het ouderlijk huis verlieten om zelfstandig te gaan wonen. De verhuizers van een huurwoning naar een koopwoning waren gemiddeld iets ouder. Dit zijn waarschijnlijk vaak mensen die in de gezinsvormende fase zich gaan settelen. De meerderheid bestond uit stellen met of zonder kinderen.

Verhuizers van een koopwoning naar een andere koopwoning waren wederom iets ouder dan de verhuizers van een huurwoning naar een koopwoning. Hun huishoudensituaties zijn wel vergelijkbaar, maar bij deze verhuizers zaten nog vaker gezinnen met kinderen. Eén op de drie vormde een gezin met kinderen. Zij zijn weer een stadium verder in hun levensfase en wooncarrière.

De verhuizers van een huurwoning naar een andere huurwoning waren gemiddeld even oud als de verhuizers van een koopwoning naar een koopwoning. Tegelijk was deze groep qua leeftijd meer heterogeen. Er zitten vaker jongeren tussen die aan het begin staan van hun wooncarrière, en vaker ouderen die, om welke reden dan ook, nooit de stap naar een koopwoning zullen maken. De meesten waren alleenstaand.

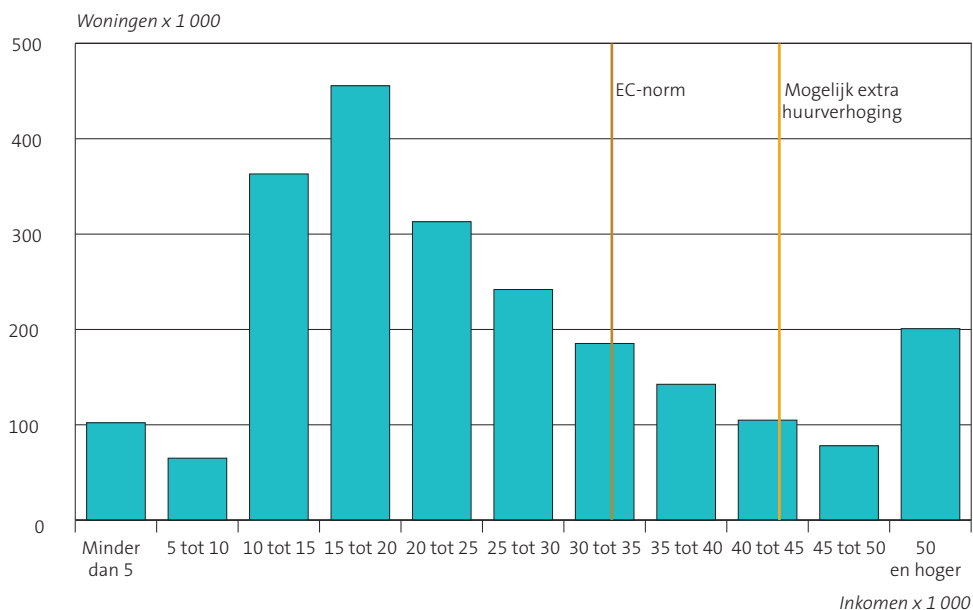
5.4 Scheefwonen vooral in het Groene Hart

In 28 procent van de huurwoningen van woningcorporaties woonde in 2011 een huishouden met een inkomen van meer dan 33 duizend euro. Deze grens wordt gebruikt om scheefwoners te onderscheiden.

Volgens een besluit van de Europese Commissie moet vanaf 1 januari 2011 in Nederland minimaal 90 procent van de 'goedkope' huurwoningen van woningcorporaties worden toegewezen aan huishoudens met een belastbaar inkomen van maximaal 33 614 euro. Goedkoop betekent dat de huur niet hoger is dan de huurtoeslaggrens van 653 euro in 2011. Deze regel geldt voor nieuwe huurders.

Een aanzienlijk deel van de huidige huurders heeft een inkomen boven dit norminkomen. In 2011 woonde in 609 duizend van de 2,2 miljoen bewoonde corporatiewoningen een huishouden met een inkomen boven dit norminkomen van de Europese Commissie. Dit betekent dat op basis van deze grens ruim één op de vier huurders van een woningcorporatie tot de scheefwoners kan worden gerekend. Als al deze huurders zouden gaan verhuizen, dan zouden ze bijna geen van allen meer in aanmerking komen voor een sociale huurwoning.

5.4.1 Corporatiewoningen naar inkomen bewoners, 2011

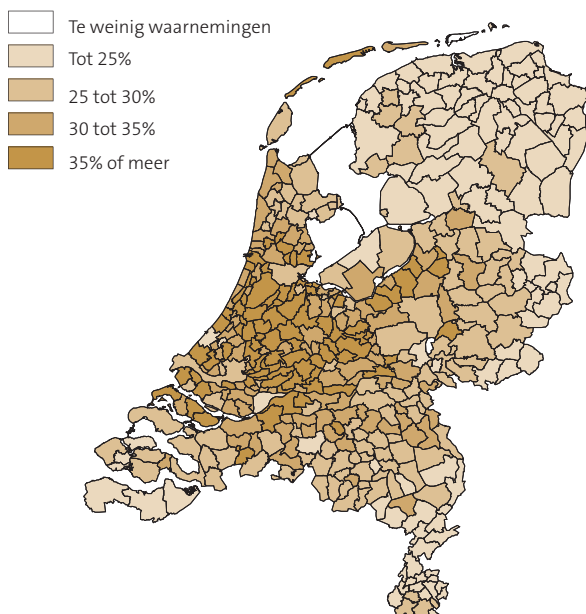
Naast de grens van 33 duizend euro worden er in verband met scheefwonen ook andere grenzen genoemd. In de Tweede Kamer is draagvlak voor een extra huurverhoging voor huishoudens in een sociale huurwoning met een hoger inkomen dan 43 duizend euro. Als deze inkomensgrens de norm zou zijn, dan zouden nog steeds in 387 duizend corporatiewoningen scheefwoners zitten, dat is in 18 procent van alle corporatiewoningen. Het doel van een extra huurverhoging is om huurders met een 'te hoog' inkomen te stimuleren te verhuizen naar een vrije sector huurwoning of naar een koopwoning. De sociale huurwoning die zij achterlaten komt dan beschikbaar voor een huishouden met een laag inkomen.

Grote regionale verschillen

Er bestaan grote regionale verschillen in het aandeel scheefwoners (inkomen vanaf 33 duizend euro). In de Randstad zijn er veel gemeenten waar het percentage scheefwoners boven het gemiddelde van 28 procent ligt. Opvallend genoeg zijn dit niet de vier grote steden: daar is het aandeel rond het landelijk gemiddelde. Het zijn vooral de kleinere gemeenten in de nabijheid van één van de vier grote steden waar relatief veel scheefwoners wonen. De gemeenten in het Groene Hart springen eruit. In bijna al deze gemeenten is meer dan één op de drie huurders van een corporatiewoning een scheefwoner.

Hetzelfde geldt voor een cluster van gemeenten op de Veluwe. Dit zijn meer landelijke gemeenten met minder dan 50 duizend inwoners. In het noorden van het land, Zeeuws-Vlaanderen en Midden-Limburg is het aandeel scheefwoners aanzienlijk lager.

5.4.2 Aandeel corporatiewoningen met bewoners met een inkomen vanaf 33 duizend euro, 2011

5.5 Meer dan 340 duizend woningen staan leeg

Op 1 januari 2012 stonden 341 duizend van de bijna 7,3 miljoen woningen leeg. Dat is 4,7 procent. Dat is vrijwel evenveel als in 2008. Van de leegstaande woningen op 1 januari 2012 zijn 208 duizend huurwoningen. Van de particuliere huurwoningen staat bijna 14 procent leeg, van de corporatiewoningen iets meer dan 3,4 procent. Ruim 50 duizend van de 341 duizend zijn woningen die de afgelopen tien jaar zijn gebouwd, en relatief nieuw.

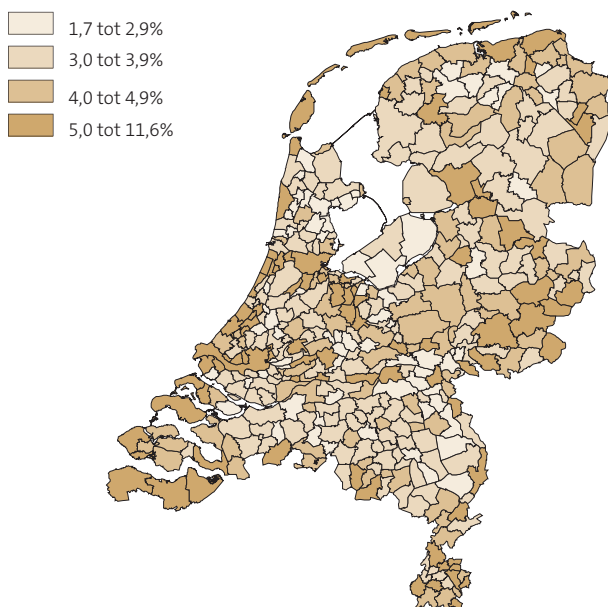
Naast de leegstaande woningen zijn nog 77 duizend woningen niet bewoond, maar in gebruik voor andere doeleinden. Het gaat dan om praktijkwoningen, kinderopvanghuizen, studio's en dergelijke, woningen die gebruikt worden als tweede woning en woningen die bewoond worden door personen die niet voor inschrijving in het bevolkingsregister in aanmerking komen, zoals diplomaten. Ook kunnen woningen niet bewoond zijn omdat de bewoner elders vertoeft, bijvoorbeeld in een zorginstelling, in het buitenland, of omdat de bewoner bij iemand anders is ingetrokken maar voor de zekerheid de woning aanhoudt.

Veel leegstand in toeristengebieden en de grote steden

Voorals de kustgebieden kennen veel leegstand. Koplopers zijn de Waddeneilanden waar 8,4 procent (Ameland) tot 11,6 procent (Terschelling) van de woningen leeg staan.

Ook de grote steden kennen veel leegstand. In Den Haag staat 9,8 procent van de woningen leeg, in Amsterdam 8,9 procent, in Rotterdam 8,2 procent. In Utrecht is de leegstand maar 4,2 procent. De grote leegstand in Den Haag is voor een deel te verklaren doordat in de wijken Scheveningen en Kijkduin vermoedelijk relatief veel woningen leegstaan die in het zomerseizoen worden verhuurd. Verder staan in de binnensteden van de grotere steden veel woningen leeg, vaak boven winkels. Voor eigenaren is verhuur hiervan vaak financieel niet interessant, bijvoorbeeld omdat het opknappen van dit soort bovenwoningen erg duur is, maar ook omdat dergelijke woningen vaak alleen maar via de winkel zijn te betreden.

5.5.1 Leegstand woningen per gemeente, 2011

Toelichting

Corporatiewoningen en sociale huurwoningen

Kanttekening bij de cijfers over scheefwonen: circa 2 procent van de corporatiewoningen behoort niet tot de sociale huurwoningen. De bewoners van deze duurdere corporatiewoningen vallen niet in de categorie scheefwoners. Sociale huurwoningen zijn woningen met een huur onder de sociale huurgrens (in 2011 652,52 euro). Bijna alle woningen van woningcorporaties zijn sociale huurwoningen. Volgens informatie van het Centraal Fonds Volkshuisvesting is in 2010 ongeveer 98 procent van de corporatiewoningen een sociale huurwoning.

Kerncijfers Woningmarkt

Regio	Jaar	Nieuw- bouw	Woningvoorraad 1 januari						Leegstand				
			totaal	naar eigendom				totaal	naar eigendom				
				eigen woning- gen	huurwoningen		onbe- kend		eigen woning- gen	huurwoningen		onbekend	
					totaal	w.v. corpora- tie-wo- ningen				totaal	w.v. corpora- tie-wo- ningen		
x 1 000													
Nederland	2006	72 382	6 912	3 714	2 972	.	227	.	.	.	.	.	.
	2011	57 703	7 218	3 976	3 192	2 249	50	341	92	208	77	42	.
Groningen	2006	2 166	248	135	105	.	7	.	.	.	.	.	.
	2011	1 883	255	141	112	80	1	11	3	7	3	1	.
Friesland	2006	2 732	273	164	102	.	8	.	.	.	.	.	.
	2011	1 515	283	172	110	82	1	11	4	7	3	1	.
Drenthe	2006	2 266	201	124	71	.	6	.	.	.	.	.	.
	2011	775	208	132	75	54	2	8	2	5	2	1	.
Overijssel	2006	5 486	447	255	177	.	15	.	.	.	.	.	.
	2011	4 529	466	272	190	137	4	20	5	11	5	3	.
Flevoland	2006	2 095	142	89	51	.	2	.	.	.	.	.	.
	2011	1 899	154	98	56	43	0	4	2	3	1	0	.
Gelderland	2006	8 323	783	448	313	.	22	.	.	.	.	.	.
	2011	7 163	822	480	337	236	6	35	11	19	7	5	.
Utrecht	2006	5 652	482	268	201	.	13	.	.	.	.	.	.
	2011	4 630	510	289	217	151	3	20	5	12	4	3	.
Noord-Holland	2006	11 716	1 174	526	607	.	41	.	.	.	.	.	.
	2011	9 462	1 226	580	633	431	12	69	13	45	17	11	.
Zuid-Holland	2006	15 670	1 520	723	733	.	65	.	.	.	.	.	.
	2011	12 067	1 579	780	785	557	14	91	24	56	21	12	.
Zeeland	2006	1 686	170	110	55	.	5	.	.	.	.	.	.
	2011	1 251	176	114	62	43	1	10	4	5	2	1	.
Noord-Nrabant	2006	10 925	985	588	373	.	24	.	.	.	.	.	.
	2011	9 867	1 033	621	408	297	4	37	12	22	8	3	.
Limburg	2006	3 665	489	284	186	.	19	.	.	.	.	.	.
	2011	2 662	505	297	206	139	3	25	7	16	5	3	.
G4													
Amsterdam	2006	4 783	503	131	351	.	21	.	.	.	.	.	.
	2011	4 673	524	159	356	232	8	35	1	27	11	7	.
Rotterdam	2006	4 931	465	164	273	.	28	.	.	.	.	.	.
	2011	2 513	476	188	282	211	5	25	5	16	8	4	.
Den Haag	2006	2 935	301	133	150	.	18	.	.	.	.	.	.
	2011	1 811	311	137	169	101	5	23	6	12	3	5	.
Utrecht	2006	2 950	176	86	85	.	5	.	.	.	.	.	.
	2011	2 110	199	100	97	66	2	6	1	4	2	1	.

Trends op de arbeidsmarkt

6

Trends op de arbeidsmarkt

6.1 Conjecturele neergang treft mannen en jongeren

6.2 Structurele veranderingen op de arbeidsmarkt

6.1 Conjuncturele neergang treft mannen en jongeren

De opleving van de economische conjunctuur in het eerste kwartaal van 2010 leidde met enige vertraging tot een groei van de werkzame beroepsbevolking. Het deel van de bevolking (15 tot 65 jaar) dat ten minste twaalf uur per week werkt, nam in het vierde kwartaal van 2010 met 0,6 procentpunt toe ten opzichte van een jaar eerder. Gedurende 2011 zwakte de economische groei weer af en vanaf het vierde kwartaal van dat jaar was sprake van een negatieve jaar-op-jaar groei van het bruto binnenlands product. De jaar-op-jaar groei van de werkzame beroepsbevolking nam eveneens af en viel vanaf het tweede kwartaal van 2011 terug op ongeveer het nulniveau.

Afname werkzame beroepsbevolking bij mannen en jongeren

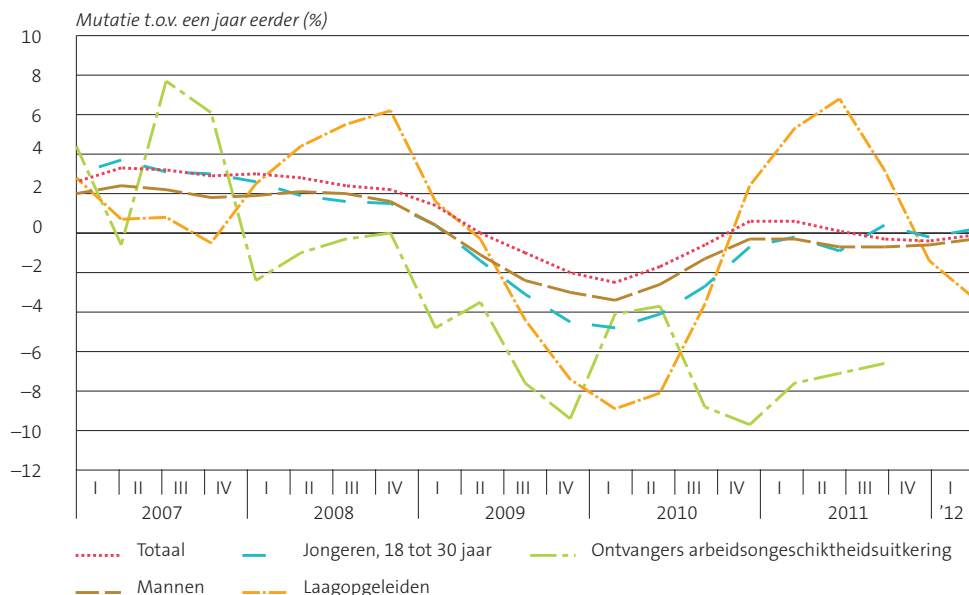
Groepen die bij een economische neergang extra risico lopen, zijn instromers op de arbeidsmarkt (jongeren), laagopgeleiden en arbeidsongeschikten. Ook mannen in conjunctuurgevoelige sectoren als de ICT en de bouwnijverheid vormen een risicogroep.

Vanaf het tweede kwartaal van 2009 is de jaar-op-jaar ontwikkeling van het aantal werkzame mannen negatief. Eind 2010 herstelt deze ontwikkeling zich enigszins. De opleving van de arbeidsmarkt eind 2010 en in 2011 komt dan ook voor een belangrijk deel door de groei van het aantal werkzame vrouwen. Vrouwen werken relatief vaker in sectoren die minder afhankelijk zijn van ontwikkelingen in de conjunctuur, zoals de zorg en het openbaar bestuur. Ook zet de structurele groei in het aandeel van vrouwen dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt nog steeds door.

Niet alleen daalt het aantal werkzame mannen tussen 2009 en 2011, ook het aantal werkzame jongeren (18 tot 30 jaar) neemt in deze periode af. De groei bij jongeren bleef ongeveer 1 à 2 procentpunt achter bij die van de werkzame beroepsbevolking als geheel. Bij ontvangers van een arbeidsongeschiktheidsuitkering was de ontwikkeling nog ongunstiger.

De arbeidsdeelname van laagopgeleiden liep in de pas met de werkzame beroepsbevolking, al zijn de pieken en dalen in de groei groter. Laagopgeleiden zijn namelijk relatief vaak werkzaam in flexibele arbeidsrelaties. De omvang van dit type arbeidsrelaties beweegt meer mee met de economische conjunctuur dan het werk in een vaste arbeidsrelatie.

6.1.1 Ontwikkeling werkzame beroepsbevolking, 15 tot 65 jaar, bij risicogroepen

Daling arbeidsduur van jongeren en flexwerkers

De verschillen in arbeidsduur tussen mannen en vrouwen in de werkzame beroepsbevolking zijn nog steeds groot: in het eerste kwartaal van 2012 werkten mannen gemiddeld 39,0 uur per week, vrouwen 28,5 uur. Ook naar arbeidsrelatie en het wel of niet ontvangen van een arbeidsongeschiktheidsuitkering zijn opvallende verschillen waar te nemen: werkzamen met een flexibele arbeidsrelatie werkten gemiddeld 29,9 uur per week, werkzamen met een vaste arbeidsrelatie gemiddeld 33,4 uur. Zelfstandigen werkten met 42,5 uur nog het meest. De arbeidsduur van arbeidsongeschikten bedroeg bijna 27,7 uur (in het derde kwartaal van 2011). Naar leeftijd en onderwijsniveau zijn de verschillen in arbeidsduur gering.

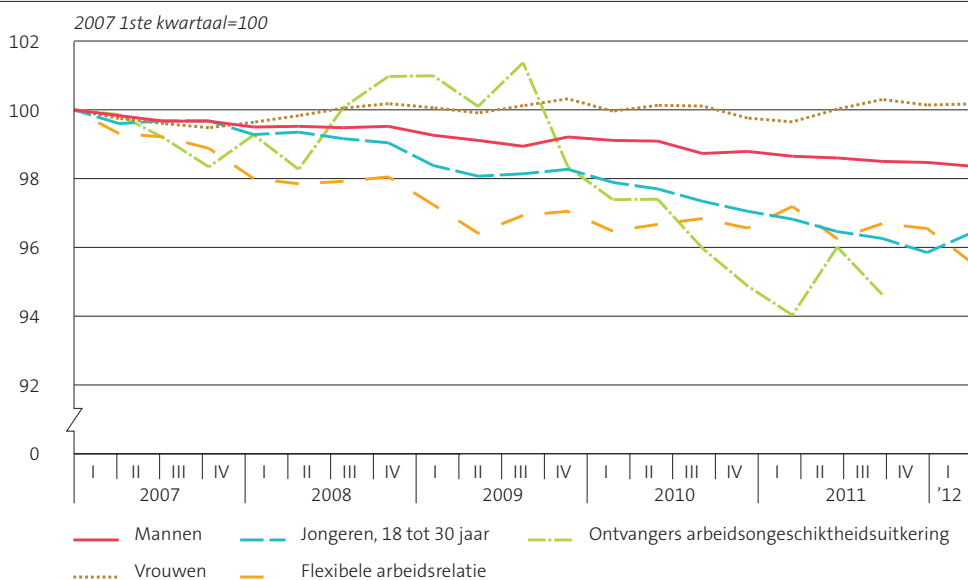
In de periode 2007–2011 bleef alleen onder werkzame vrouwen de gemiddelde arbeidsduur constant. De werkweken van andere groepen namen in omvang af. Gecombineerd met het gegeven dat het aantal werkzame vrouwen groeide van 3,1 miljoen personen in 2007 naar 3,3 miljoen personen in 2011 betekent dit dat het arbeidsvolume van vrouwen verder is toegenomen.

Van mannen, flexwerkers en jongeren was de gemiddelde arbeidsduur in het eerste kwartaal van 2012 met respectievelijk 1,6 procent, 4,4 procent en 3,6 procent afgenomen ten opzichte van het eerste kwartaal van 2007. Deze afname is waarschijnlijk niet louter een conjunctureel verschijnsel, omdat ze al vóór 2008 valt waar te nemen. De ontwikkeling

van de arbeidsduur van flexwerkers en jongeren valt voor een belangrijk deel samen, omdat jongeren relatief vaak in flexibele arbeidsrelaties werkzaam zijn.

Bij arbeidsongeschikten zette de daling van de gemiddelde arbeidsduur pas eind 2009 in, maar deze was wel sterker dan bij de andere groepen: arbeidsongeschikten werkten in het derde kwartaal van 2010 ongeveer 5 procent minder uren dan in het eerste kwartaal van 2007. Naar bedrijfssector gemeten was de afname van het aantal gewerkte uren voor een belangrijk deel terug te voeren op de commerciële dienstverlening. In deze sector is in de periode 2007–2011 de gemiddelde arbeidsduur met bijna 3 procent gekrompen.

6.1.2 Ontwikkeling arbeidsduur van de werkzame beroepsbevolking (15 tot 65 jaar) naar geslacht, leeftijd, arbeidsrelatie en arbeidsongeschiktheid

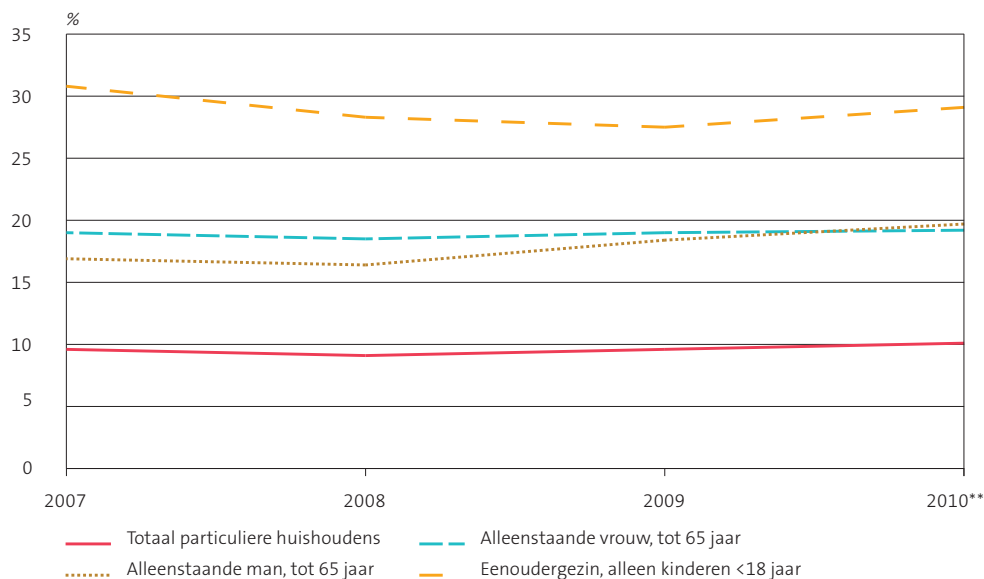
Toename uitkeringsafhankelijkheid van alleenstaande mannen

De afname van de werkzame beroepsbevolking in 2009 hangt samen met een toename van de uitkeringsafhankelijkheid van huishoudens. Van uitkeringsafhankelijkheid is sprake als ten minste 40 procent van het bruto huishoudensinkomen van een werkloosheids-, arbeidsongeschiktheids- of bijstandsuitkering afkomstig is.

Toen van 2007 op 2008 de werkzame beroepsbevolking nog toenam, daalde het percentage uitkeringsafhankelijke huishoudens, ook voor groepen die relatief vaak op een uitkering zijn aangewezen, zoals eenoudergezinnen en alleenstaanden. Vanaf 2008 is een kentering zichtbaar. De uitkeringsafhankelijkheid van particuliere huishoudens nam toe van 9 procent in 2008 tot 10 procent in 2010. De uitkeringsafhankelijkheid van alleenstaande

mannen tot 65 jaar nam het sterkst toe, van ruim 16 procent (2008) tot bijna 20 procent (2010). In 2010 was daarmee het aandeel alleenstaande mannen met een substantiële uitkering groter dan het aandeel alleenstaande vrouwen (tot 65 jaar). Onder deze laatste groep nam het aandeel uitkeringsafhankelijke huishoudens in de periode 2008–2010 slechts beperkt toe.

6.1.3 Aandeel particuliere huishoudens met 40% of meer uitkeringsinkomen, 2007–2010

6.2 Structurele veranderingen op de arbeidsmarkt

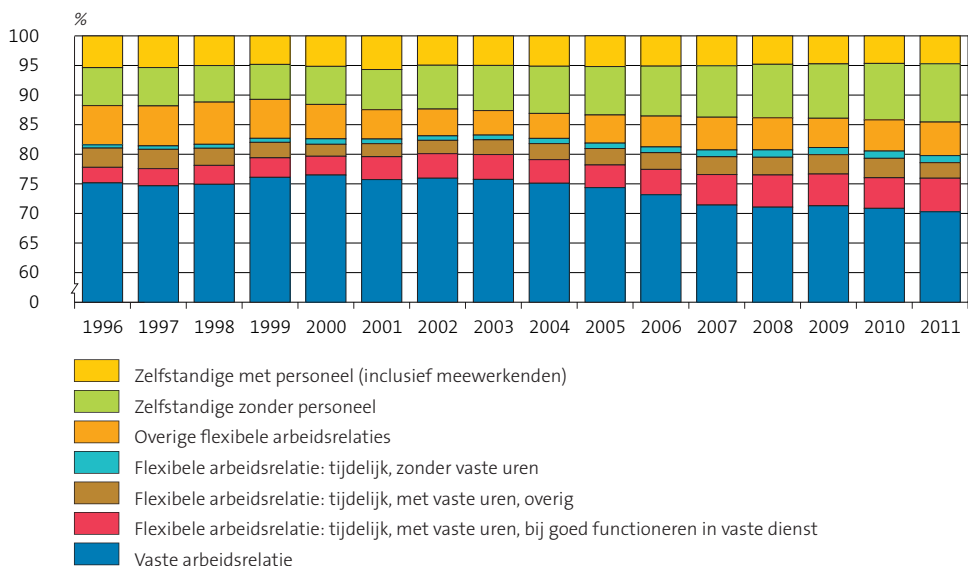
Meer flexibele arbeidsrelaties, meer zelfstandigen zonder personeel

Het aandeel werknemers met een vaste arbeidsrelatie is in de periode 1996–2011 afgenomen: ten opzichte van 1996 is dit aandeel in 2011 met circa 5 procent gedaald, van 75,2 procent naar 70,3 procent van de werkzame beroepsbevolking. Bij deze daling gaat het wel om een vrij recent fenomeen dat zich pas vanaf 2005 manifesteert. Het aandeel werknemers met een flexibele arbeidsrelatie nam in de periode 1996–2011 toe, met name bij werknemers met een tijdelijk dienstverband met uitzicht op een vast contract en

werknemers in een tijdelijk dienstverband zonder vaste uren. Hun aandeel in de werkzame beroepsbevolking is meer dan verdubbeld. Ook het aandeel zelfstandigen zonder personeel is in deze periode fors toegenomen: van ongeveer 6 procent in 1996 naar bijna 10 procent in 2011. Niet toegenomen is het aandeel overige flexibele arbeidsrelaties (waaronder oproep- en uitzendkrachten) en zelfstandigen met personeel. Die aandelen bleven op 6 procent en 5 procent van de werkzame beroepsbevolking steken.

In een aantal bedrijfssectoren wijkt de ontwikkeling af van dit algemene beeld. In de landbouw daalde in de periode 1996–2010 zowel het aantal vaste als flexibele werknemers, en het aantal zelfstandigen. In de nijverheid (met industrie en bouwnijverheid als belangrijke bedrijfstakken) nam in dezelfde periode het aantal zelfstandigen zonder personeel toe van 98 duizend naar 180 duizend personen, terwijl het aantal flexibele arbeidsrelaties gelijk bleef.

6.2.1 Aandeel werknemers met vaste en flexibele arbeidsrelaties en zelfstandigen in de werkzame beroepsbevolking, 15 tot 65 jaar, 1996–2011

Inkomensontwikkeling van flexwerkers blijft achter

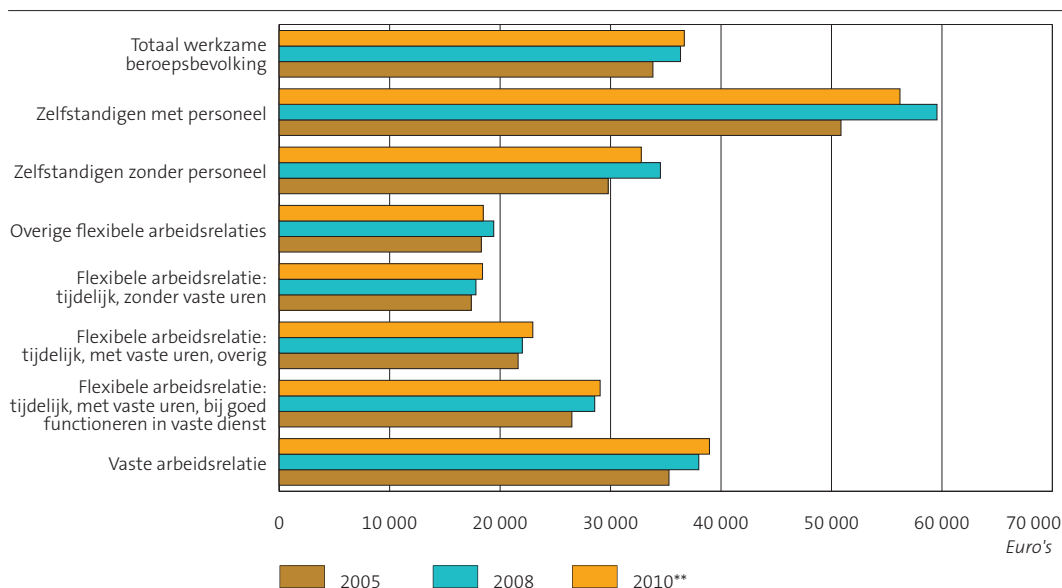
Zelfstandigen met personeel hadden in 2010 de hoogste gemiddelde persoonlijke inkomens (56,2 duizend euro). Dit is ook de groep die de meeste uren per week werkt (50,4 uur). Op enige afstand volgen werknemers in een vaste arbeidsrelatie (38,9 duizend euro) en zelfstandigen zonder personeel (32,8 duizend euro). Deze laatste hebben dus een lager gemiddeld persoonlijk inkomen dan werknemers in een vaste arbeidsrelatie, maar werken

wel meer uren. De laagste inkomens verdienden werknemers met een flexibele arbeidsrelatie. Hiervoor zijn ten minste twee oorzaken: zij werken minder uren en onder hen zijn relatief veel jongeren.

Het gemiddelde persoonlijk inkomen van vaste werknemers is vanaf 2005 gestaag gestegen. Deze stijging bedroeg, gecorrigeerd voor inflatie, ruim 10 procent. Ook de inkomens van zelfstandigen zijn in dezelfde mate gestegen, al is voor hen de ontwikkeling minder geleidelijk. Zo is het gemiddelde persoonlijk inkomen van zelfstandigen in 2010 lager dan in 2008. Deze ontwikkeling valt samen met het verloop van de conjunctuur: in het crisisjaar 2009 daalde het gemiddelde persoonlijke inkomen van zelfstandigen zonder personeel met 8 procent, en van zelfstandigen met personeel met 9 procent. Hun inkomens herstelden in 2010 weliswaar, maar nog niet tot het niveau van 2008.

Van de werknemers met een flexibele arbeidsrelatie verdienden personen met een tijdelijke arbeidsrelatie met uitzicht op vast werk het meest en hun inkomen steeg in de periode 2005–2010 met bijna 10 procent. Personen met een tijdelijk dienstverband zonder vaste uren en de overige flexibele arbeidsrelaties (waaronder uitzend- en oproepkrachten) verdienden het minst, terwijl hun inkomens over de periode 2005–2010 ook het minst stegen, respectievelijk 6 procent en 1 procent groei.

6.2.2 Ontwikkeling gemiddeld persoonlijk inkomen in vaste en flexibele arbeidsrelaties en van zelfstandigen, 15 tot 65 jaar (in prijzen van 2010)

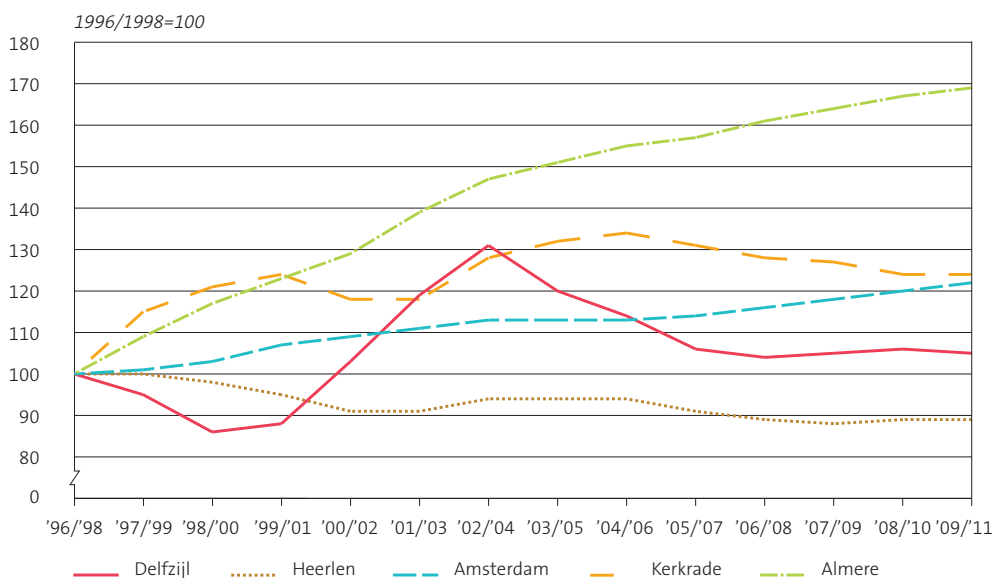

Beroepsbevolking neemt af in gemeenten met krimpende bevolking

Vanaf 2011 krimpt de potentiële beroepsbevolking in Nederland. In sommige gemeenten is die ontwikkeling al jaren aan de gang. Voorbeelden van krimpgemeenten zijn Delfzijl, Heerlen en Kerkrade. Amsterdam en Almere zijn groeigemeenten. In deze laatste gemeenten is de potentiële beroepsbevolking over de periode 1996–2011 met 12 en 80 procent gegroeid. In Delfzijl is de bevolking van 15 tot 65 jaar in dezelfde periode met 18 procent gekrompen, in Heerlen met 8 procent, en in Kerkrade met 11 procent.

Een krimp van de potentiële beroepsbevolking betekent niet dat ook de beroepsbevolking, de combinatie van werkzame en werkloze beroepsbevolking, direct in omvang afneemt: zo nam in de krimpgemeenten Delfzijl en Kerkrade de beroepsbevolking over de periode 1996–2011 juist toe, al is in de laatste jaren (vanaf ongeveer 2005) deze groei wel omgeslagen in een daling. Waarschijnlijk is deze vertraagde krimp van de beroepsbevolking het gevolg van de doorwerking van de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen en ouderen (55 tot 65 jaar). Alleen in Heerlen liep de relatieve afname van de beroepsbevolking in de pas met de ontwikkeling van de bevolking van 15 tot 65 jaar: in de periode 1996–2011 kromp de beroepsbevolking gestaag met 11 procent. De recente daling van de beroepsbevolking in genoemde krimpgemeenten staat tegenover een toename van de beroepsbevolking voor heel Nederland. Zo was in 2011 de landelijke beroepsbevolking 5 procent groter dan in 2005.

6.2.3 Ontwikkeling beroepsbevolking, 15 tot 65 jaar (driejaarsgemiddelden)

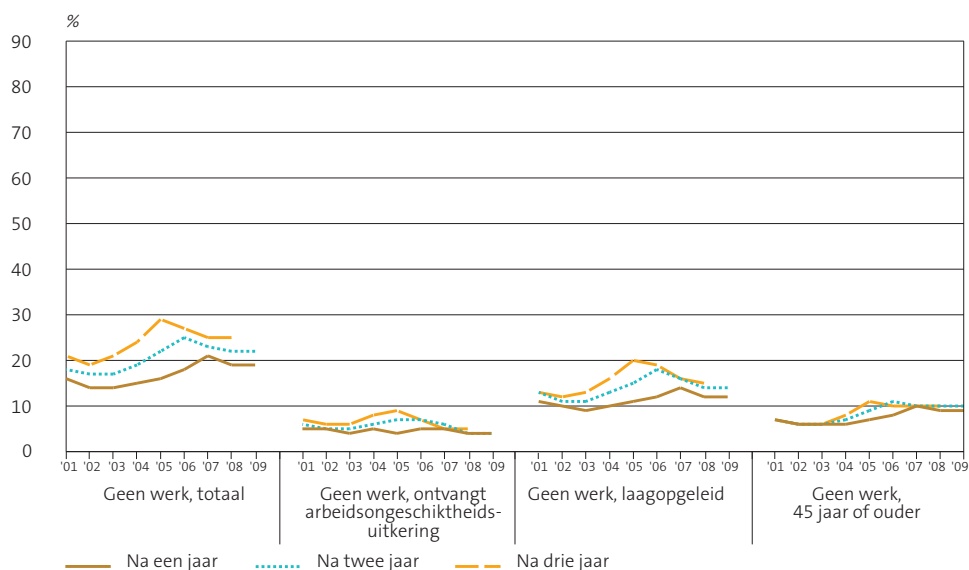
In alle genoemde gemeenten is de beroepsbevolking vergrijsd. In Almere groeide in de periode 1996–2011 de beroepsbevolking van 15 tot 45 jaar van 44 duizend naar 58 duizend personen. Het aantal 45-tot 65-jarigen verdrievoudigde evenwel van 13 duizend naar 38 duizend personen. In een krimpgemeente als Heerlen daalde de beroepsbevolking van 15- tot 45-jarigen van 30 duizend naar 22 duizend personen, terwijl het aantal 45- tot 65-jarigen wel toenam, van 12 duizend naar 16 duizend.

Perspectief op werk gering bij 45-plussers zonder baan

Persoonskenmerken zoals leeftijd, onderwijsniveau en arbeidsongeschiktheid bepalen in sterke mate de kans op het krijgen en het behouden van werk op een later moment. Van de ontvangers van een arbeidsongeschiktheidsuitkering die in 2001 geen betaald werk hadden, werkte 5 procent één jaar later, tegenover 16 procent van de mensen zonder betaald werk. In de periode 2001–2009 veranderden deze aandelen voor arbeidsongeschikten nauwelijks. Ook veranderen deze aandelen nauwelijks als niet één jaar, maar twee of drie jaar na het meetmoment de arbeidspositie wordt vastgesteld: van de arbeidsongeschikten die in 2001 geen betaald werk hadden, werkte drie jaar later 7 procent ten minste twaalf uur per week.

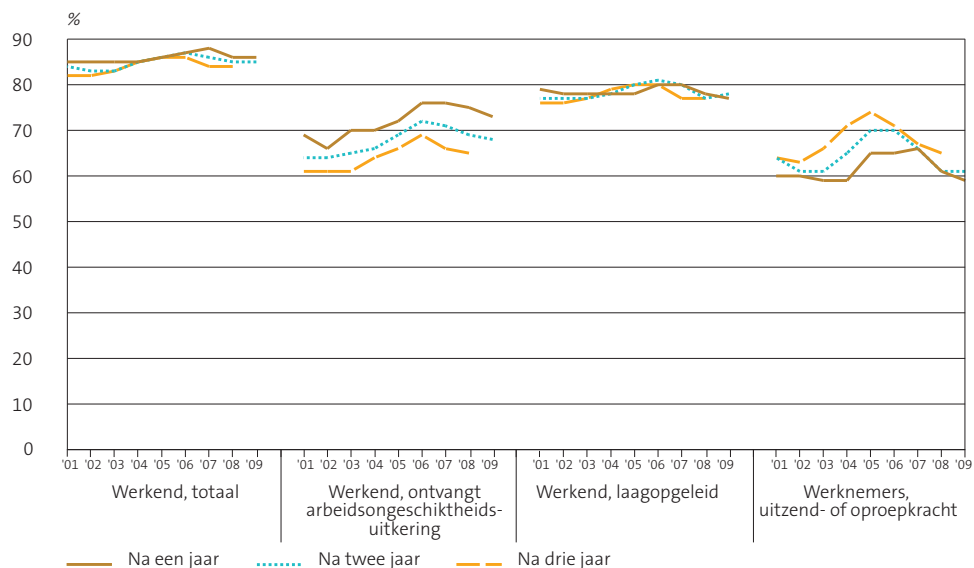
Ook opleiding en leeftijd blijken belangrijke factoren voor de kans op een substantiële baan. Van de laagopgeleiden zonder betaald werk had in de periode 2001–2009 ongeveer 10 à 12 procent na één jaar werk voor twaalf uur of meer per week. Na drie jaar was dit percentage toegenomen tot 12 à 20 procent, waarschijnlijk omdat een deel van de laagopgeleiden jongeren zijn die onderwijs volgen en zich pas na het afronden van hun opleiding aanbieden op de arbeidsmarkt. 45- tot 65-jarigen zonder betaald werk maken weinig kans op de arbeidsmarkt: in de periode 2001–2009 maakte 6 à 10 procent van hen na één jaar deel uit van de werkzame beroepsbevolking; na drie jaar lag dat percentage nauwelijks hoger.

6.2.4 Aandeel personen dat vanuit een startpositie zonder betaald werk in opvolgende jaren werk heeft verkregen voor ten minste 12 uur per week, 2001–2009

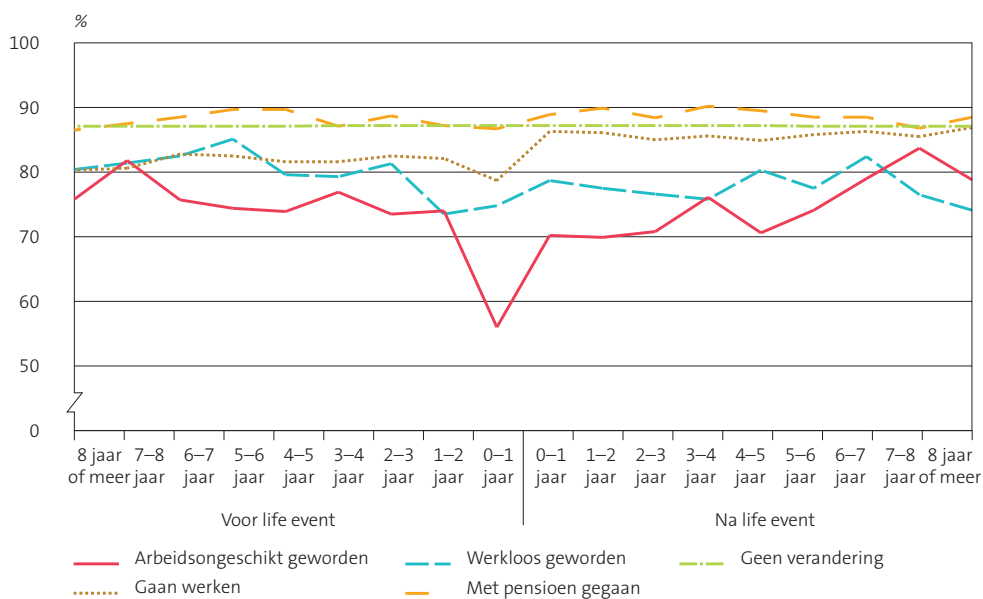

Van de mensen met betaald werk had in de periode 2001–2009 ongeveer 85 procent één jaar later (nog steeds) werk voor twaalf uur of meer per week. Is er sprake van gedeeltelijke of volledige arbeidsongeschiktheid, dan ligt dit percentage lager: op ongeveer 70 à 75 procent. De uitstroom uit werk neemt bij ontvangers van een arbeidsongeschiktheidsuitkering (met een baan) na verloop van tijd bovendien sterker toe dan bij overige werkenden. Drie jaar na het meetmoment had ongeveer 60 à 65 procent van de werkende arbeidsongeschikten (nog steeds) werk van ten minste twaalf uur per week. Een waarschijnlijke verklaring voor de lagere percentages bij arbeidsongeschikten is de grotere kans op werkuitval door ziekte en de hogere gemiddelde leeftijd, waardoor relatief meer mensen naar pensioen uitstromen. Van de oproep- en uitzendkrachten maakte in de periode 2001–2009 ongeveer 60 à 65 procent één jaar later (nog steeds) deel uit van de werkzame beroepsbevolking. Twee jaar later is, in tegenstelling tot bij de andere hier getoonde groepen, dit aandeel niet af- maar toegenomen: tot 65 à 73 procent. Een groeiend deel van de uitzend- en oproepkrachten weet blijkbaar na beëindiging van het dienstverband opnieuw in te stromen in werk van ten minste twaalf uur per week.

6.2.5 Aandeel personen dat vanuit een startpositie met betaald werk in opvolgende jaren (nieuw) werk heeft verkregen of behouden voor ten minste 12 uur per week, 2001–2009

6.2.6 Aandeel tevreden personen naar veranderingen in arbeidsmarktpositie

Arbeidsmarkt en welzijn

Mensen die in de periode 1998/2009 aan het werk zijn gegaan, waren daarna vaker tevreden met het leven dan in de periode voor ze werkten. Het aandeel tevreden nam toe van 80 tot 85 procent. In de jaren nadat zij aan het werk zijn gegaan blijft het aandeel tevreden ongeveer gelijk. Mensen die met pensioen gaan zijn iets vaker tevreden met het leven dan daarvoor. Dit geldt vooral de eerste jaren na pensionering, dan is bijna 90 procent tevreden. Personen die arbeidsongeschikt of werkloos worden, zijn daarvoor al minder tevreden met het leven dan personen van wie de arbeids-

marktpositie niet verandert. Van de personen die een arbeidsongeschiktheidsuitkering kregen en in het jaar daarvoor naar hun subjectief welzijn zijn gevraagd, is slechts 56 procent tevreden. Voordat zij arbeidsongeschikt raakten was nog 74 procent van hen tevreden. Van de personen die het afgelopen jaar een werkloosheidsuitkering hebben gekregen, is 75 procent tevreden. In de loop der jaren gaan de aandelen tevreden personen langzaam omhoog (zie ook Wingen, de Jonge en Arts, 2012).

Toelichting

Enquêtegegevens

Voor de analyses van arbeidsparticipatie, arbeidsduur en flexibele arbeidsrelaties is gebruik gemaakt van enquêtegegevens van de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Aan het analysebestand zijn gegevens gekoppeld uit het SSB. Deze SSB-gegevens bieden aanvullende informatie over de arbeidsongeschiktheid van mensen en het arbeidsverleden in de jaren voorafgaand aan het onderzoeksjaar. Voor het onderzoek naar het persoonlijk inkomen van mensen zijn de steekproefgegevens van de EBB verrijkt met (integraal beschikbare) registergegevens uit de Inkomensstatistiek. De analyses naar de uitkeringsafhankelijkheid van huishoudens zijn gebaseerd op het Inkomenspanelonderzoek (IPO).

Voor het onderzoek naar de invloed van *life events* op het subjectief welzijn zijn enquêtegegevens uit de jaren 1998 tot en met 2009 uit het Permanent Onderzoek LeefSituatie (POLS) op persoonsniveau aan gegevens uit de jaren 1998 tot en met 2008 over burgerlijke staat en arbeidsmarktpositie uit het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) gekoppeld. Voor de analyses zijn alleen personen meegenomen van 20 jaar en ouder. Het subjectieve welzijn van één en dezelfde persoon wordt niet longitudinaal gemeten, en kan dus niet voor en na een bepaalde gebeurtenis met de bestaande gegevens worden vergeleken. Voor de analyse zijn wel longitudinale gegevens beschikbaar over veranderingen in burgerlijke staat en de arbeidsmarktpositie. Deze gegevens komen uit registers en zijn integraal voor de gehele bevolking beschikbaar. Door deze gegevens aan de steekproefgegevens over het subjectieve welzijn te koppelen, is voor een deel van de respondenten uit de steekproef vóór de verandering het subjectieve welzijn bekend en voor een deel van de respondenten erna.

Werknemers met een vaste arbeidsrelatie

Een persoon die een arbeidsovereenkomst heeft die niet van beperkte duur is én die voor een vast overeengekomen aantal uren in dienst is.

Werknemers met een flexibele arbeidsrelatie

Een persoon die een arbeidsovereenkomst heeft die van beperkte duur is of die niet voor een vast overeengekomen aantal uren in dienst is.

Hiertoe behoren:

- Werknemer met een tijdelijk dienstverband met uitzicht op vast én vaste uren

- Werknemer met een tijdelijk dienstverband van 1 jaar of langer én vaste uren
- Werknemer met een overig tijdelijk dienstverband én vaste uren
- Oproep/-invalkracht
- Uitzendkracht
- Werknemer met een vast dienstverband zonder vaste uren
- Werknemer met een tijdelijk dienstverband zonder vaste uren

Arbeidsongeschikten

Ontvangers van een arbeidsongeschiktheidsuitkering (in het kader van regelingen binnen de arbeidsongeschiktheidswetten WAO, WAZ, Wajong en WIA).

Persoonlijk inkomen

Dit omvat de volgende bestanddelen van het bruto-inkomen van een persoon: inkomen uit arbeid, inkomen uit eigen onderneming, uitkering inkomensverzekeringen en uitkering sociale voorzieningen (m.u.v. kinderbijslag).

Bij de bepaling van het persoonlijk inkomen zijn de volgende inkomensbestanddelen van het bruto-inkomen buiten beschouwing gebleven: inkomen uit vermogen, kinderbijslag en ontvangen gebonden overdrachten zoals huursubsidie.

Kerncijfers Arbeidsmarkt

	1996	2000	2004	2008	2010	2011
%						
Bruto-arbeidsparticipatie	63,5	67,0	67,9	70,9	71,0	71,1
Netto-arbeidsparticipatie	58,7	64,5	63,5	68,2	67,1	67,2
Werkloosheidspercentage	7,5	3,8	6,4	3,8	5,4	5,4
x 1 000						
Bevolking 15–64 jaar	10 534	10 729	10 925	10 997	11 017	10 994
Werkzame beroepsbevolking	6 185	6 917	6 941	7 501	7 391	7 392
Geslacht						
Man	3 870	4 162	4 068	4 266	4 119	4 095
Vrouw	2 315	2 755	2 873	3 235	3 272	3 297
Leeftijd						
15 tot 25 jaar	770	825	764	832	756	764
25 tot 35 jaar	1 965	2 000	1 766	1 704	1 650	1 631
35 tot 45 jaar	1 704	1 952	2 013	2 119	2 000	1 936
45 tot 55 jaar	1 360	1 605	1 666	1 879	1 934	1 957
55 tot 65 jaar	387	534	733	968	1 050	1 104

Kerncijfers Arbeidsmarkt (slot)

	1996	2000	2004	2008	2010	2011
<i>x 1 000</i>						
Arbeidsduur						
12 tot 20 uur per week	419	578	688	736	713	710
20 tot 35 uur per week	1 323	1 645	1 879	2 174	2 281	2 313
35 uur of meer per week	4 443	4 694	4 374	4 591	4 396	4 369
Onderwijsniveau						
Laag	1 798	1 921	1 721	1 740	1 614	1 670
Middelbaar	2 829	3 074	3 032	3 247	3 147	3 130
Hoog	1 539	1 890	2 113	2 447	2 561	2 524
Herkomst						
Autochtoon	5 360	5 843	5 751	6 109	6 042	6 012
Westers allochtoon	515	625	634	686	675	682
Niet-westers allochtoon	308	449	548	694	661	689
Positie in de werkring						
Werknemers vaste arbeidsrelatie	4 648	5 290	5 213	5 330	5 237	5 195
Werknemers flexibele arbeidsrelatie	808	826	818	1 132	1 104	1 120
Zelfstandigen	728	801	910	1 038	1 049	1 077
Werkloze beroepsbevolking	501	270	476	300	426	419
Geslacht						
Man	228	114	247	142	218	224
Vrouw	273	157	229	158	208	195
Leeftijd						
15 tot 25 jaar	112	59	116	76	100	83
25 tot 35 jaar	149	69	113	55	87	96
35 tot 45 jaar	131	70	121	65	93	88
45 tot 55 jaar	92	55	89	61	91	94
55 tot 65 jaar	18	16	37	43	54	58
Onderwijsniveau						
Laag	221	115	180	113	153	142
Middelbaar	191	100	188	118	168	171
Hoog	87	53	100	66	98	99
Herkomst						
Autochtoon	359	181	317	195	282	262
Westers allochtoon	55	34	54	36	47	52
Niet-westers allochtoon	85	55	104	68	95	104
Niet beroepsbevolking	3 848	3 542	3 508	3 196	3 200	3 183

Regionale werk-
gelegenheid en
uitkerings-
afhankelijkheid

7

Regionale werkgelegenheid en uitkeringsafhankelijkheid

7.1

Aantal banen daalt sinds 2008

7.2

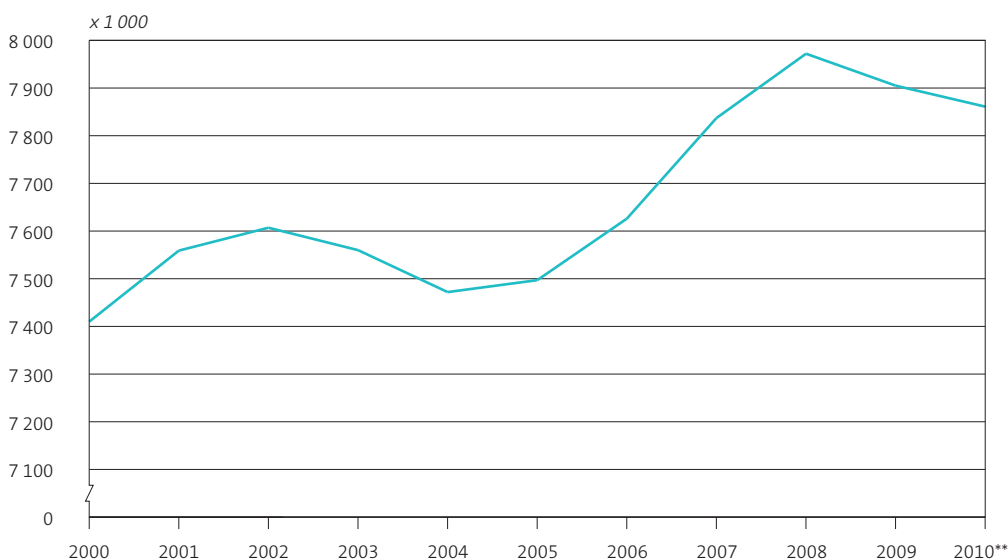
Stabilisatie WW en bijstand na periode van sterke toename

7.1 Aantal banen daalt sinds 2008

Eind 2010 waren er in Nederland bijna 7,9 miljoen banen van werknemers. Al sinds het uitbreken van de crisis in 2008 daalt het aantal banen. Eind 2010 waren er per saldo bijna 100 duizend banen minder dan in 2008.

De ontwikkeling van het aantal banen houdt gelijke tred met de conjunctuur. In 2000 telde Nederland nog 7,4 miljoen banen. In 2002 waren het er 7,6 miljoen, daarna nam het aantal banen af. Vanaf 2004 groeit het aantal banen tot en met 2008, waarin het aantal banen piekte op bijna 8 miljoen.

7.1.1 Ontwikkeling aantal banen, 2000–2010**

Het aantal banen verschilt per regio sterk. De meeste banen zijn te vinden in de regio's rondom Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag. Gezamenlijk bieden deze gebieden plaats aan ruim 2,5 miljoen werknemersbanen. Het minste aantal banen, minder dan 50 duizend, is te vinden in het oosten van Groningen en in het bijzonder in de omgeving van Delfzijl. Daarnaast ook in Zuidwest Friesland en in het zuiden van Zeeland. Dit zijn tevens gebieden die bekend staan als krimpgebieden.

Regio's met veel banen krijgen er meer banen bij

Terwijl het totaal aantal banen afneemt, groeit het aantal banen in regio's waar de werkgelegenheid al groot is. De vier grote steden waren in 2010 gezamenlijk verantwoordelijk voor iets meer dan 1,4 miljoen banen, ruim 30 duizend banen meer dan twee jaar eerder. Opvallend is dat in alle vier de grote steden het aantal banen toenam. Ook in Eindhoven, met 162 duizend banen (2010) vijfde op de stedelijke banenranglijst, nam het aantal banen toe.

Amsterdam: crisis geen negatief effect op werkgelegenheid

Amsterdam had in 2010 van alle gemeenten de meeste banen: 530 duizend. Ondanks de economische crisis is het aantal banen in Amsterdam in de periode 2008–2010 gestegen met 17 duizend. Een derde van deze toename is toe te schrijven aan de zorg. De zorgsector levert met 75 duizend banen de grootste bijdrage aan het totale aantal banen in Amsterdam.

Rotterdam: veel banen in vervoer en opslag.

Rotterdam telde 610 duizend inwoners en 370 duizend banen eind 2010. In Rotterdam is het aantal banen ten opzichte van 2008 toegenomen met 5 duizend. In lijn met de landelijke trend zorgt de zorgsector voor de meeste extra banen. Aan de verdeling van het aantal banen naar economische activiteit is goed te zien dat Rotterdam een havenstad is. Het aandeel banen in de vervoer en opslag sector bedraagt 8 procent en is hiermee relatief groot. Het landelijk gemiddelde is 5 procent.

Den Haag: veel banen in openbaar bestuur

Den Haag is de vestigingsplaats van veel rijksinstellingen en ministeries. Het aandeel banen in het openbaar bestuur is met meer dan 20 procent dan ook groot. De gemeente Den Haag bood eind 2010 plaats aan 290 duizend banen, 5 duizend meer dan in 2008. Deze toename wordt gedragen door het openbaar bestuur en de zorg. In het openbaar bestuur nam het aantal banen in 2009 nog toe, in 2010 is het weer gedaald.

Utrecht: geen extra banen in de zorg

De gemeente Utrecht, de kleinste van de vier grote steden, telde eind 2010 240 duizend banen, 7 duizend meer dan in 2008. In Utrecht is, net als in de meeste gemeenten, het aandeel van de banen in de zorg het grootst. Het aantal banen in deze sector is in de periode 2008–2010 echter niet toegenomen. Wel nam het aantal banen toe in het openbaar bestuur, in de horeca en in de financiële dienstverlening.

Daling aantal banen in Oost-Groningen en Zuidoost Drenthe

In de periode 2008–2010 is het aantal banen in de meeste gebieden afgenomen. Opvallend zijn de verschillen in het noorden van Nederland. In de regio's Oost-Groningen en Zuidoost-Drenthe neemt het aantal banen af, terwijl in de rest van deze provincies het aantal banen

toeneemt. In Oost-Groningen is het aantal banen eind 2010 met bijna 10 procent afgenomen ten opzichte van 2008. De daling doet zich in bijna alle economische sectoren voor, alleen binnen de zorg blijft het aantal banen er constant.

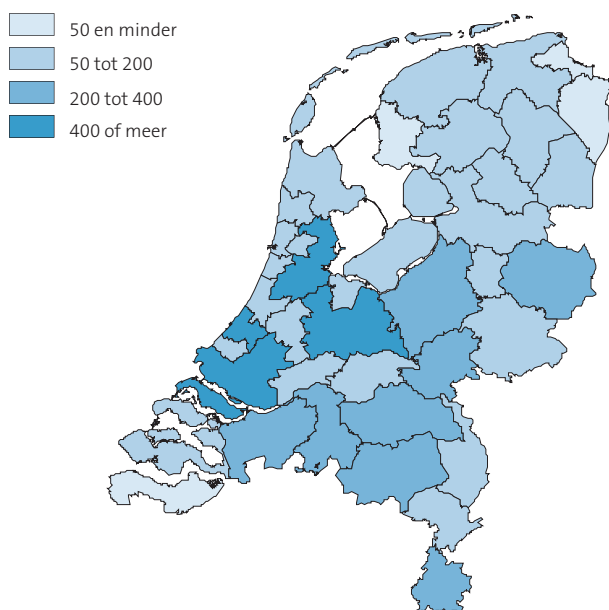
Hoogste baandichtheid rondom de vier grote steden, laagste in oosten van Groningen

Hoe meer inwoners een regio heeft, hoe meer banen er zijn. Het is daarom ook interessant om te bekijken hoeveel banen er per inwoner beschikbaar zijn of, anders gezegd, hoeveel mogelijkheden er in de omgeving zijn om een baan te vinden. Het aantal banen per honderd inwoners is een graadmeter voor deze baandichtheid.

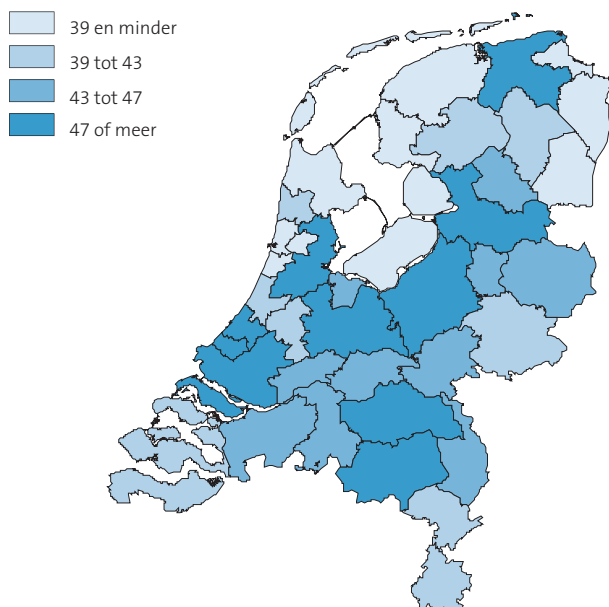
Landelijk zijn er 47 banen per honderd inwoners. In twaalf van de veertig regio's is de baandichtheid groter. Veruit het hoogst is de baandichtheid in Groot-Amsterdam waar 66 banen per honderd inwoners waren. In de stad Amsterdam zijn er zelfs 68 banen per honderd inwoners. Na Groot-Amsterdam volgt de regio Utrecht met een relatieve werkgelegenheid van 54 banen. Ook hier kwam dit hoofdzakelijk dankzij het grote aantal banen in de stad Utrecht. Ook in de agglomeratie 's-Gravenhage en Groot-Rijnmond was de werkgelegenheid relatief hoog dankzij de grote steden Den Haag en Rotterdam. Andere gebieden met een hoge baandichtheid zijn de regio's Brabant, Delft en Westland, en Noord-Overijssel, de Veluwe en Overig Groningen.

In de regio's Oost-Groningen en Delfzijl en omgeving was de baandichtheid het laagst. In Oost-Groningen waren er slechts 29 banen per honderd inwoners. De baandichtheid was ook laag in Zuidoost-Drenthe, Zuidwest-Friesland, de Zaanstreek, Flevoland en IJmond. Voor deze laatste drie gebieden zal waarschijnlijk gelden dat de meeste mensen die hier wonen in de regio Amsterdam werken.

7.1.2 Aantal banen (x 1 000) naar COROP, december 2010

7.1.3 Aantal banen per 100 inwoners naar regio, december 2010

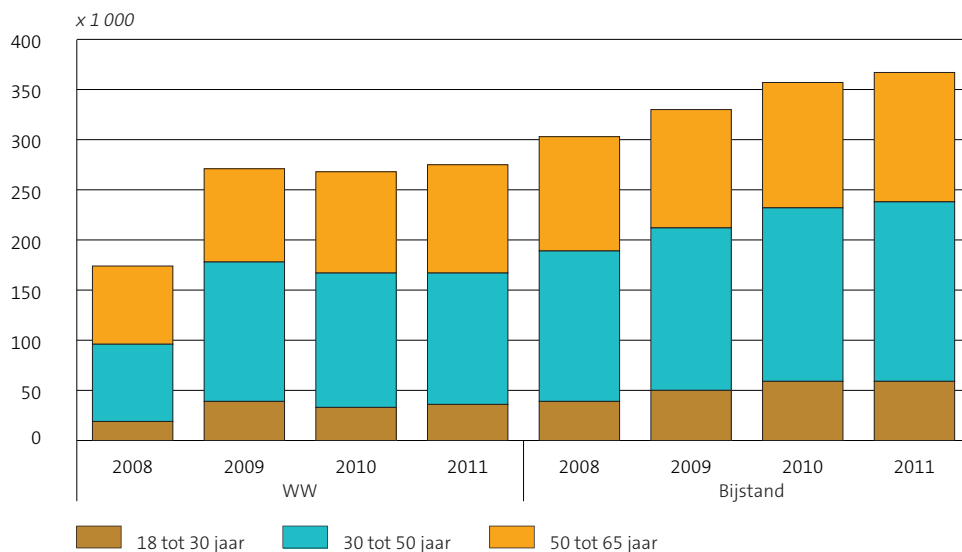
7.2 Stabilisatie WW en bijstand na periode van sterke toename

Naast de baandichtheid en daarmee de mogelijkheden om een baan te vinden, is het interessant om in het verlengde daarvan te kijken naar uitkeringsafhankelijkheid in de vorm van WW en bijstand. De Werkloosheidswet (WW) is een verzekering voor werknemers tegen de financiële gevolgen van werkloosheid. De duur van het recht op WW is afhankelijk van het arbeidsverleden. Hoe langer men heeft gewerkt des te langer is het recht op uitkering. Door hun kortere arbeidsverleden hebben jongeren doorgaans minder WW-rechten kunnen opbouwen. Wanneer de WW vervalt en het inkomen onvoldoende is om van te leven, kan men een bijstandsuitkering aanvragen.

Sinds het laatste kwartaal van 2008 groeide het aantal WW-uitkeringen (gecorrigeerd voor seizoeninvloeden) vrijwel elk kwartaal. Met het economisch herstel dat zich eind 2009 aandiende, bleef het aantal WW-uitkeringen in het laatste kwartaal van 2009 en het eerste kwartaal van 2010 steken op ongeveer 270 duizend. Dit waren er 100 duizend meer dan eind 2008. Gedurende 2010 en 2011 volgde de ontwikkeling van de WW een grillig verloop. Zowel eind 2010 als eind 2011 kwam het aantal personen met een WW-uitkering in de buurt van de 270 duizend uit.

De toename van het aantal WW-uitkeringen tijdens de economische crisis kwam voor een groot deel door jongeren die werkloos werden. Zij verliezen bij een verslechterende arbeidsmarkt vaak als eerste hun baan. Dit hangt samen met hun kwetsbaardere positie. Omdat zij doorgaans een korter arbeidsverleden hebben en veelal geen vaste contracten, komen zij in economisch slechtere tijden vaak eerder in aanmerking voor ontslag. Eind 2009 waren er 39 duizend personen tot 30 jaar met een WW-uitkering. Ten opzichte van een jaar eerder is dit een toename van meer dan 100 procent. Die toename is veel groter dan van het aantal WW-uitkeringen van dertigers en veertigers (81 procent) en van 50-plussers (20 procent). In de loop van 2010 en 2011 is deze sterke toename gestabiliseerd. De ontwikkeling van het aantal bijstandsuitkeringen volgt die van de WW doorgaans met enige vertraging. Dit komt mede doordat werknemers die hun baan verliezen meestal recht hebben op WW en pas daarna eventueel doorstromen naar de bijstand. In het eerste kwartaal van 2009 begon het aantal bijstandsuitkeringen toe te nemen, waardoor aan het eind van dat jaar 330 duizend mensen een bijstandsuitkering hadden. Dit waren er 26 duizend meer dan een jaar eerder. In 2010 en in 2011 liep het aantal bijstandontvangers, in een lager tempo, verder op tot 367 duizend eind 2011. Ook hier waren het voor een aanzienlijk deel de jongeren die voor de toename zorgden.

7.2.1 Ontwikkeling aantal personen met een WW-uitkering of bijstandsuitkering naar leeftijd

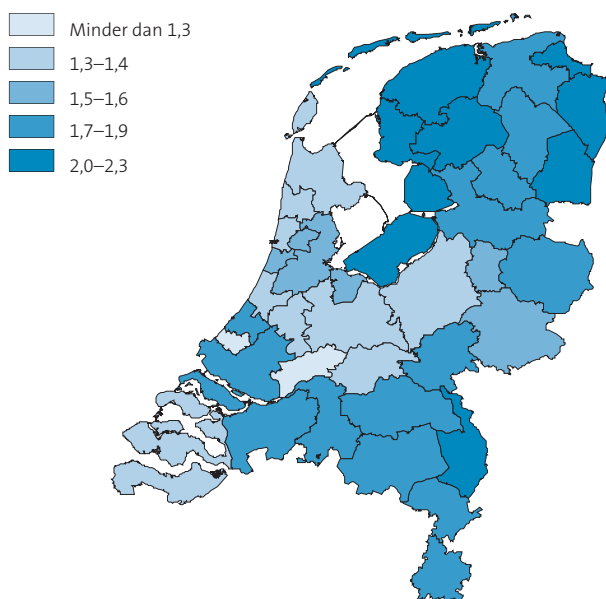

Meeste WW en bijstand rondom grote steden

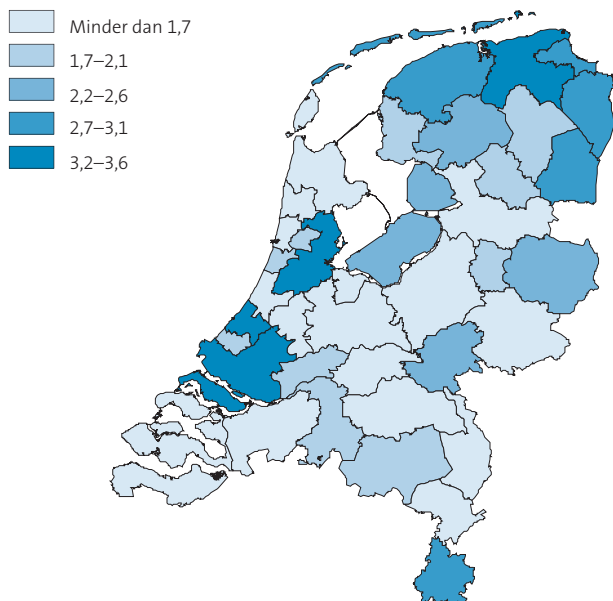
Aangezien de arbeidsmarkt met name regionaal functioneert, zal ook het aantal uitkeringen per regio verschillen (zie kerncijfertabel). Evenals het aantal banen is ook het aantal WW- en bijstandsuitkeringen het hoogst in de regio's Groot-Rijnmond, Groot-Amsterdam, Utrecht en de agglomeratie 's-Gravenhage, de regio's met de vier grote steden. Het aantal uitkeringen is het laagst waar ook het aantal banen laag is, te weten in Delfzijl en omgeving, Zeeuws-Vlaanderen en Zuidwest-Friesland.

Ook de toename van het aantal uitkeringen als gevolg van de economische teruggang liep per regio sterk uiteen. De toename van het aantal WW-uitkeringen was het grootst in enkele regio's in Noord- en Zuid-Holland, zoals in de agglomeratie 's-Gravenhage (88 procent) en Groot-Rijnmond (84 procent), twee regio's die qua werkgelegenheid tot de grotere regio's behoren. De toename van het aantal WW-uitkeringen was het laagst in Zuid-Limburg, Midden-Limburg, Delfzijl en omgeving en Zuidoost-Drenthe. In deze vier regio's, alle ver buiten de Randstad gelegen, lag het aantal WW'ers eind 2011 maximaal 20 procent boven het niveau van drie jaar eerder. In Zuid-Limburg was de toename in drie jaar tijd met 11 procent het geringst.

7.2.2 Aantal personen met een WW-uitkering per 100 inwoners, 2011

7.2.3 Aantal personen met een bijstandsuitkering per 100 inwoners, 2011

De toename van het aantal bijstanduitkeringen was het hoogst in Oost-Groningen, te weten 77 procent. Hierna volgden Noord-Friesland (45 procent) en Flevoland (41 procent). Zeeuws-Vlaanderen was de regio waar de bijstandpopulatie met 12 procent het minst groeide.

Kijken we niet naar de aantallen maar naar de regionale dichtheid van uitkeringen, dan zien we dat het aantal personen met een WW-uitkering per 100 inwoners juist hoger ligt in gebieden met minder banen. Vooral in Noord-Oost Nederland zijn minder alternatieven voor werkzoekenden dan bijvoorbeeld in Utrecht en Noord-Holland. De regionale verschillen in dichtheid van bijstandsuitkeringen zijn nog groter. In Oost-Groningen wonen dubbel zo veel personen met een bijstandsuitkering per 100 inwoners dan gemiddeld. Overigens zien we dat de gebieden rond Rotterdam (bijv. Groot-Rijnmond) zowel wat betreft absolute aantallen uitkeringen als uitkeringsdichtheid hoog scoren.

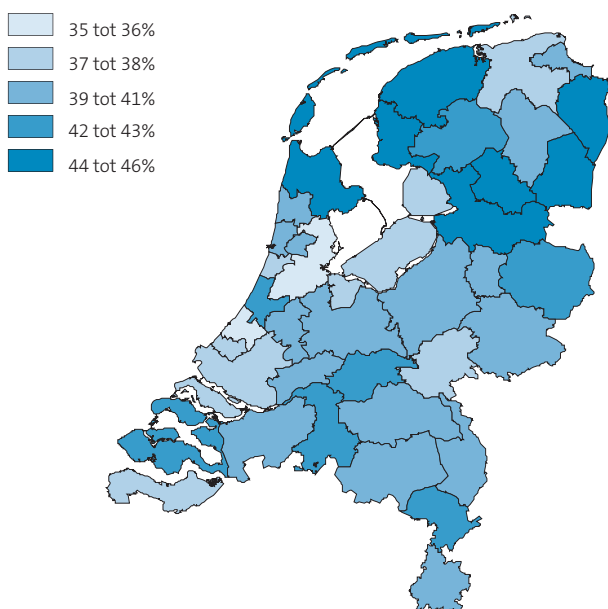
Kans op werk na uitkering laagst in regio's rondom vier grote steden

Doordat de baandichtheid en het aantal personen met een uitkering sterk verschilt per regio zal ook de kans op werk per regio verschillen. In de regio's rondom de grote steden waar het aantal mensen met een uitkering maar ook de baandichtheid hoog is, is de kans om zes maanden na het begin van de WW weer werkzaam te zijn niet heel hoog. De kans om binnen een half jaar WW weer aan het werk te zijn is het kleinst in Groot-Amsterdam, Groot-Rijnmond en de agglomeratie 's-Gravenhage. WW'ers in Utrecht hebben, vergeleken met de andere grote gemeenten een grotere kans binnen zes maanden een baan te hebben. In Utrecht is dit percentage 41, in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag is de kans maar 35 procent. Landelijk is dit percentage 40. De regio's met de grootste kans op werk na zes maanden WW liggen voornamelijk in Friesland en Drenthe.

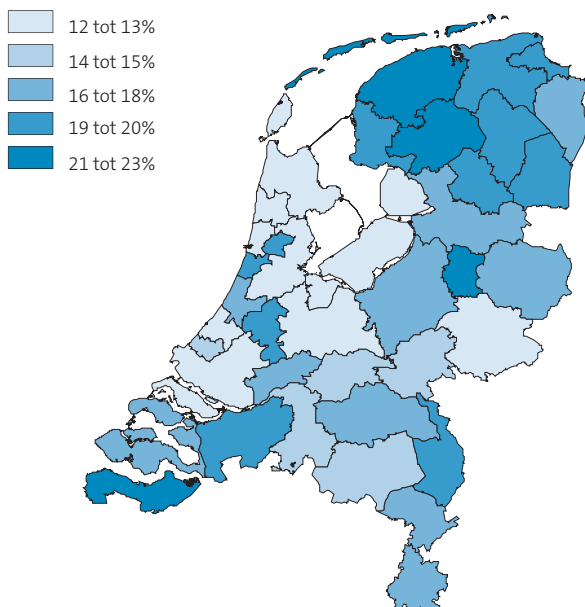
De kans dat bijstandsontvangers binnen zes maanden na het begin van de bijstand uitstromen naar werk is lager dan de kansen voor WW'ers. Gemiddeld hebben mensen in de bijstand een langere periode geen werk dan WW'ers. Hun afstand tot de arbeidsmarkt is groter en het risico bestaat dat hun kennis gedurende de uitkeringperiode veroudert. Voor Nederland is de kans op het vinden van een baan na zes maanden bijstand 16 procent. In de regio's rondom de vier grote steden, zoals Utrecht, Groot-Amsterdam, maar ook Alkmaar en omgeving, is de kans op het vinden van werk na bijstand het kleinst. In Alkmaar en Utrecht heeft slechts 12 procent na zes maanden bijstand werk gevonden. De kans op werk is het grootst in Zuidwest-Overijssel en Noord-Friesland (23 procent).

Gezien de hogere baandichtheid en het feit dat het aantal banen rondom de grote steden wel steeg, is er regionaal wellicht sprake van een mismatch tussen het arbeidsaanbod – werkzoekenden met een uitkering, veelal laagopgeleide en oudere personen – en de arbeidsvraag vanuit bedrijven en overheid.

7.2.4 Aandeel WW'ers dat binnen 6 maanden werk heeft

7.2.5 Aandeel bijstandsontvangers dat binnen 6 maanden werk heeft

Kerncijfers Banen, uitkeringen en kans op werk

	Banen	Personen met WW- uitkering	Personen met bijstands- uitkering	Baandichtheid	Kans op werk na WW	Kans op werk na bijstand
	eind 2010	eind 2011	eind 2011	2010	2010	eind 2010
	<i>x 1 000</i>			<i>banen per 100 inwoners</i>	<i>%</i>	
Nederland	7 828	274	367	47	40	16
COROP-gebieden						
Groot-Amsterdam	830	21	45	66	36	13
Groot-Rijnmond	668	24	51	48	38	14
Utrecht	666	18	20	54	41	12
Agglomeratie 's-Gravenhage	404	14	28	50	35	14
Zuidoost-Noord-Brabant	380	13	13	51	41	16
Arnhem/Nijmegen	330	13	18	46	38	16
Veluwe	312	8	8	48	41	18
Noordoost-Noord-Brabant	311	11	8	49	41	17
West-Noord-Brabant	291	11	10	47	40	20
Twente	279	11	14	45	42	17
Zuid-Limburg	258	11	18	43	40	17
Midden-Noord-Brabant	217	8	8	47	42	15
Overig Groningen	186	7	13	49	39	20
Zuidoost-Zuid-Holland	175	5	7	44	40	18
Noord-Overijssel	174	6	6	49	44	18
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	173	5	6	42	42	17
Achterhoek	162	6	5	40	41	14
Flevoland	146	8	9	37	38	14
Kop van Noord-Holland	140	5	5	38	46	13
Noord-Friesland	130	7	9	39	44	23
Noord-Limburg	130	6	5	46	41	20
Oost-Zuid-Holland	124	4	4	42	41	19
Delft en Westland	116	2	4	54	39	16
Overig Zeeland	109	4	4	40	42	17
Het Gooi en Vechtstreek	105	4	4	43	38	13
Zuidwest-Gelderland	103	3	3	44	42	15
Midden-Limburg	101	4	4	43	43	17
Alkmaar en omgeving	97	3	3	42	40	12
Zuidoost-Friesland	87	4	4	42	43	21
Agglomeratie Haarlem	85	3	4	39	39	19
Noord-Drenthe	75	3	3	40	41	19
IJmond	73	2	3	38	41	14
Zuidwest-Overijssel	70	2	3	46	41	23
Zuidoost-Drenthe	60	4	4	35	44	19
Zuidwest-Drenthe	59	2	2	45	45	19
Zaanstreek	57	2	3	35	40	20
Oost-Groningen	43	3	4	29	44	18
Zeeuwsch-Vlaanderen	42	1	1	39	39	22
Zuidwest-Friesland	38	2	2	36	44	20
Delfzijl en omgeving	16	1	1	33	41	20
Vier grote steden						
Amsterdam	532	14	40	68	35	13
Rotterdam	375	12	37	62	35	13
's-Gravenhage	275	9	22	56	35	12
Utrecht	240	5	8	77	41	10

Ontwikke- lingen in het onderwijs

8

Ontwikkelingen in het onderwijs

8.1 Jongeren steeds langer in het onderwijs

8.2 Voortijdig schoolverlaten neemt af

8.3 Steeds meer studenten in het hoger onderwijs

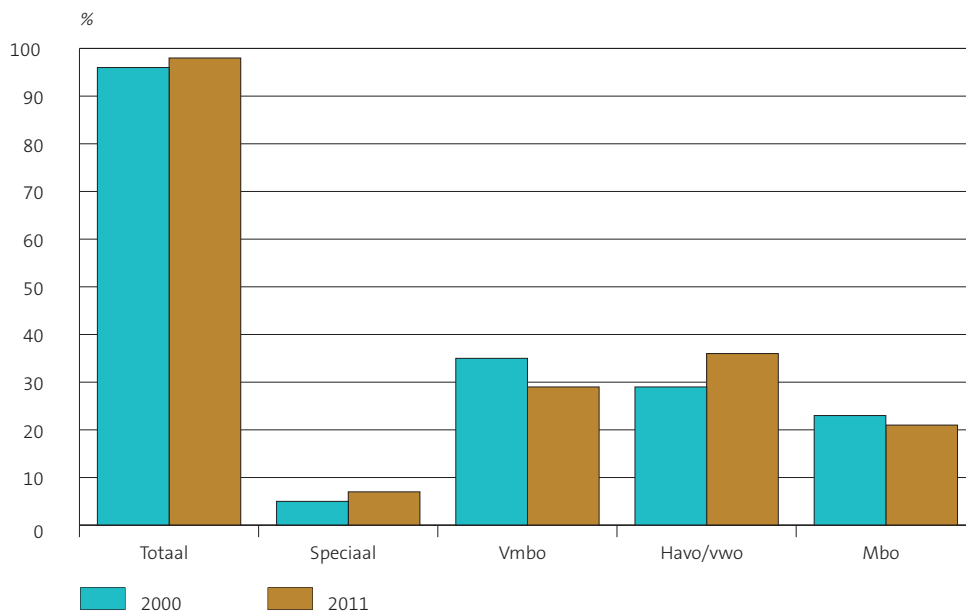
8.1 Jongeren steeds langer in het onderwijs

Jongeren nemen langer deel aan het voltijdonderwijs. Dat geldt voor meisjes nog meer als voor jongens (Hartgers et al, 2012). De onderwijsdeelname van 15- tot 18-jarigen was rond de eeuwwisseling al hoog (95 procent), maar is de laatste jaren nog verder gegroeid en kwam in 2011/'12 uit op 98 procent. Zat rond het jaar 2000 minder dan de helft van de jongvolwassenen (18 tot 25 jaar) in de school- of collegebanken, in 2011/'12 namen bijna zes op de tien jongvolwassenen aan het onderwijs deel.

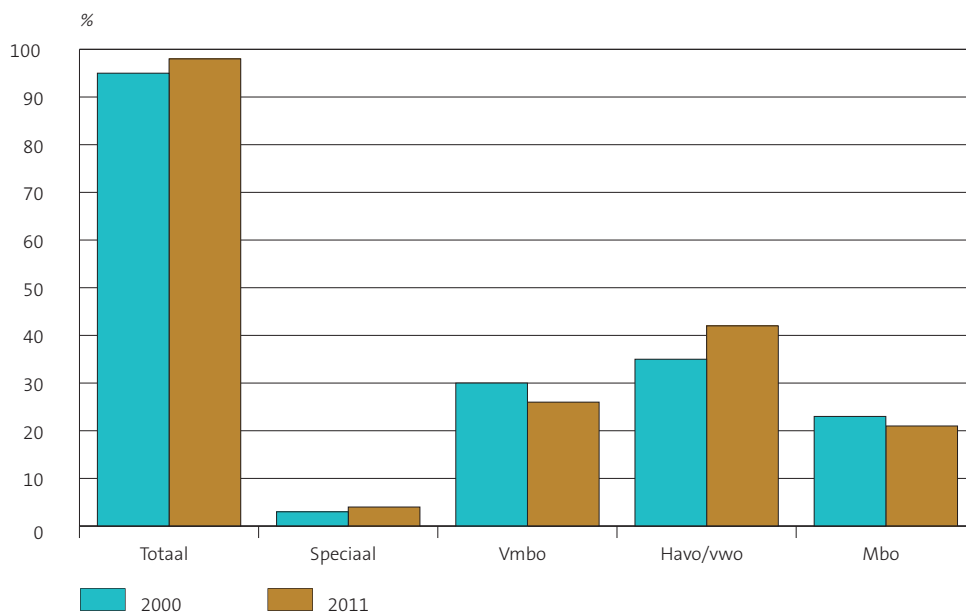
Meer jongeren naar havo en vwo

In het algemeen stijgt de onderwijsdeelname, maar per onderwijssoort zijn er grote verschillen. De deelname van 15- tot 18-jarigen aan het vmbo is fors minder geworden, de deelname aan havo/vwo sterk gegroeid. Van de jongens van 15 tot 18 jaar nam in 2000/'01 nog 35 procent deel aan het vmbo. In 2011/'12 was dat 29 procent. Deelname aan havo/vwo steeg in deze periode van 29 procent naar 36 procent. Bij de meisjes was deelname aan het vmbo in 2000/'01 al minder dan aan havo/vwo, maar in 2011/'12 is dat nog duidelijker: 42 procent van de meisjes gaat naar havo/vwo, 26 procent gaat naar het vmbo. Voor een belangrijk deel komt de daling van de deelname aan het vmbo door de betere doorstroom binnen het vmbo. Er zijn nu veel minder 17-jarigen in het vmbo dan voorheen. Maar ook de deelname van 15-jarigen aan het vmbo is lager geworden ten gunste van havo/vwo. In 2000/'01 ging nog 53 procent van de 15-jarigen naar het vmbo, in 2011/'12 nog 48 procent. Het aantal deelnemers aan havo/vwo nam toe van 35 procent in 2001/'01 tot 41 procent in 2011/'12.

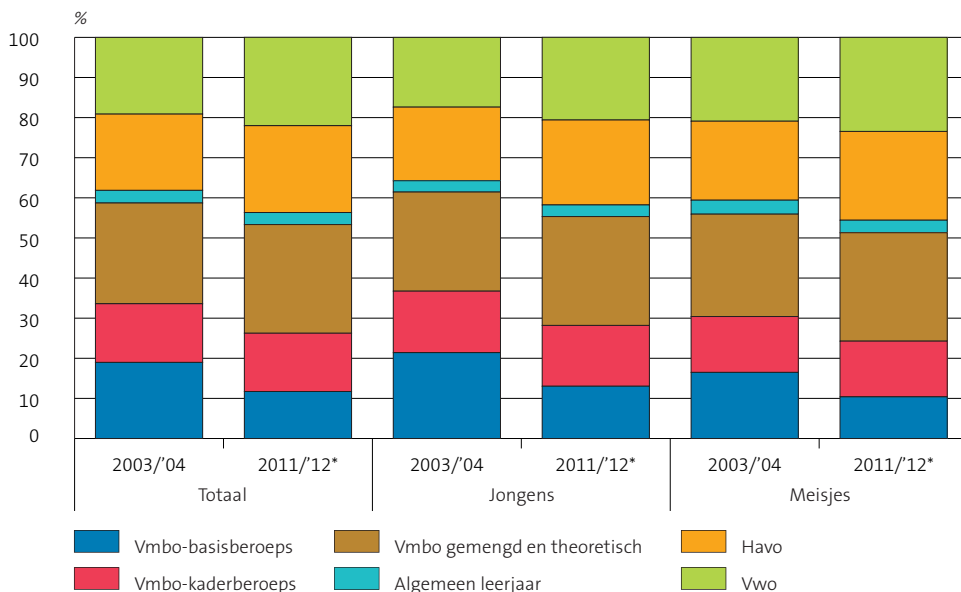
8.1.1 Onderwijsdeelname (in % van de bevolking), jongens 15 tot 18 jaar

8.1.2 Onderwijsdeelname (in % van de bevolking), meisjes 15 tot 18 jaar

8.1.3 Voortgezet onderwijs leerjaar 3 naar onderwijssoort, 2003/'04–2011/'12

In het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs hebben de meeste leerlingen hun definitieve keuze voor het vervolgonderwijs gemaakt. Er zitten dan nog maar weinig leerlingen in een gemeenschappelijk leerjaar. In 2011/'12 zat van alle leerlingen in het derde leerjaar 47 procent in havo of vwo, 27 procent in de gemengde of theoretische leerweg van het vmbo en 27 procent in de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo. Jongens zitten vaker in de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo dan meisjes. Binnen het vmbo is vooral de deelname aan de basisberoepsgerichte leerweg afgenomen. Deelname aan de gemengde en theoretische leerwegen, die de mogelijkheid bieden om door te stromen naar de havo, is iets gestegen.

De deelname aan het speciaal onderwijs en het praktijkonderwijs is sinds 2000/'01 fors toegenomen. In 2011/'12 nam bij de jongens van 15 tot 18 jaar 7 procent deel aan een van deze onderwijssoorten.

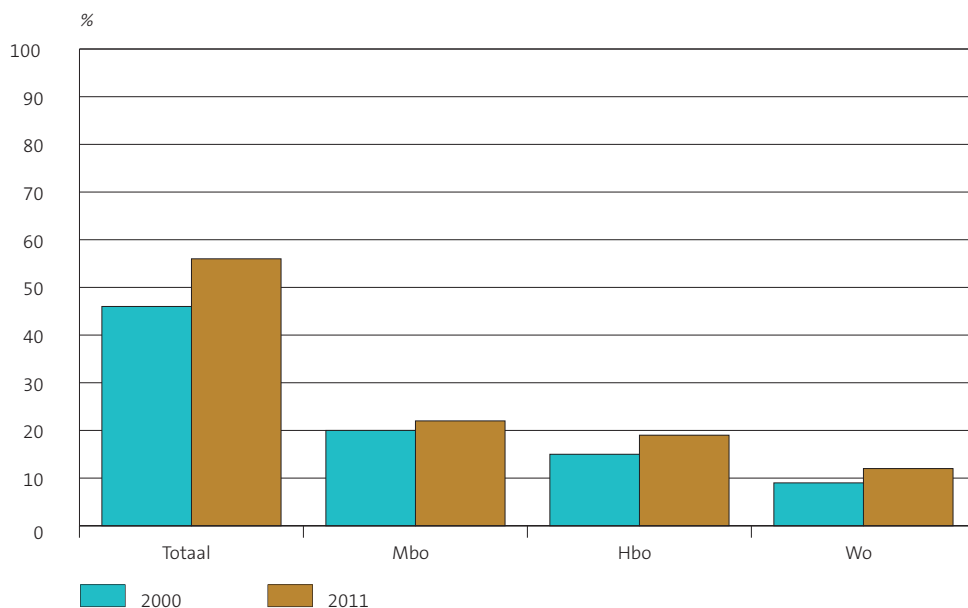
Na het behalen van het diploma in het voortgezet onderwijs stromen de meeste leerlingen direct door naar het vervolgonderwijs in het mbo, hbo of wo. Met een vmbo-diploma stromen meisjes vaker dan jongens door naar een hoger mbo-niveau. Dat komt vooral doordat meisjes een diploma van een hoger niveau hebben behaald (CBS, 2011, 2012). Jongens kiezen vaker dan meisjes voor de combinatie van werken en leren in de beroepsbegeleidende leerweg van het mbo.

De havo bereidt vooral voor op het hbo. Na het behalen van het havo-diploma stromen meisjes en jongens even vaak door naar het hbo. Uitstroom uit het vwo is vooral gericht op de universiteit. Een minderheid van de vwo-gediplomeerden kiest voor het hbo. Die keuze komt bij meisjes vaker voor dan bij jongens.

Deelname mbo neemt vooral bij vrouwen toe

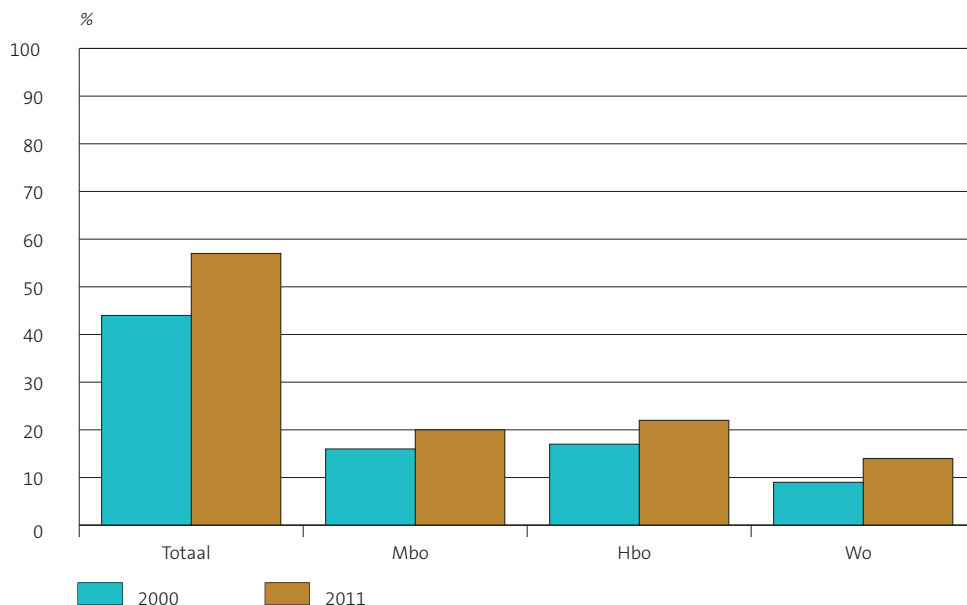
De deelname van vrouwen (18 tot 25 jaar) aan het mbo is toegenomen van 16 procent in 2000/01 tot 20 procent in 2011/12. Daarmee ligt het mbo-deelnamepercentage voor deze vrouwen nog maar 2 procentpunt onder dat van mannen van deze leeftijd.

8.1.4 Onderwijsdeelname (in % van de bevolking), mannen 18 tot 25 jaar

Het mbo kent vier onderwijsniveaus, die oplopen in duur. Zo duurt de basisberoepsopleiding (niveau 2) circa twee jaar en de middenkaderopleiding (niveau 4) drie à vier jaar. Meisjes kozen al in 2000/01 meer dan jongens voor de wat hogere mbo-niveaus en dat verschil is in de loop der jaren nog toegenomen.

8.1.5 Onderwijsdeelname (in % van de bevolking), vrouwen 18 tot 25 jaar

Op alle mbo-niveaus is het rendement van meisjes hoger dan van jongens. Meisjes behalen vaker een diploma (CBS, 2011). Jongens stromen na het behalen van het diploma vaker door naar een hoger mbo-niveau, en vanuit mbo-niveau 4 stromen zij ook wat vaker door naar het hbo. Op die manier halen jongens iets van hun achterstand op meisjes in (Hartgers et al, 2012).

8.2 Voortijdig schoolverlaten neemt af

Voortijdig schoolverlaters, zonder een diploma op minimaal havo-, vwo- of mbo-2 niveau, hebben meer moeite dan anderen met het vinden van een baan en stromen minder vaak door naar betere posities op de arbeidsmarkt. De afgelopen jaren heeft de overheid veel in het werk gesteld om het aantal voortijdig schoolverlaters terug te dringen. Sinds 2001 is het aandeel mannen van 15 tot 25 jaar dat geen onderwijs meer volgt en geen startkwalificatie heeft, gedaald van 15,6 naar 8,9 procent in 2011. Het aandeel vrouwen nam nog iets meer af (van 13,2 naar 6,1 procent). Deze daling is vermoedelijk voor een belangrijk deel het

gevolg van de uitbreiding van de leerplicht in het schooljaar 2007/'08. De leerplicht werd in dat jaar uitgebreid met de kwalificatieplicht, waardoor tieners voor hun 18e pas van school mogen als zij een startkwalificatieniveau hebben behaald.

Vanuit het voortgezet onderwijs stromen veel minder jongeren uit zonder startkwalificatie dan vanuit het mbo. Op het mbo is de voortijdige schooluitval hoger naarmate een lager mbo-niveau gevolgd is (CBS, 2011, 2012).

Leerlingen met een niet-westers allochtone achtergrond vallen vaker voortijdig uit dan autochtonen, en jongens vaker dan meisjes (Hartgers, 2012). Een deel van de leerlingen die in een bepaald verslagjaar de school voortijdig verlaten, gaat later toch weer naar school en een deel haalt vervolgens alsnog een startkwalificatie. Autochtonen doen dit vaker dan niet-westers allochtonen. Van de autochtone schoolverlaters uit 2004/'05 had na vijf jaar 17 procent alsnog een startkwalificatie gehaald, tegen 11 procent van de niet-westers allochtone schoolverlaters (CBS, 2011; Pijpers, 2012).

8.3 Steeds meer studenten in het hoger onderwijs

De laatste jaren zijn steeds meer jongvolwassenen (18 tot 25 jaar) gaan studeren. De deelname van mannen aan het hbo nam tussen 2000/'01 en 2011/'12 met bijna een derde toe tot 19 procent. Het aantal mannen dat ging studeren aan een universiteit steeg navenant, tot 12 procent. Bij de vrouwen nam het deelnamepercentage aan het hbo bijna evenveel toe als bij de mannen, van 17 naar 22 procent. Maar vooral de deelname aan het wo is sterk toegenomen, van 9 procent in 200/'01 tot 14 procent in 2011/'12.

In zowel het hbo als het wo ronden vrouwen hun studie sneller af dan mannen. Van de vrouwen die in 2005/'06 met een voltijd hbo-studie begonnen, had in 2011/'12 70 procent een bachelordiploma gehaald. Bij de mannen was dat 55 procent. Van de vrouwen die in 2004/'05 na het vwo met een voltijd universitaire studie begonnen, had in 2011/'12 81 procent een bachelor- of masterdiploma in het wo behaald, van de mannen 68 procent.

Bevolking steeds hoger opgeleid

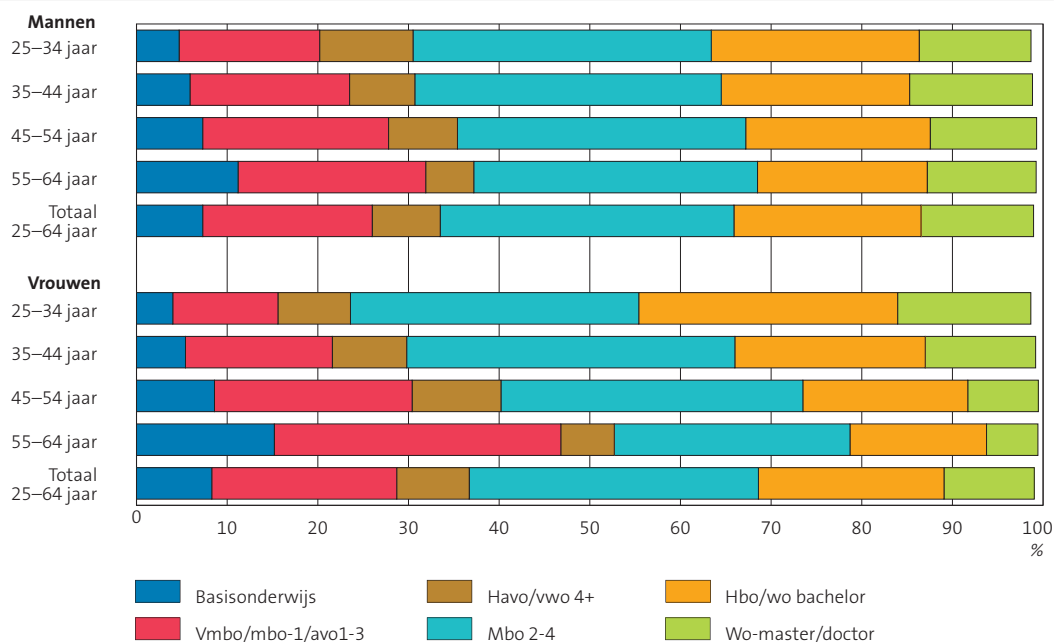
Doordat meer jongeren doorstromen naar hogere onderwijsniveaus is de bevolking ook hoger opgeleid.

Van de bevolking van 25 tot 65 jaar zijn mannen gemiddeld nog iets hoger opgeleid dan vrouwen, maar vrouwen halen hun achterstand snel in.

Van de 55- tot 65-jarigen was in 2011 het verschil in opleidingsniveau tussen vrouwen en mannen groot. Veel meer vrouwen dan mannen hadden geen startkwalificatie (47 en 32 procent), terwijl veel meer mannen dan vrouwen hoog opgeleid waren (31 versus 21 procent). In elke jongere generatie ligt het opleidingsniveau hoger, maar dat van vrouwen aanmerkelijk meer dan van mannen. Vrouwen van 25 tot 45 jaar hadden in 2011 al vaker een startkwalificatie dan mannen, en vrouwen van 25 tot 35 jaar waren vaker hoog opgeleid dan mannen (43 en 35 procent). Vrouwen voltooiden vooral veel vaker een hbo-opleiding (zie ook Hartgers et al 2012).

Het hogere aandeel mannen van 35 tot 45 jaar met een afgeronde wo-opleiding laat vooral zien dat zij langer over hun studie doen. Dit aandeel is iets hoger dan in de leeftijd van 25 tot 35 jaar.

8.3.1 Onderwijsniveau van de bevolking van 25 tot 65 jaar

Kerncijfers Onderwijs

	2000/'01	2005/'06	2009/'10	2010/'11	2011/'12*
<i>x 1 000</i>					
Leerlingen/studenten					
Primair onderwijs	1 644	1 657	1 659	1 647	1 629
Voortgezet onderwijs ¹⁾	894	940	935	940	949
Middelbaar beroepsonderwijs	452	484	522	528	523
Voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo)	24	15	17	15	14
Hoger beroepsonderwijs	313	357	403	417	424
Wetenschappelijk onderwijs	166	206	233	242	245
Geslaagden/afgestudeerden²⁾					
Voortgezet onderwijs	153	168	168	167	.
Middelbaar beroepsonderwijs	129	146	200	175	.
Voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo)	5	4	7	8	.
Hoger beroepsonderwijs (bachelor)	53	59	62	61	.
Wetenschappelijk onderwijs (bachelor)	0	19	27	31	.
Wetenschappelijk onderwijs (master/doctoraal)	20	29	30	33	.

¹⁾ Het voortgezet onderwijs omvat vwo, havo, vmbo, speciaal voortgezet onderwijs en praktijkonderwijs.

²⁾ Voorlopige cijfers in 2010/'11.

Kansen op de
arbeidsmarkt

9

Kansen op de arbeidsmarkt

9.1 Hoogopgeleiden meer kansen op de arbeidsmarkt

9.2 Merendeel werkt op niveau

9.3 Een op de tien verandert van beroep

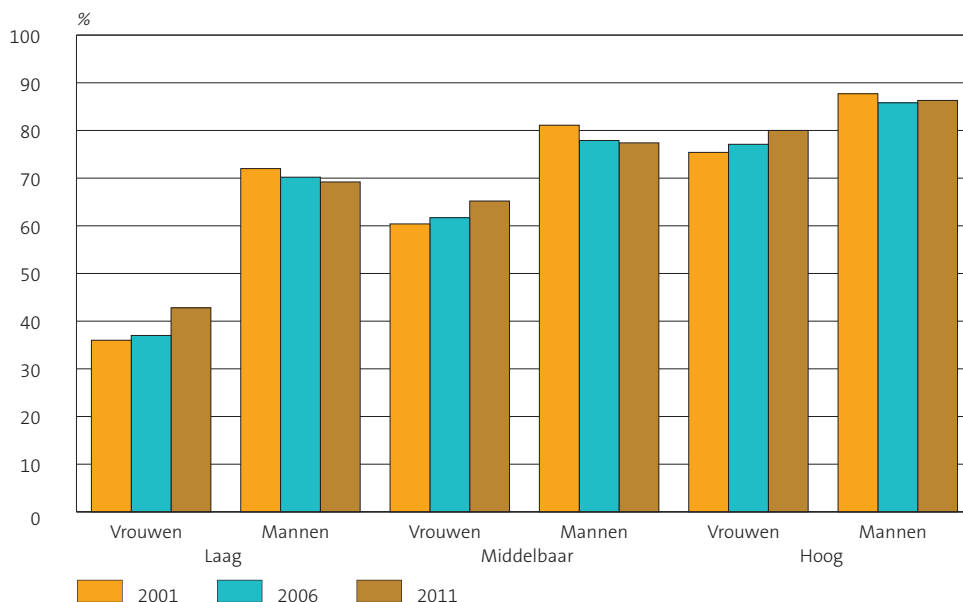
9.1 Hoogopgeleiden meer kansen op arbeidsmarkt

In Nederland heeft ruim 70 procent van de 18- tot 65-jarigen een betaalde baan van 12 uur of meer per week. Deze netto-arbeidsparticipatie is de afgelopen decennia sterk gestegen, maar de afgelopen drie jaren niet verder meer toegenomen.

Over het algemeen geldt dat een afgeronde hbo- of universitaire opleiding meer kansen op de arbeidsmarkt biedt dan alleen basisonderwijs of een vmbo-diploma. De arbeidsparticipatie van hoogopgeleiden was in 2011 83 procent, van laagopgeleiden, degenen zonder startkwalificatie, 56 procent. Vooral onder vrouwen zijn de verschillen tussen de onderwijsniveaus groot. Van de laagopgeleide vrouwen is 43 procent aan het werk, van de hoogopgeleide vrouwen 80 procent. Vrouwen die niet werken zijn vaak financieel afhankelijk van een partner of van een uitkering. In het huidige Emancipatiebeleid (Ministerie van OCW, 2011) wil de overheid deze afhankelijkheid tegengaan door te stimuleren dat meer vrouwen gaan werken, onder andere door te investeren in scholing en in de arbeidsdeelname van laagopgeleide vrouwen. Dit beleid moet de economische zelfstandigheid van vrouwen bevorderen en sociale uitsluiting voorkomen. Ook vanuit het oogpunt van vergrijzing en de tekorten die hierdoor ontstaan op de arbeidsmarkt is het noodzakelijk dat meer vrouwen gaan werken.

Voor het beeld van de arbeidsparticipatie is naast het behaalde onderwijsniveau ook de gezinssituatie van belang. De arbeidsdeelname van mensen met (thuiswonende) kinderen is bijvoorbeeld hoger dan van mensen die geen (thuiswonende) kinderen hebben. Bij de gezinssituatie speelt ook de levensfase een rol. Zo kan het bij een alleenstaande zonder kinderen gaan om een jongere die net op zichzelf is gaan wonen, maar ook om een weduwe of weduwnaar wiens kinderen al uit huis zijn. En bij paren zonder kinderen kan het gaan om starters maar ook om vutters. Vandaar dat bij de personen zonder (thuiswonende) kinderen naar de leeftijd gekeken wordt en bij de personen met (thuiswonende) kinderen naar de leeftijd van het jongste kind. Vooral onder ouderparen is de arbeidsparticipatie hoog; 85 procent van de 18- tot 30-jarigen met een partner heeft een baan en 83 procent van de ouderparen met kinderen jonger dan 12. Dit zijn personen die geen onderwijs meer volgen, zich (net) gesetteld hebben en, in zijn algemeenheid, nog gezond zijn. Voor de ouderparen geldt dat ze hun werk en de zorg voor kinderen kunnen combineren dankzij kinderopvang.

9.1.1 Netto-arbeidsparticipatie 18- tot 65-jarigen naar geslacht en onderwijsniveau

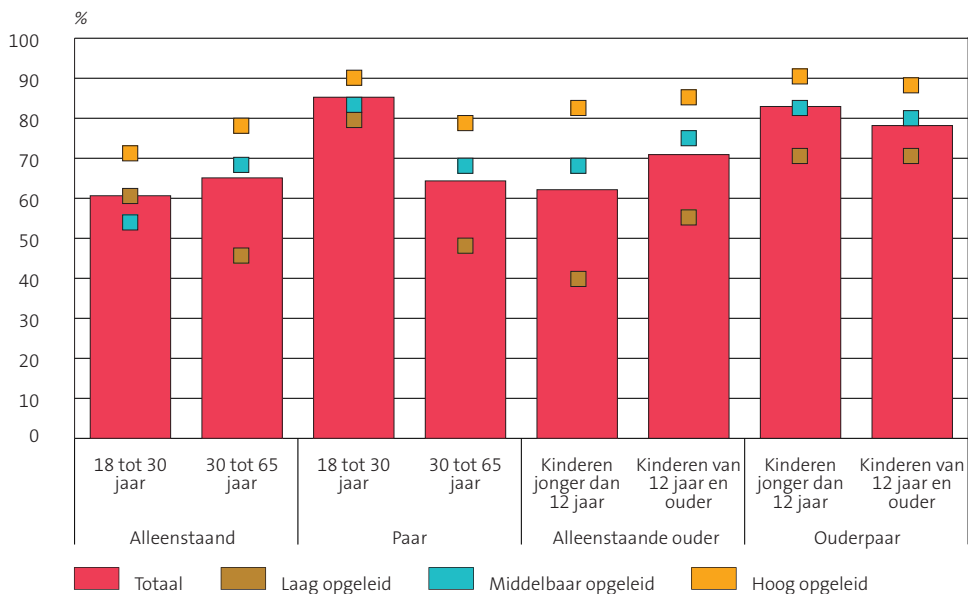

Relatief laag is daarentegen de arbeidsparticipatie van 18- tot 30-jarigen die alleen wonen, en van alleenstaande ouders met kinderen jonger dan 12 jaar. Bij de 18- tot 30-jarigen gaat het voor een groot deel om personen die nog met een opleiding bezig zijn. Zij hebben mogelijk een kleine bijbaan, maar niet zo vaak een baan van 12 uur of meer per week. Voor de alleenstaande ouders met jonge kinderen geldt dat zij niet kunnen rekenen op een partner die ook voor de kinderen kan zorgen. Zij moeten dus zelf zorgen voor een goede balans tussen arbeid en zorg. Ook 30- tot 65-jarigen met of zonder partner participeren minder dan gemiddeld, deels doordat een deel al gestopt is met werken. Bekend is dat de arbeidsparticipatie van 55-plussers sterk afneemt vanwege vervroegde uittreding en door afkeuringen.

In alle gezinssituaties neemt de arbeidsparticipatie toe met het onderwijsniveau, op één uitzondering na: voor jonge alleenstaanden (18 tot 30 jaar) is de arbeidsparticipatie onder laagopgeleiden hoger dan onder middelbaar-opgeleiden. Hier speelt weer mee dat een deel van hen nog een opleiding volgt. Zij beschikken bijvoorbeeld over een havo- of vwo-diploma en zijn bezig met een vervolgopleiding in het hoger onderwijs.

Bij jongeren met een partner maar (nog) zonder kinderen is het verschil in arbeidsparticipatie tussen de laag- en middelbaar-opgeleiden overigens klein. Zij hebben niet de zorg voor kinderen en kunnen dus al hun tijd besteden om te werken of op zoek gaan naar werk.

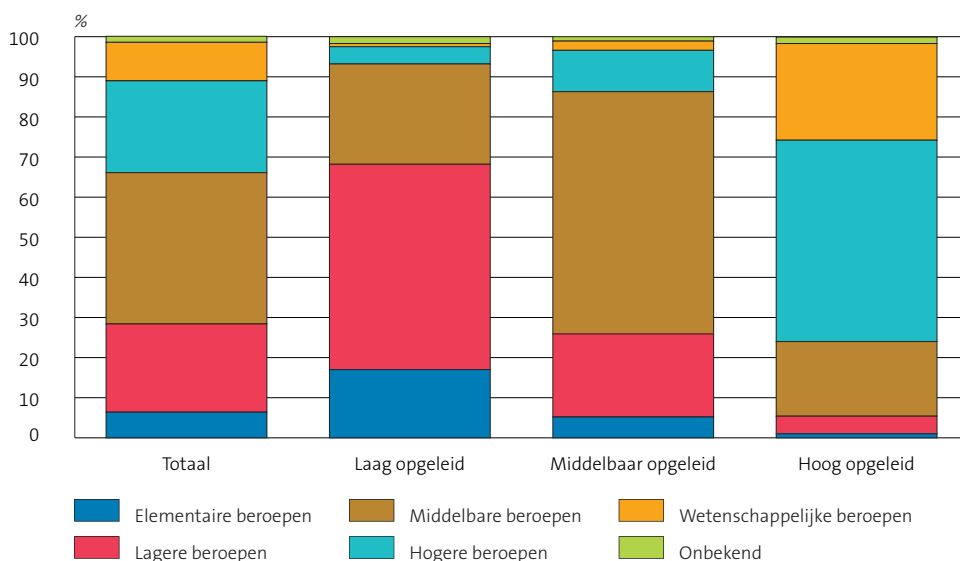
9.1.2 Netto-arbeidsparticipatie (18 tot 65 jaar) naar gezinssituatie, 2011

9.2 Merendeel werkt op niveau

Van de laagopgeleiden die geen onderwijs meer volgen is zo'n 70 procent werkzaam in een elementair of lager beroep. Binnen deze beroepsniveaus gaat het relatief vaak om het beroep van interieurverzorger, winkelbediende en vrachtwagenchauffeur. Hoogopgeleiden zijn vooral werkzaam in de hogere beroepen (50 procent) en wetenschappelijke beroepen (24 procent). Daarbij gaat het vooral om het beroep van docent, IT-specialist en verpleegkundige.

9.2.1 Niet-onderwijsvolgende, werkzame beroepsbevolking (18 tot 65 jaar) naar onderwijs- en beroepsniveau, 2011

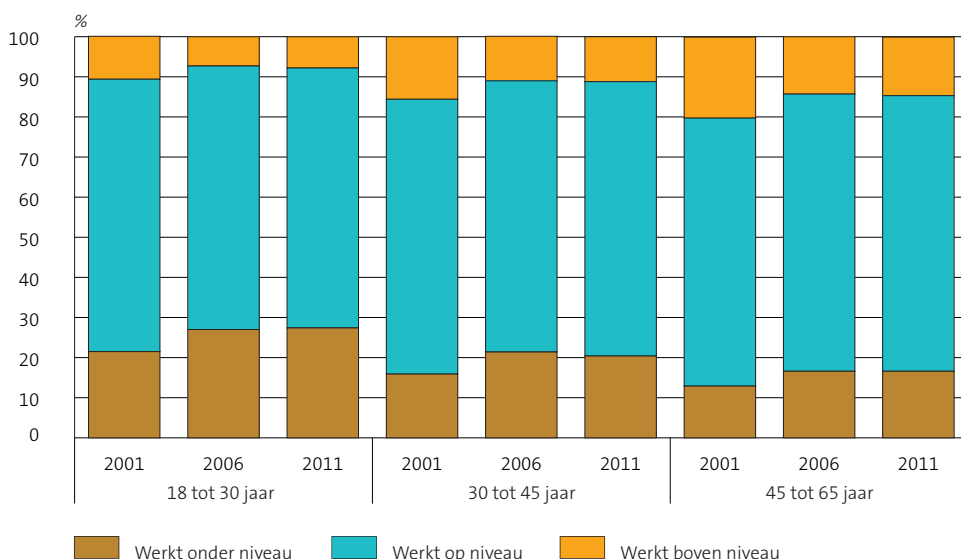

Twee op de drie werkenden hebben een baan op het niveau van het onderwijs dat zij hebben afgerond. Daarbij gaat het dus om laagopgeleiden die in een elementair of lager beroep werkzaam zijn, middelbaar-opgeleiden die in een middelbaar beroep werkzaam zijn en hoogopgeleiden die in een hoger of wetenschappelijk beroep werkzaam zijn. Een op vijf heeft een baan op een lager niveau dan het behaalde onderwijsniveau en waarvoor ze dus overgekwalficeerd zijn. Daarnaast werkt ruim een op de tien in een baan op een hoger niveau. Dit laatste is meer mannen dan vrouwen gelukt: in 2011 werkte 15 procent van de mannen en 9 procent van de vrouwen op een hoger niveau dan het onderwijsniveau. Evenveel mannen als vrouwen werken op een lager niveau.

Gedurende de beroepsloopbaan doe je ervaring op waardoor je kans hebt om door te stromen naar een baan van een hoger beroepsniveau. Er zijn dan ook bijna twee keer zoveel 45- tot 65-jarigen als 18- tot 30-jarigen die op een hoger niveau werken. Deze verschillen in leeftijd gelden sterker voor mannen dan voor vrouwen.

Tot 2007 nam het aandeel mensen dat onder niveau werkte gestaag toe en het aandeel dat boven niveau werkte af. De laatste jaren zijn steeds minder laagopgeleiden op een middelbaar niveau gaan werken, en zijn meer hoogopgeleiden in een middelbaar beroep terechtgekomen. Er zijn alleen nog kleine fluctuaties te zien als het gaat om het niveau waarop men werkzaam is.

9.2.2 Niet-onderwijsvolgende, werkzame beroepsbevolking (18 tot 65 jaar) naar werken op niveau en leeftijd

Zowel mannen als vrouwen werken vooral in economische, administratieve en commerciële beroepen. Bij de mannen geldt dit met name voor hoogopgeleiden en gaat het om beroepen als IT-specialist, van de vrouwen zijn het met name de middelbaar- en laagopgeleiden die werken in een beroep als winkelbediende.

De beroepsrichtingen van mannen en vrouwen zijn wat traditioneel. Mannen zijn beduidend vaker dan vrouwen werkzaam in een technisch beroep. De keuze voor een technisch beroep hangt samen met het behaalde onderwijsniveau. Van de laagopgeleide mannen heeft 40 procent een beroep in deze richting, van de hoogopgeleide mannen 16 procent. Vrouwen zijn juist vaker werkzaam in de persoonlijke en sociale verzorging en in een (para) medisch beroep. Ook deze keuzen hangen samen met verschillen in onderwijsniveau. Zo is een derde van de laagopgeleide vrouwen werkzaam in een verzorgend beroep, zoals interieurverzorgster. Van de middelbaar-opgeleide vrouwen heeft 20 procent een verzorgend beroep, eveneens 20 procent heeft een (para)medisch beroep. Van de hoogopgeleide mannen is 9 procent werkzaam als docent of staffunctionaris in het onderwijs, van de hoogopgeleide vrouwen 19 procent.

9.2.3 Top drie beroepsrichting van mannen en vrouwen (18 tot 65 jaar) naar onderwijsniveau, 2011

	%
Hoogopgeleide mannen	
Economisch, administratief en commercieel	41
Technisch	16
Docenten en staffuncties in onderwijs,onderwijskundig	9
Middelbaar opgeleide mannen	
Technisch	36
Economisch, administratief en commercieel	31
Transport, communicatie en verkeer	9
Laagopgeleide mannen	
Technisch	41
Transport, communicatie en verkeer	21
Economisch, administratief en commercieel	18
Hoogopgeleide vrouwen	
Economisch, administratief en commercieel	29
Docenten en staffuncties in onderwijs,onderwijskundig	19
Medisch en paramedisch	16
Middelbaar opgeleide vrouwen	
Economisch, administratief en commercieel	41
Persoonlijke en sociale verzorging	20
Medisch en paramedisch	20
Laagopgeleide vrouwen	
Economisch, administratief en commercieel	41
Persoonlijke en sociale verzorging	32
Technisch	6

Verschillen in beroepsrichting bestaan er ten slotte ook naar leeftijd. Slechts weinig jongeren werken in managementberoepen. Dit is niet vreemd omdat leidinggevende functies vaak veel werkervaring eisen. Ook in de agrarische beroepen werken relatief weinig jongeren en relatief veel 45- tot 65-jarigen.

Voor al onder de laagopgeleiden is dat het geval; bijna twee derde is tussen de 45 en 65 jaar. Deze laagopgeleide 45- tot 65-jarigen werken overigens wel vaak boven hun niveau. Jongeren, en dan vooral de middelbaar-opgeleide jonge vrouwen, hebben relatief vaak werk in de persoonlijke en sociale verzorging, als crècheleidster, bejaardenverzorgster, kapster en serveerster. Verder zijn er weinig verschillen tussen de generaties en de beroepsrichting die ze hebben gekozen.

Als het gaat over de overgang van onderwijs naar arbeidsmarkt is het vooral interessant om degenen die net het onderwijs hebben verlaten naar hun ervaringen op de arbeidsmarkt te vragen. Uit onderzoek van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) blijkt dat 39 procent van de mensen die het middelbaar en hoger beroepsonderwijs een jaar geleden hebben verlaten hun opleiding een goede basis vindt om te starten

op de arbeidsmarkt. 59 procent vindt de opleiding een goede basis voor het verder ontwikkelen van verdere kennis en vaardigheden, en 89 procent geeft aan dat zij een volgende keer dezelfde opleiding zouden kiezen (Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, 2012).

Recent afgestudeerde masterstudenten en doctoraalstudenten zijn nog iets tevredener over de opleiding: 56 procent van de universitair geschoolden vindt de opleiding een goede basis¹⁾ om met de carrière te starten, 77 procent vindt de opleiding een goede basis om zich verdere te ontwikkelen en 77 procent zou de opleiding opnieuw kiezen (VSNU, 2012)

9.3 Een op de tien verandert van beroep

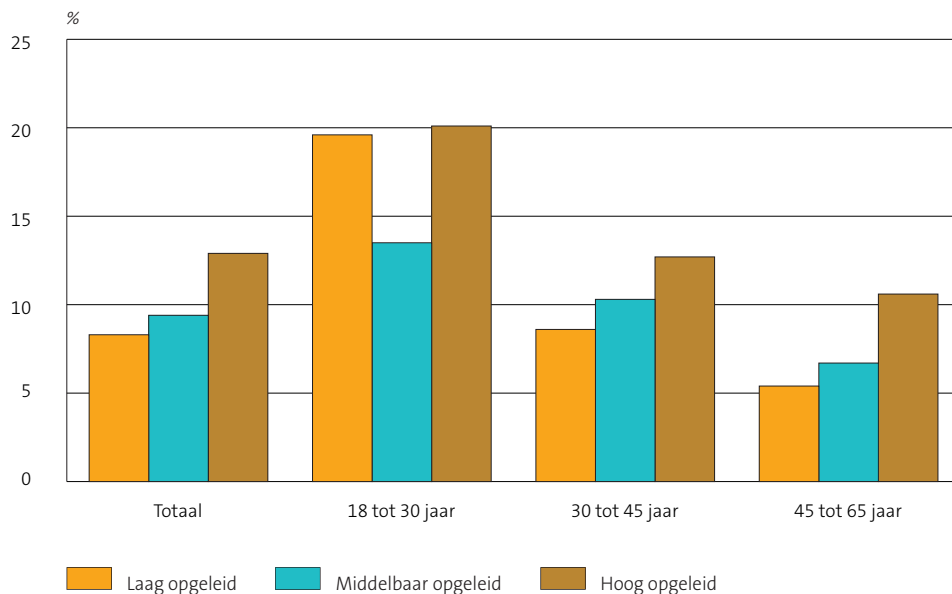
Veel mensen veranderen gedurende hun loopbaan van beroep. Dit kan gedwongen zijn vanwege ontslag, of vrijwillig, omdat ze bijvoorbeeld willen doorgroeien naar een functie op een hoger niveau of omdat ze de overstap willen maken naar een beroep in een andere richting.

Tussen 2010 en 2011 wisselden ruim 600 duizend niet-onderwijsvolgende 18- tot 65-jarigen van beroep. Dit is ruim 10 procent. Vaak gaat het bij verandering van beroep ook om de overgang naar een andere werkgever (Ewalds en de Vries, 2010). De beroepenmobiliteit is met 18 procent vooral hoog onder docenten en in aanverwante pedagogische beroepen. In de (para)medische en agrarische beroepen wisselde niet meer dan 5 en 6 procent van beroep.

Mannen en vrouwen zijn ongeveer in dezelfde mate beroepsmobiel, respectievelijk 11 en bijna 10 procent wisselden van beroep. Jongeren (18 tot 30 jaar) veranderen twee keer zo vaak van beroep als ouderen (45 tot 65 jaar), en ook hoogopgeleiden veranderen vaker van beroep dan laagopgeleiden. Van de hoogopgeleide jongeren wisselde zelfs 20 procent van beroep. Overigens is onder jongeren het aandeel laagopgeleide wisselaars ongeveer even groot als onder hoogopgeleide. Dit in tegenstelling tot de andere leeftijdscategorieën waarbinnen de beroepenmobiliteit toeneemt naarmate het onderwijsniveau toeneemt.

¹⁾ De vraagstelling van het ROA en de VSNU is gelijk als het gaat om de mate waarin de gevolgde opleiding een goede basis is. De antwoordcategorieën daarentegen verschillen iets. Deze lopen bij het ROA van 'helemaal niet' tot 'in sterke mate' en bij de VSNU van 'niet' tot 'in zeer sterke mate'. De uitkomsten uit beide onderzoeken zijn daarom niet helemaal vergelijkbaar.

9.3.1 Beroepsmobiliteit naar leeftijd en onderwijsniveau, 2010–2011 (18 tot 65 jaar)

Dat jongeren meer dan ouderen van beroep veranderen heeft er onder andere mee te maken dat zij vaak beginnen met een tijdelijk contract en daardoor vaker op zoek moeten naar een volgende baan. Ook hebben ze meer groeimogelijkheden. Van alle 18- tot 30-jarigen die in 2011 van beroep zijn gewisseld, is 43 procent op hetzelfde beroepsniveau blijven werken en 31 procent op een hoger niveau. Van de 45- tot 65-jarigen was dat 51 procent en 24 procent. Wordt ook rekening gehouden met het behaalde onderwijsniveau dan zijn het vooral de hoogopgeleide 45- tot 65-jarigen die op hetzelfde niveau blijven werken. Dat hoeft niet te verbazen omdat zij vaak al op een hoog niveau werkzaam zijn en weinig groeimogelijkheden meer hebben.

Voor bijna de helft van degenen die van beroep wisselen verandert het beroepsniveau niet.

Voor net iets meer dan de helft (53 procent) verandert de beroepsrichting niet. Leeftijd speelt bij het al dan niet veranderen van beroepsrichting geen grote rol, wel het behaalde onderwijsniveau. Zo veranderde voor bijna 60 procent van de laagopgeleiden die in 2011 van beroep wisselden de beroepsrichting. Onder hoogopgeleiden was dat 40 procent. De reden hiervoor kan zijn dat laagopgeleiden vaker in een beroep werken waar geen specifieke opleiding voor vereist is, zoals vakkenvuller of magazijnknecht.

De beroepsmobiliteit hangt samen met de conjunctuur: in tijden dat het economisch minder goed gaat, zullen mensen minder snel vrijwillig van beroep veranderen. Zo waren

tussen 2007 en 2008, dat wil zeggen net voor de crisis, 739 duizend mensen die van beroep wisselden. Dit zijn er ruim 135 duizend meer dan van 2010 op 2011.

Begrippen

Beroepenmobiliteit

Beroepenmobiliteit betreft het aantal mensen dat één jaar later werkzaam is in een ander beroep. De beroepenmobiliteit is gebaseerd op het beroep in de eerste werkkring (de werkkring waarin het meeste aantal uren er week wordt gewerkt), en heeft alleen betrekking op banen van minimaal 12 uur per week. Bij beroepenmobiliteit kan het gaan om een verandering van beroep naar een andere werkgever als om een verandering binnen dezelfde werkgever.

Netto-arbeidsparticipatie

De werkzame beroepsbevolking van 18 tot 65 jaar als aandeel van de totale bevolking van die leeftijd.

Kerncijfers Netto-arbeidsparticipatie 18- tot 65-jarigen

	2001	2006	2008	2009	2010	2011
	%					
Totaal	67	68	71	71	70	70
Geslacht						
Mannen	80	78	81	80	78	78
Vrouwen	54	58	62	62	62	63
Gezinssituatie						
Alleenstaand, 18 tot 30 jaar	65	65	67	66	63	61
Alleenstaand, 30 tot 65 jaar	62	63	68	66	65	65
Paar, 15 tot 30 jaar	89	86	88	86	86	85
Paar, 30 tot 65 jaar	57	59	62	63	64	64
Alleenstaande ouder, kinderen jonger dan 12 jaar	49	57	63	65	63	62
Alleenstaande ouder, kinderen 12 jaar en ouder	56	63	69	68	69	71
Ouderpaar, kinderen jonger dan 12 jaar	75	79	83	83	83	83
Ouderpaar, kinderen 12 jaar en ouder	70	73	77	77	78	78
Onderwijsniveau						
Laag	53	53	56	56	55	56
Middelbaar	71	70	73	73	71	71
Hoog	82	82	84	84	84	83

Kerncijfers Beroepsmobiliteit niet-onderwijsvolgenden (18 tot 65 jaar)

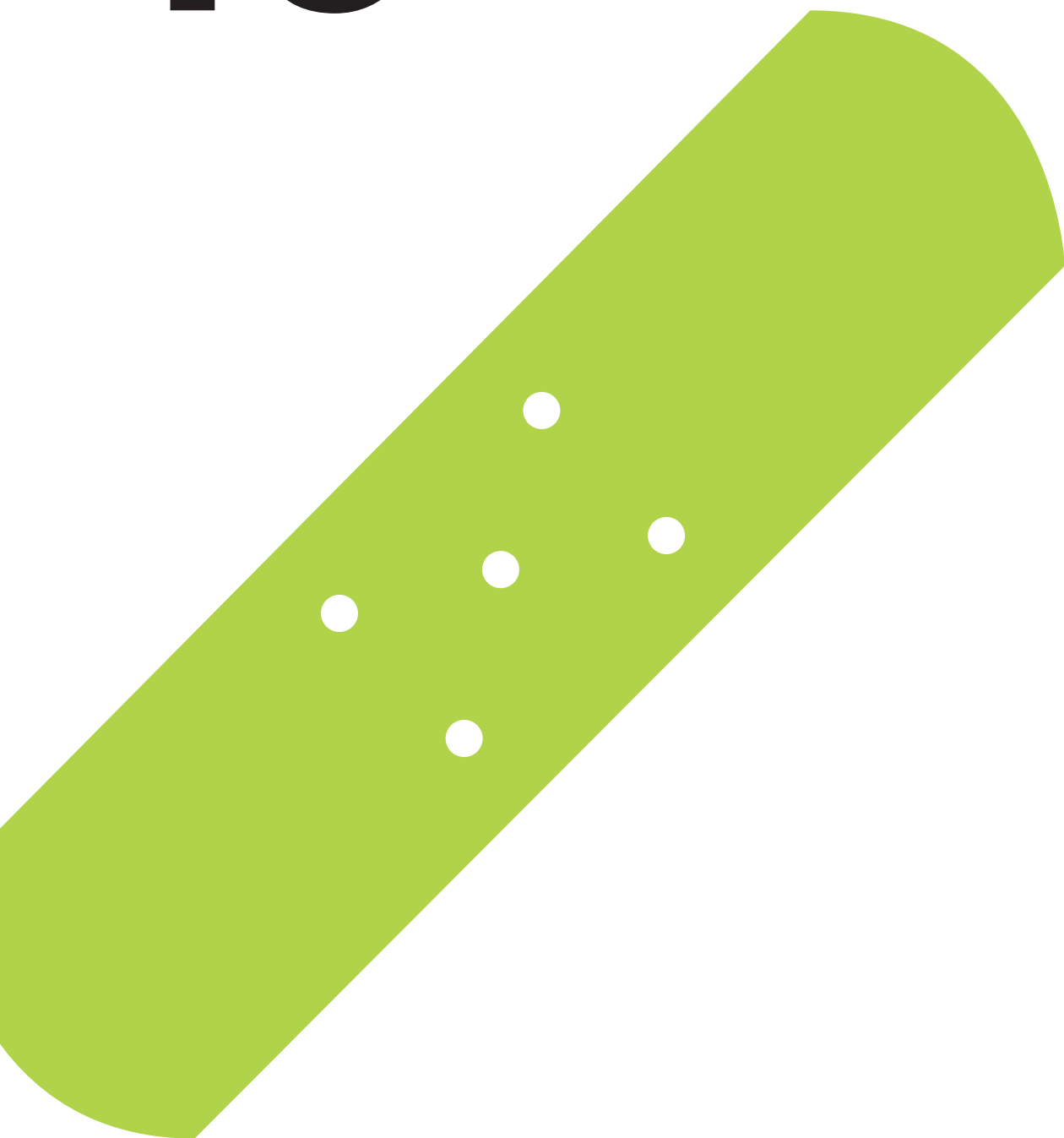
	2005–2006	2006–2007	2007–2008	2008–2009	2009–2010	2010–2011
	<i>x 1 000</i>					
Personen die twee jaar een baan hebben	5 673	5 760	5 849	5 878	5 825	5 806
Beroepsmobiliteit¹⁾						
Totaal	611	704	739	655	566	604
Mannen	382	430	433	390	328	366
Vrouwen	229	274	306	265	238	238
18 tot 30 jaar	166	202	194	167	139	148
30 tot 45 jaar	300	333	347	315	256	263
45 tot 65 jaar	146	168	198	173	171	193
Laag onderwijsniveau	111	127	137	115	91	103
Middelbaar onderwijsniveau	251	292	315	261	224	232
Hoog onderwijsniveau	246	281	284	277	251	266
Verandering van beroepsniveau						
Hoger	208	245	250	179	155	162
Gelijk	255	297	316	309	270	283
Lager	148	161	172	168	141	158
Verandering van beroepsrichting²⁾						
Gelijke richting	321	360	390	314	280	304
Andere richting	254	303	316	302	253	268

¹⁾ Het onderwijsniveau is niet altijd bekend waardoor de aantallen ook niet altijd optellen tot het totaal.

²⁾ De beroepsrichting is niet altijd bekend waardoor de aantallen ook niet altijd optellen tot het totaal.

Lichamelijke en
psychische
gezondheid

10

Lichamelijke en psychische gezondheid

10.1 Een vijfde van de mensen vindt eigen gezondheid minder dan goed

10.2 Leefstijlen: roken neemt af, obesitas neemt toe

10.3 Vrouwen, laagopgeleiden, alleenstaanden en stedelingen wat vaker psychisch ongezond

10.1 Vier vijfde van de mensen vindt eigen gezondheid goed

De meeste Nederlanders zijn positief over hun gezondheid. In 2010/2011 beoordeelde ongeveer 80 procent zijn of haar gezondheid als goed of zeer goed. Dit aandeel is sinds 2001 nagenoeg constant. Ouderen beoordelen hun gezondheid negatiever dan jongeren en vrouwen zijn wat minder positief dan mannen. 55 procent van de vrouwen ouder dan 65 jaar beoordeelde hun gezondheid als goed of zeer goed tegenover 63 procent van de mannen van dezelfde leeftijd.

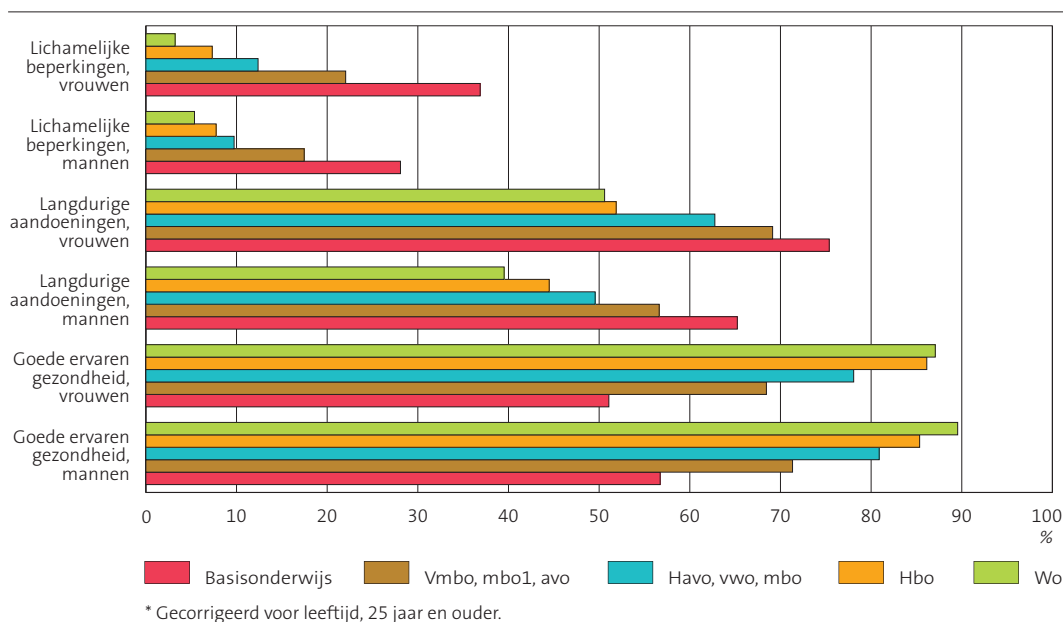
Ook het opleidingsniveau maakt veel verschil bij de ervaring van gezondheid. Meer dan 85 procent van de hoogopgeleiden vindt de eigen gezondheid (zeer) goed, bij degenen met alleen basisonderwijs is dit slechts iets meer dan de helft. De aspecten die mensen meewegen als zij hun gezondheid beoordelen variëren per persoon, maar hebben bijna altijd betrekking op zowel de lichamelijke als de geestelijke gezondheid (RIVM, 2012).

In tegenstelling tot de ervaren gezondheid is het percentage mensen met een of meer chronische aandoeningen iets hoger dan in 2001. Ook het percentage mensen met één of meer lichamelijke functiebeperkingen (zie toelichting) is iets hoger dan in 2001. Het gaat bij zowel mannen als vrouwen om een toename van enkele procentpunten in tien jaar.

Langdurige aandoeningen als migraine, hart- en vaatkwalen, astma, gewrichtsslijtage, suikerziekte en kanker, en lichamelijke functiebeperkingen nemen toe met de leeftijd en vrouwen hebben meer last van dan mannen. Van de vrouwen heeft 54 procent het afgelopen jaar last gehad van een langdurige aandoening, terwijl 16 procent last had van een fysieke beperking in zien, horen of bewegen. Bij mannen waren deze percentages 42 en 11, duidelijk minder dus. Voor vrouwen resulteert dit ook in een kortere gezonde levensverwachting zonder chronische ziektes. Zij kunnen ondanks een langere levensverwachting dan mannen, 83 om 79 jaar, slechts 41 jaar verwachten zonder chronische ziektes te leven. Voor mannen is dit ruim 47 jaar. De te verwachten extra levensjaren voor vrouwen worden dus meestal niet doorgebracht in goede lichamelijke gezondheid.

Lichamelijke functiebeperkingen komen ruim vijf keer zo vaak voor bij mannen die alleen basisonderwijs hebben als bij hoogopgeleide mannen. Bij vrouwen was dit ruim elf keer zo vaak. Als rekening wordt gehouden met leeftijd zijn de verschillen in gezondheid tussen de opleidingsniveaus wat kleiner, maar ze blijven bestaan. Ook hebben laagopgeleiden aanzienlijk meer last van langdurige aandoeningen.

10.1.1 Ervaren gezondheid, lichamelijke beperkingen en langdurige aandoeningen, naar sekse en opleiding, 2010/2011*

Alleenstaanden hebben minder goede lichamelijke gezondheid

In het algemeen is de gezondheid van alleenstaanden slechter dan van leeftijdgenoten met een partner. Alleenstaanden beoordelen hun gezondheid minder positief dan paren. Dit geldt voor alle leeftijden. Van de alleenstaande mannen van 65 jaar en ouder beoordeelde 58 procent hun gezondheid als goed tot zeer goed, tegenover 65 procent van de mannen van die leeftijd in een paar. Bij vrouwen zijn deze verschillen van dezelfde orde van grootte.

Alleenstaande mannen en vrouwen van 30 tot 65 jaar hebben ook vaker langdurige aandoeningen en lichamelijke functiebeperkingen dan mannen en vrouwen van die leeftijd in een paar met kinderen. De verschillen tussen alleenstaanden en mensen in een paar worden wat kleiner als wordt gecorrigeerd voor leeftijd, maar ze blijven bestaan.

10.2 Roken neemt af, obesitas neemt toe

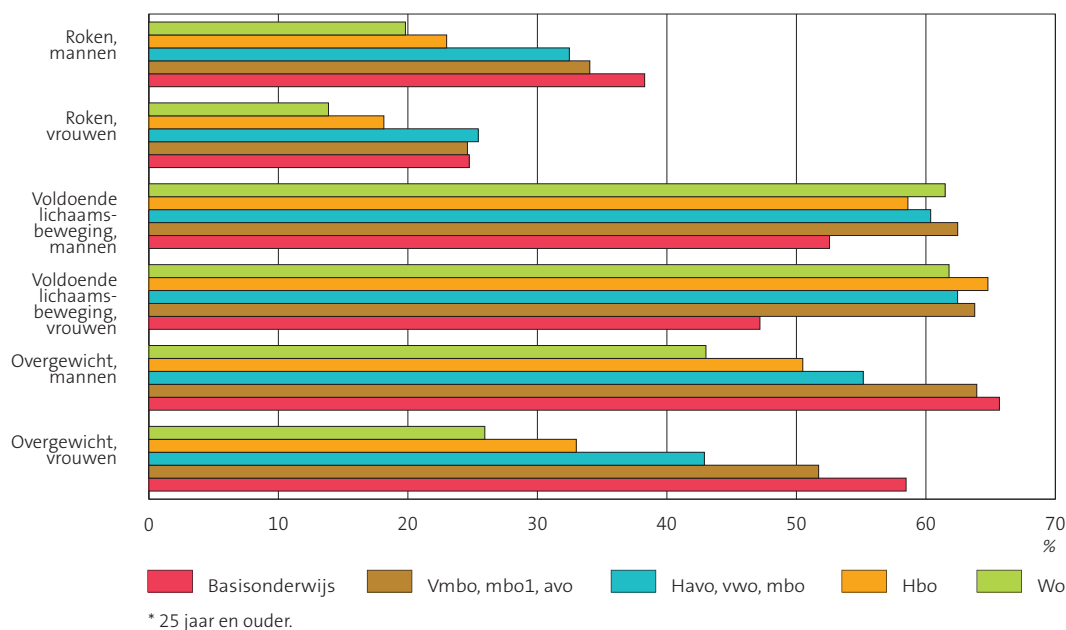
Een ongezonde leefstijl draagt in belangrijke mate bij aan de ziektelast. In 2010/11 rookte 26 procent van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder, mannen iets vaker (29 procent) dan vrouwen (23 procent). Het aandeel rokers in Nederland is daarmee sinds 2001 flink afgenomen. Toen rookte nog 37 procent van de mannen en 29 procent van de vrouwen. Hoogopgeleiden roken minder dan laagopgeleiden. Van de mannen met een wetenschappelijke opleiding rookt bijna 20 procent, van de mannen met alleen basisonderwijs rookt ruim 38 procent. Van de vrouwen met wetenschappelijk onderwijs rookt bijna 14 procent, van de vrouwen met alleen basisonderwijs bijna 25 procent.

In 2010/2011 voldeed 58 procent van de Nederlandse bevolking aan de norm gezond bewegen. Dit aandeel is sinds 2001 met 6 procentpunt toegenomen. Volgens deze norm moeten jongeren van 12 tot 18 jaar dagelijks minimaal een uur matig-intensieve lichamelijke activiteit verrichten, bijvoorbeeld aerobics of hardlopen. Personen vanaf 18 jaar dienen minstens vijf dagen per week minimaal een half uur matig-intensieve activiteit te verrichten. Mannen en vrouwen voldoen even vaak aan deze norm. Mannen en vrouwen met alleen basisonderwijs bewegen minder dan mensen met meer dan alleen basisonderwijs. Vooral onder vrouwen is dit verschil groot. Van de vrouwen met alleen basisonderwijs had slechts 47 procent voldoende lichaamsbeweging, tegen 62 procent van de vrouwen met een wetenschappelijk opleiding.

Meer mensen te zwaar

Hoewel meer mensen voldoen aan de norm gezond bewegen, zijn toch steeds meer mensen in Nederland te zwaar. Bij een *body mass index* (BMI) van 25 of hoger is er sprake van overgewicht, boven de 30 van ernstig overgewicht of obesitas. Tussen 2001 en 2010/2011 is het aandeel mannen met overgewicht toegenomen van 42 procent naar 46 procent, het aandeel vrouwen nam toe van bijna 35 procent naar ruim 37 procent. Hoewel meer mannen overgewicht hebben, hebben vrouwen vaker ernstig overgewicht. Bijna 11 procent van de vrouwen heeft ernstig overgewicht tegen bijna 9 procent van de mannen. Het percentage overgewicht is hoger bij laagopgeleiden dan bij hoogopgeleiden. Van de mannen van 25 jaar en ouder die alleen basisonderwijs volgden had bijna 66 procent overgewicht, van de mannen die wetenschappelijk onderwijs ruim 43 procent. Ook bij vrouwen bestaan grote verschillen. Ruim 58 procent van de vrouwen met alleen basisonderwijs had overgewicht, tegen bijna 26 procent van de hoogopgeleiden.

10.2.1 Leefstijl naar sekse en opleiding, 2010/2011*

Met het toenemende overgewicht neemt ook het aantal diabetespatiënten toe en daarmee het gebruik van medicijnen tegen diabetes. In 2006 gebruikte 3,8 procent van de mensen middelen tegen diabetes. Dit aandeel groeit jaarlijks licht. In 2009 ging het om 4,2 procent. Mannen gebruiken iets vaker medicijnen tegen diabetes dan vrouwen. Ook het gebruik van geneesmiddelen voor het hart- en vaatstelsel is tussen 2006 en 2009 jaarlijks iets toegenomen. In 2009 gebruikte 19 procent van de mannen en 22 procent van de vrouwen dergelijke medicijnen. Het gebruik van deze middelen neemt met de leeftijd gestaag toe. Van de 55- tot 65-jarigen gebruikt 40 procent middelen voor het hart- en vaatstelsel, van de 65- tot 75-jarigen was dit 58 procent en van de 75-plussers 71 procent.

Alleenstaanden roken meer

Alleenstaande mannen en vrouwen van 30 tot 65 jaar roken vaker dan mannen en vrouwen van dezelfde leeftijd in een paar. Bij vrouwen bestaat dit verschil ook als ze 18 tot 30 jaar zijn. Als het gaat om het halen van de norm gezond bewegen leven alleenstaanden tot 65 jaar niet ongezonder. Mannen in een relatie voldoen even vaak aan de norm gezond bewegen als alleenstaande mannen. Het percentage alleenstaande vrouwen van 18 tot 30 jaar dat voldoet aan de norm gezond bewegen (72) is juist hoger dan het percentage

vrouwen in een paar zonder kinderen (57) of in een paar met kinderen (50). Voor vrouwen van 30 tot 65 jaar bestaat geen verschil in lichamelijke activiteit. Oudere vrouwen (65-plus) in een paar zijn juist lichamelijk actiever dan hun alleenstaande leeftijdgenoten. Alleenstaande mannen van 30 tot 65 jaar hebben minder vaak overgewicht dan mannen van die leeftijd in een paar. Voor de andere leeftijdsgroepen en bij vrouwen bestaat geen verschil in overgewicht tussen alleenstaanden en mensen die deel uitmaken van een paar.

10.3 Vrouwen, laagopgeleiden, alleenstaanden en stedelingen wat vaker psychisch ongezond

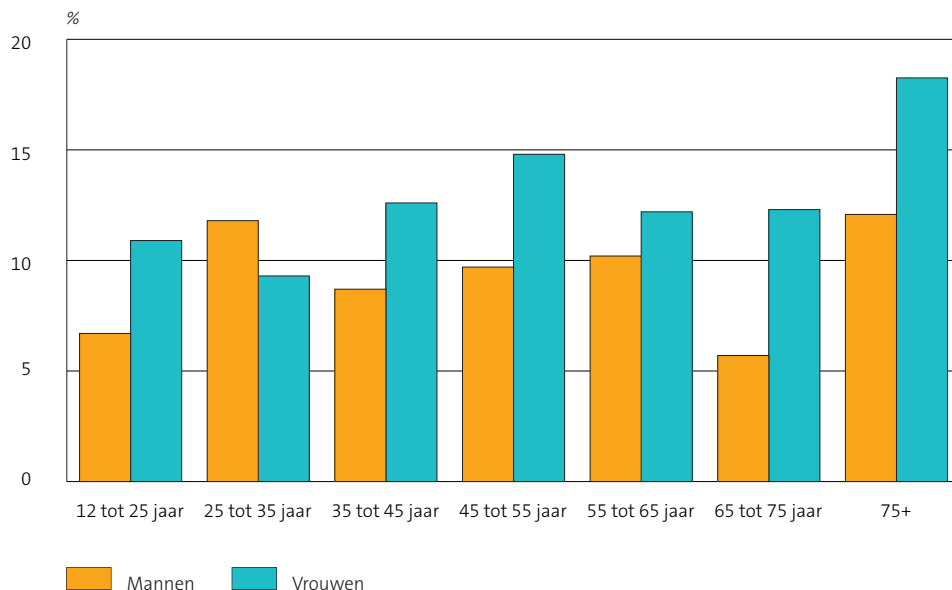
De gezondheid van mensen heeft niet alleen betrekking op het lichaam, maar ook op de geest. Angststoornissen en depressies staan beide in de topvier van aandoeningen die een hoge ziektelast geven (RIVM, 2007). Een veel gebruikte, internationale maat om de psychische gezondheid te meten is de Mental Health Inventory 5 (MHI-5¹⁾. In deze enquête worden vijf vragen gesteld over zenuwachtigheid, neerslachtigheid, in-de-put-zitten, onrustigheid en gelukkig-zijn¹⁾ in de laatste vier weken.

Bijna 11 procent van de bevolking van 12 jaar en ouder was in 2010/2011 psychisch ongezond; ruim 9 procent van de mannen en bijna 13 procent van de vrouwen. Vrouwen geven ook vaker dan mannen aan in het afgelopen jaar minstens twee weken achtereen somber of depressief geweest te zijn (12 om 9 procent). Daarnaast kampten zij vaker dan mannen minstens twee weken met ernstige angsten of zorgen (16 om 9 procent). Als gevolg hiervan leven vrouwen ook minder lang in goede geestelijke gezondheid dan mannen. Hoewel vrouwen een langere levensverwachting hebben dan mannen, leven zij nauwelijks langer in een goede geestelijke gezondheid (73 om 72 jaar).

De relatie tussen leeftijd en psychische klachten ziet er voor mannen en vrouwen verschillend uit. Mannen hebben relatief veel psychische problemen als zij tussen 25 en 35 jaar zijn. Voor die tijd en na hun pensionering hebben mannen hier relatief weinig last van. Vrouwen van 45 en 55 jaar hebben meer psychische klachten dan vrouwen van 12 tot 35 jaar. Ook vrouwen ouder dan 75 jaar scoren relatief slecht ten opzichte van de jongeren tot 35 jaar.

¹⁾ Aan de hand van deze vijf vragen wordt een somscore berekend die tussen 0 en 100 ligt. Bij een score lager dan 60 worden mensen als psychisch ongezond gekenmerkt.

10.3.1 Percentage dat psychisch ongezond is (MHI<60) naar leeftijd en geslacht, 2010/2011

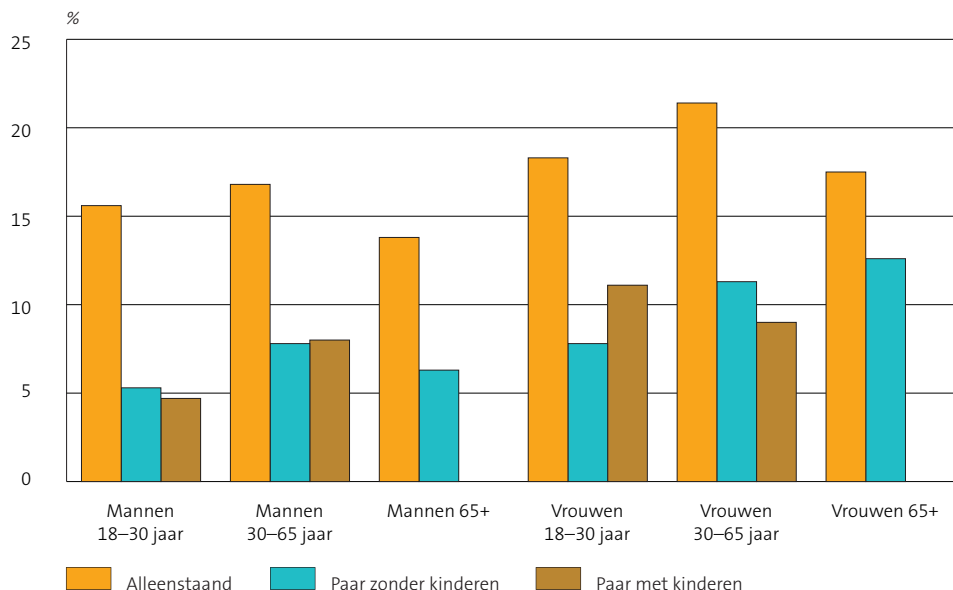
Laagopgeleiden en alleenstaanden hebben vaker psychische klachten

Hoe lager het opleidingsniveau is, hoe slechter de psychische gezondheid in het algemeen is. Ruim een vijfde van de vrouwen met alleen basisonderwijs voelde zich psychisch ongezond tegen ruim 8 procent van de vrouwen die wetenschappelijk onderwijs volgden. Mannen met alleen basisonderwijs voelen zich ruim 2,5 keer zo vaak psychisch ongezond als mannen met wetenschappelijk onderwijs.

Ook alleenstaanden hebben vaker psychische klachten dan mensen in een paar. Dat geldt voor mannen én vrouwen en voor alle leeftijden. Alleenstaande mannen van 18 tot 30 jaar hebben bijna drie keer zo vaak psychische klachten als mannen in een paar zonder kinderen en ruim drie keer zo vaak als mannen van dezelfde leeftijd in een paar met kinderen. Op latere leeftijd zijn de verschillen tussen alleenstaande mannen en mannen in een paar iets kleiner, maar blijven ze aanzienlijk.

Voor vrouwen is het voor een goede psychische gezondheid van belang dat ze niet alleenstaand zijn. Alleenstaande vrouwen van 18 tot 30 jaar zijn namelijk vaker psychisch ongezond dan vrouwen van dezelfde leeftijd in een paar met of zonder kinderen. Alleenstaande vrouwen van 30 tot 65 jaar hebben bijna twee keer zo vaak psychische klachten als vrouwen van 30 tot 65 jaar in een paar zonder kinderen. Als er dan ook nog kinderen zijn, is hun psychische gezondheid nog wat beter.

10.3.2 Psychische ongezondheid naar levensfase, 2010/2011

Meer psychische klachten in de grote steden

Psychische en depressieve klachten en angstige perioden komen vaker voor in de vier grote steden dan in de rest van Nederland. In de grote steden heeft bijna 15 procent psychische klachten, daarbuiten ruim 10 procent. Ruim 12 procent van de mensen in de grote steden had de afgelopen 12 maanden depressieve klachten, bijna 16 procent had angstige perioden. Dit tegen bijna 10 procent met depressieve klachten en bijna 12 procent met angstige periodes in de rest van het land. Deze verschillen hangen samen met verschillen in leefstijlen, maar ook met de hogere bevolkingsdichtheid en de verhoogde concentratie van sociale problemen in de steden. Ook als rekening wordt gehouden met leeftijd en herkomst blijven de verschillen tussen grote steden en de rest van het land overeind.

Vrouwen en alleenstaanden gebruiken ook meer antidepressiva

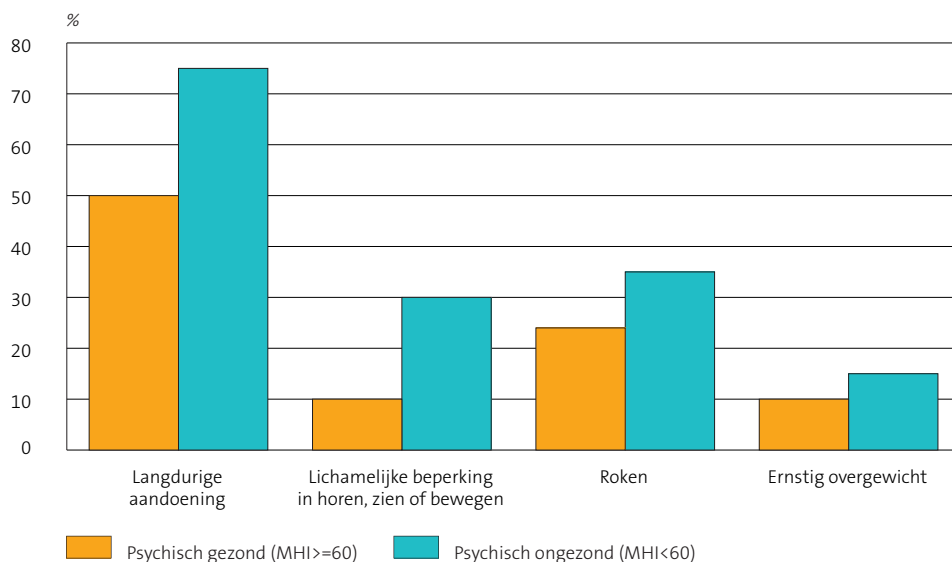
Aangezien vrouwen wat vaker depressieve klachten en perioden van angsten hebben dan mannen is het niet vreemd dat zij ook vaker antidepressiva gebruiken. In 2009 kreeg 9 procent van de vrouwen en 5 procent van de mannen antidepressiva. Antidepressiva worden vooral verstrekt aan oudere alleenstaanden (vanaf 30 jaar) en aan alleenstaande ouders. Deze resultaten stemmen overeen met eerder epidemiologisch onderzoek (De

Graaf e.a., 2010) waaruit bleek dat het percentage personen dat de afgelopen 12 maanden een depressieve stoornis had het hoogst was onder alleenstaanden en vaders en moeders in een eenoudergezin.

Mensen met psychische klachten vaak ook slechtere lichamelijke gezondheid

De lichamelijke en de psychische gezondheid hangen met elkaar samen. Mensen met een slechte psychische gezondheid hebben vaker langdurige aandoeningen en vaker functiebeperkingen. Mensen die psychisch ongezond zijn roken bovendien meer en kampen vaker met ernstig overgewicht. Omdat de vragen over psychische en lichamelijke gezondheid op hetzelfde moment zijn beantwoord, kan op basis van deze gegevens geen uitspraak worden gedaan over oorzaak en gevolg. Het ligt voor de hand dat er bij veel mensen een verband bestaat tussen lichamelijke en geestelijke gezondheid.

10.3.3 Lichamelijke beperkingen, langdurige aandoeningen en ernstig overgewicht, naar psychische gezondheid, 2010/2011

Kerncijfers Lichamelijke Gezondheid (a)

	Goede/zeer goede ervaren gezondheid		Langdurige aandoening		Lichamelijke beperking	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
	%					
Totaal	82,3	78,1	42,1	53,5	10,8	15,5
Levensfase						
Alleenstaand 18-30 jaar	88,3	86,5	33,7	46,4	4,3	4,5
Alleenstaand 30-65 jaar	69,2	65,4	50,3	69,8	13,1	20,1
Alleenstaand 65+	57,6	47,2	73,7	84,9	30,1	41,9
Paar zonder kinderen 18-30 jaar	93,1	92,2	25,3	42,9	0,0	4,5
Paar zonder kinderen 30-65 jaar	77,4	73,8	56,7	64,6	12,7	16,5
Paar zonder kinderen 65+	64,5	63,0	70,4	74,7	20,9	27,3
Paar met kinderen 18-30 jaar	92,5	88,2	27,6	44,6	2,0	5,5
Paar met kinderen 30-65 jaar	84,7	83,2	44,1	55,8	10,4	10,0
Paar met kinderen 65+	.	.	.	.	.	.
Eenoudergezin	87,6	75,6	28,2	50,0	5,4	13,0

Kerncijfers Leefstijl (b)

	Rokers		Voldoet aan norm gezond bewegen		Overgewicht	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
	%					
Totaal	28,8	22,5	58	57,8	46	37,4
Levensfase						
Alleenstaand 18-30 jaar	41,4	34,0	65,2	72,3	24,4	21,4
Alleenstaand 30-65 jaar	42,2	34,7	54,6	57,7	52,4	43,3
Alleenstaand 65+	22,4	14,2	63,8	48,4	58,2	56,0
Paar zonder kinderen 18-30 jaar	38,8	22,7	60,1	57,1	31,6	27,8
Paar zonder kinderen 30-65 jaar	28,8	23,9	61,7	66,0	61,7	48,1
Paar zonder kinderen 65+	15,3	10,8	69,6	61,9	61,4	54,2
Paar met kinderen 18-30 jaar	35,0	26,8	65,5	49,7	20,7	26,1
Paar met kinderen 30-65 jaar	28,8	21,4	56,2	63,9	58,7	40,6
Paar met kinderen 65+	.	.	.	.	.	.
Eenoudergezin	34,8	33,9	47,5	52,1	29,4	31,9

Kerncijfers Psychisch welzijn, 2010/2011

	Mannen			Vrouwen		
	psychisch ongezond	depressieve klachten	angstige periode	psychisch ongezond	depressieve klachten	angstige periode
%						
Totaal	9,1	8,5	9,0	12,5	11,4	15,8
Leeftijd						
12 tot 25	6,7	10,0	7,2	10,9	12,5	13,8
25 tot 35	11,8	11,3	11,0	9,3	12,5	17,9
35 tot 45	8,7	9,1	9,8	12,6	11,9	16,8
45 tot 55	9,7	7,7	9,6	14,8	13,4	17,2
55 tot 65	10,2	8,1	9,5	12,2	11,3	17,0
65 tot 75	5,7	4,5	6,7	12,3	6,9	13,2
75+	12,1	4,6	7,2	18,3	8,4	13,1
Opleiding						
Basisonderwijs	18,4	10,5	12,2	20,3	14,3	18,5
Vmbo, mbo1, avo	9,3	9,1	8,8	12,7	10,4	14,9
Havo, vwo, mbo	8,2	7,9	8,4	11,8	12,7	17,4
Hbo	7,5	8,1	8,6	10,5	9,1	15,9
Wo	7,0	6,3	10,1	8,1	8,9	13,1
Levensfase						
Alleenstaand 18-30 jaar	15,6	19,7	17,4	18,3	21,1	21,3
Alleenstaand 30-65 jaar	16,8	14,7	15,2	21,4	21,7	23,2
Alleenstaand 65+	13,8	8,5	9,1	17,5	10,1	15,2
Paar zonder kinderen 18-30 jaar	5,3	8,2	7,8	7,8	11,0	16,2
Paar zonder kinderen 30-65 jaar	7,8	6,6	8,7	11,3	10,5	15,5
Paar zonder kinderen 65+	6,3	3,1	6,0	12,6	4,9	11,0
Paar met kinderen 18-30 jaar	4,7	6,9	5,9	11,1	13,9	15,6
Paar met kinderen 30-65 jaar	8,0	7,4	8,2	9,0	8,1	14,3
Paar met kinderen 65+	.	.	.	.	.	.
Eenoudergezin	11,2	13,2	11,3	18,5	19,6	23,2

Toelichting

Gegevens over gezondheidstoestand, leefstijl en gezonde levensverwachting zijn afkomstig uit de jaarlijkse gezondheidsenquête van het CBS. Vanwege de aantallen zijn de jaren 2010/2011 (gezondheid en leefstijl) en 2007/2010 (gezonde levensverwachting) samengevoegd.

De geneesmiddelen data zijn gebaseerd op geneesmiddelenverstrekkingen die vergoed worden door de basisverzekering voor geneeskundige zorg exclusief geneesmiddelenverstrekkingen binnen instellingen en verpleeghuizen en afkomstig van het College voor Zorgverzekeringen.

De cijfers over geneesmiddelen geven het percentage personen in de bevolking weer dat gedurende het jaar één of meer middelen van een bepaalde ATC-groep verstrekt heeft gekregen. Hoeveelheden van geneesmiddelen en het aantal keren dat personen een geneesmiddel verstrekt kregen, zijn buiten beschouwing gelaten.

Langdurige aandoeningen

Het percentage personen dat afgelopen 12 maanden een of meer van de volgende langdurige aandoeningen heeft gehad of nog steeds heeft; aandoeningen aan de elleboog, pols, hand, nek of schouder, astma, chronische bronchitis, CARA, beroerte, hersenbloeding, herseninfarct, chronische eczeem, chronische gewrichtsontsteking, darmstoornissen langer dan 3 maanden, duizeligheid met vallen, gewrichtsslijtage van heupen of knieën, hartaandoening, hoge bloeddruk, kanker, migraine of ernstige hoofdpijn, onvrijwillig urineverlies, psoriasis, rugaandoening, suikerziekte en vernauwing bloedvaten in buik of benen.

OESO-beperkingen

De OESO-indicator (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) is gebaseerd op de volgende 7 vragen over vaardigheden:

1. Een gesprek volgen in een groep van drie of meer personen (zo nodig met hoorapparaat)
2. Met één andere persoon een gesprek voeren (zo nodig met hoorapparaat)
3. Kleine letters in de krant lezen (zo nodig met bril of contactlenzen)
4. Op een afstand van 4 meter het gezicht van iemand herkennen (zo nodig met bril of contactlenzen)
5. Een voorwerp van 5 kilo, bijv. een volle boodschappentas 10 meter dragen
6. Rechtop staand kunnen bukken en iets van de grond oppakken
7. 400 meter aan een stuk lopen zonder stil te staan (zo nodig met stok)

Antwoordcategorieën op deze vragen zijn: zonder moeite; met enige moeite; met grote moeite; kan niet. Een respondent heeft een beperking als hij of zij op minstens één van de 7 vragen met 'kan niet' of 'met grote moeite' antwoordt. Deze vragen worden gesteld aan personen van 12 jaar of ouder.

Meedoen en
vertrouwen
hebben

11

Meedoen en vertrouwen hebben

11.1 Het vertrouwen in de ander neemt toe

11.2 Nederlanders hebben groot vertrouwen in politiek

11.3 Opkomst al jaren stabiel

11.4 Bijna de helft doet vrijwilligerswerk

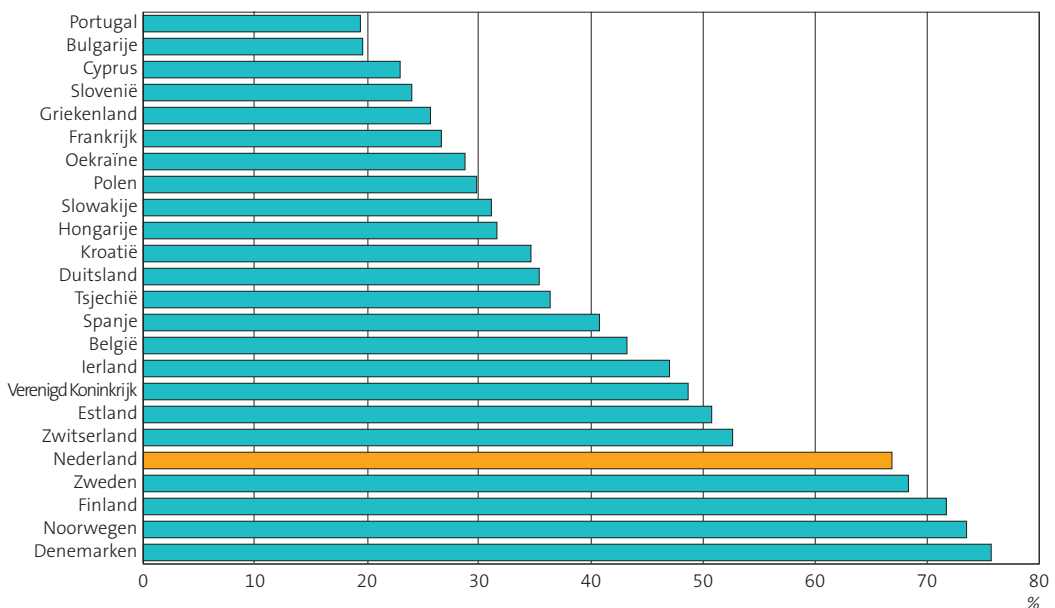
11.5 Meedoen, vertrouwen en welzijn

11.1 Het vertrouwen in de ander neemt toe

Steeds meer Nederlanders hebben vertrouwen in de ander. In 1981 had nog 44 procent vertrouwen in de medemens. In 1991 gaf 53 procent van de 18-plussers aan dat ‘over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn’. In 2002 was dat 58 procent, in 2008 64 procent en in 2010 zelfs 67 procent. Daarmee bekleedt Nederland na Denemarken, Noorwegen, Finland en Zweden de vijfde plaats op een Europese vertrouwenranglijst.

Wel zijn er – soms forse – verschillen in vertrouwen tussen bevolkingsgroepen. Hoogopgeleiden hebben bijvoorbeeld vaker vertrouwen in de ander dan laagopgeleiden. Van de personen met alleen basisonderwijs heeft 59 procent vertrouwen in de medemens (2010), van de hoogst opgeleiden 75 procent. De middenleeftijden (25 tot 45 jaar) hebben op hun beurt een groter vertrouwen (68 procent) dan 65-plussers (59 procent). Mannen en vrouwen verschillen niet in hun vertrouwen in de medeburger.

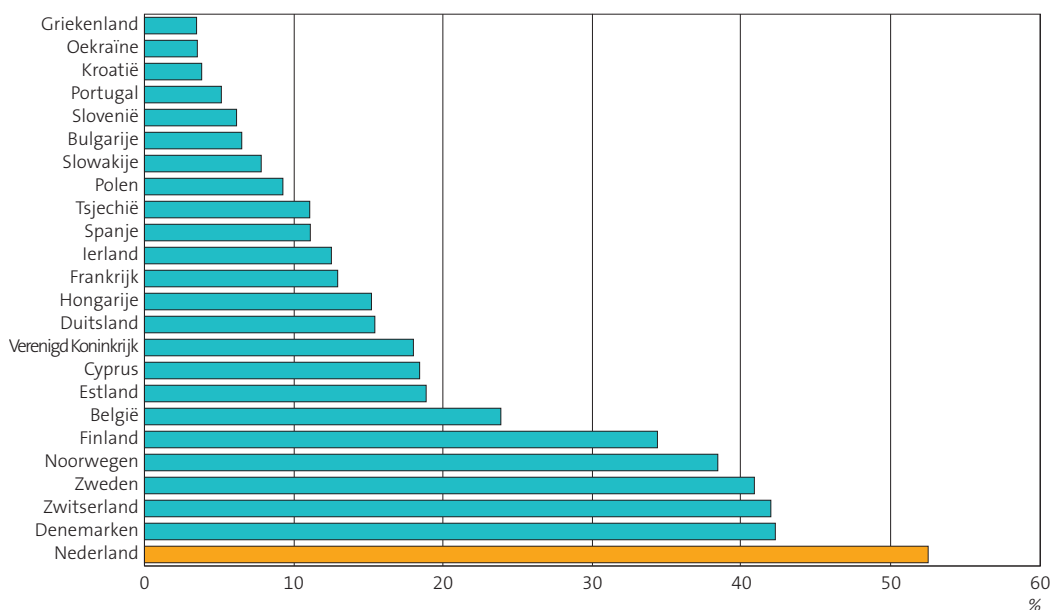
11.1.1 Vertrouwen in medemens in verschillende Europese landen, 2010

11.2 Nederlanders hebben groot vertrouwen in politiek

Is het vertrouwen tussen mensen goed, en groeiende, het vertrouwen in instituties is veelal minder groot. Toch is ook dit toegenomen sinds 2002. Met zo'n 12 procentpunten is het vertrouwen in 2010 toegenomen in het rechtssysteem (64 procent), de politie (74 procent), politieke partijen (53 procent) en politici (53 procent). Dat betekent dus dat bijna de helft van het electoraat de politici blijkbaar wantrouwt. Toch is in Nederland het vertrouwen in politici groter dan in de rest van Europa. Nederland is zelfs het enige land waar een meerderheid de politici vertrouwt, op afstand gevolgd door de Denen, Zwitsers, Zweden, Noorwegen en Finnen. In de andere landen heeft minder dan een kwart nog vertrouwen in de bewindslieden. In Griekenland, Oekraïne en Kroatië is dat minder dan 5 procent.

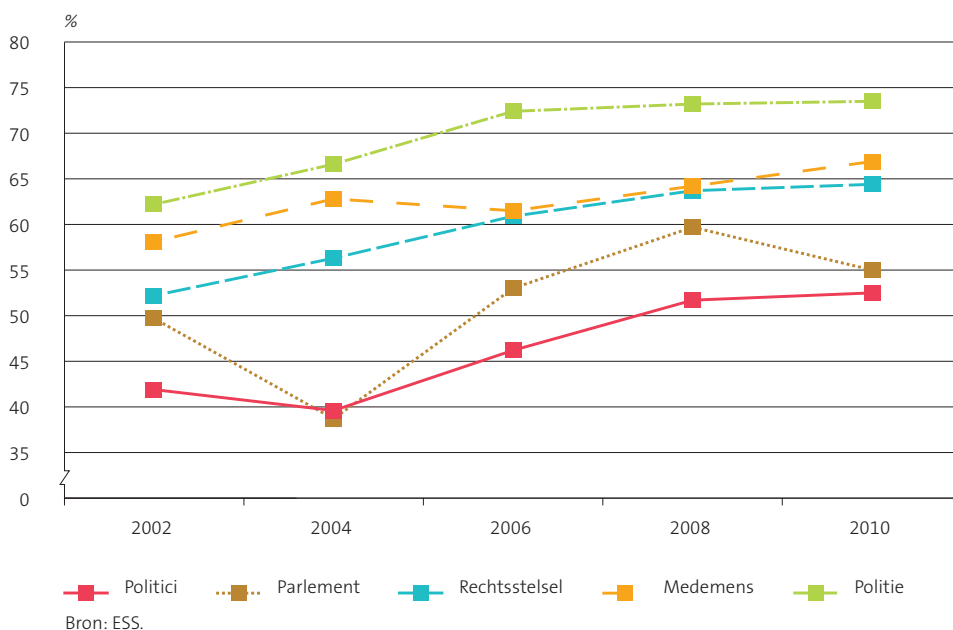
11.2.1 Vertrouwen in politici in verschillende Europese landen, 2010

Jongeren hebben meer vertrouwen in de politiek dan ouderen

De vertrouwenscores verschillen flink tussen leeftijdsgroepen en opleidingsniveaus. Jongeren (15 tot 25 jaar) hebben het meeste vertrouwen in politici (62 procent) en politieke partijen (68 procent). Bij de andere leeftijdsgroepen ligt dat percentage rond de 50. Bij het vertrouwen in het parlement zijn geen noemenswaardige verschillen tussen jongeren en ouderen te zien. Wel hebben iets meer jongeren vertrouwen in het rechtssysteem dan 65-plussers en de middelbare leeftijdsgroepen. Daar staat tegenover dat minder jongeren vertrouwen hebben in de politie.

11.2.2 Vertrouwen in medemens en instituties, 2002–2010

Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe groter het vertrouwen. Zo geldt dat zo'n 55 procent van de laagstgeschoolden vertrouwen heeft in het rechtssysteem. Van de middelbaaropgeleiden is dat 62 procent en van de hoogstopgeleiden zelfs 81 procent.

Vergelijkbare patronen treffen we aan bij het vertrouwen in de andere instituties. Het vertrouwen in de politie is relatief laag (66 procent) onder de lager opgeleiden, het is 75 procent onder de middelbaaropgeleiden, en het is hoog (84 procent) onder de hoogstopgeleiden. Dat zien we ook terug, hoewel wat minder geprononceerd, bij het vertrouwen in de politieke partijen, met respectievelijk 47, 50 en 64 procent. Vergelijkbare verschillen zijn te zien bij het vertrouwen in het nationaal parlement. Het minste vertrouwen krijgen

politici van de vmbo'ers (40 procent), het meest van hbo'ers en universitair geschoolden (70 procent).

Over het algemeen verschillen mannen en vrouwen niet in het institutioneel vertrouwen. Mannen hebben wel beduidend meer vertrouwen in het parlement en in het rechtssysteem dan vrouwen.

Kijken we naar de veranderingen in de tijd dan zien we dat voor alle groepen het institutionele vertrouwen tussen 2002 en 2010 is toegenomen. De verschillen tussen de onderscheiden bevolkingsgroepen zijn daarentegen niet veel veranderd. Dit geldt zowel voor het vertrouwen in de medemens als voor het vertrouwen in instituties.

Achterbannen politieke partijen

Niet onder alle bevolkingslagen is het vertrouwen groot. Opleiding maakt veel verschil, maar ook het stemgedrag bij verkiezingen is een splijtzwam. Vooral stemmers op de PVV hebben beduidend minder vertrouwen in anderen dan stemmers op de andere partijen, en dan vooral veel minder dan de stemmers op GroenLinks. Vlak na de verkiezingen van 9 juni 2010 gaf van de PVV-stemmers slechts 43 procent te kennen de medemens te vertrouwen. Bij de achterbannen van de andere partijen is dit vertrouwen een stuk hoger, oplopend van 57 procent bij de SP en 61 procent bij de PvdA tot 82 procent bij GroenLinks. Ook zijn de stemmers op de PVV en GroenLinks elkaars tegenpolen in het institutionele vertrouwen. Zo heeft van de PVV-stemmers in 2010 maar 38 procent vertrouwen in politieke partijen, heeft 35 procent vertrouwen in de Tweede Kamer, eveneens 35 procent in de regering, en 28 procent in de Europese Unie. Bij de achterban van GroenLinks zijn die percentages 70, 76, 71 en 55.

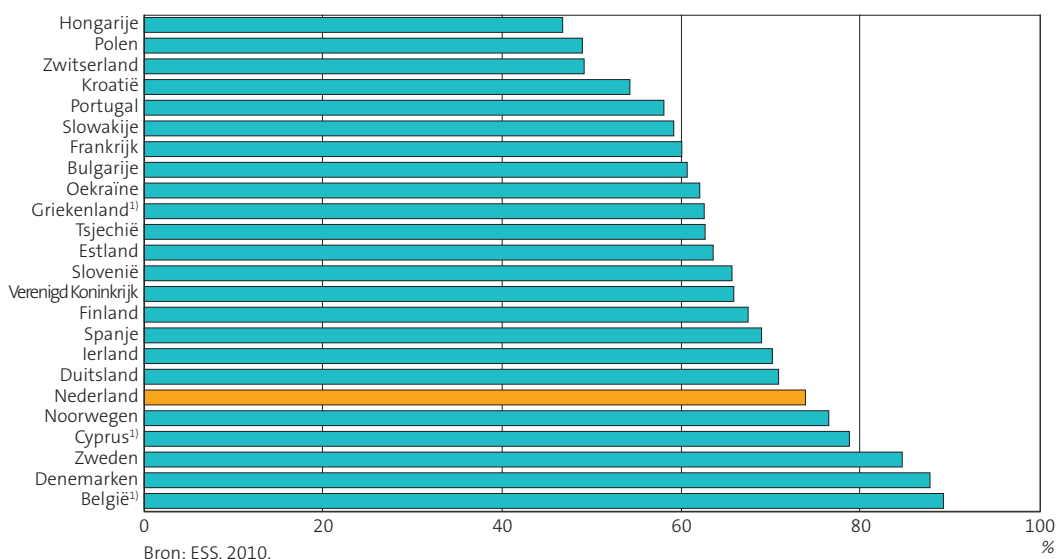
Voor een deel komt dit doordat de achterbannen van de PVV en GroenLinks verschillen in opleidingsniveau. Zo heeft 13 procent van de hbo'ers of universitair geschoolden GroenLinks gestemd tegen slechts 3 procent op de PVV. Van de laagst opgeleiden gaf 17 procent de stem aan de PVV, en 4 procent aan GroenLinks.

11.3 Opkomst al jaren stabiel

Op 12 september heeft 73,8 procent van de stemgerechtigden gestemd. Daarmee is de opkomst iets lager dan bij de vorige verkiezingen voor de Tweede Kamer op 9 juni 2010. Toen was de opkomst 75,4 procent, en dat was weer duidelijk lager dan bij de verkiezingen van 22 november 2006, toen 80,4 procent naar de stembus was gegaan. Een deel van deze afname komt door strengere regels om per volmacht te stemmen. Indien daarmee rekening wordt gehouden, dan is vanaf 1989 de opkomst voor de Tweede Kamer nogal stabiel. Dat geldt trouwens ook voor de verkiezing van gemeenteraden, Provinciale Staten en voor

het Europese parlement. Een vergelijking van de opkomstcijfers voor de parlementsverkiezingen binnen Europa leert dat de opkomst in Nederland hoog is. Alleen de Noren, Zweden en Denen doen het nog een stuk beter.

11.3.1 Opkomst tijdens meest recente nationale parlementsverkiezingen in verschillende Europese landen

¹⁾ In deze landen geldt een opkomstplicht.

In Nederland heeft ongeveer 3 procent in 2010 werkzaamheden gedaan voor een politieke partij. Zeventien procent heeft contact opgenomen met een politicus of overheid-sambtenaar om de politiek te beïnvloeden. Het tekenen van een petitie deed 26 procent, 10 procent heeft meegedaan aan het boycotten van producten en 3 procent heeft deelgenomen aan een demonstratie.

Nederland neemt hier tussen de Europese landen een positie in de middenmoot in. De resultaten zijn tussen 2002 en 2010 nauwelijks veranderd. Dat geldt overigens niet alleen voor Nederland, maar ook voor de meeste andere Europese landen. Mannen zijn politiek actiever dan vrouwen. Lager opgeleiden zijn minder politiek actief dan hoger opgeleiden.

11.4 Bijna de helft doet vrijwilligerswerk

De betrokkenheid bij de samenleving komt eveneens tot uiting in de mate waarin mensen meedoen aan de samenleving. Daarbij gaat het niet alleen om sociale contacten en het bieden van hulp aan anderen, maar ook om hun deelname aan activiteiten binnen organisaties en in de politiek. Zo'n 44 procent van de bevolking doet vrijwilligerswerk. Zij hebben zich in een periode van een jaar minstens een keer ingezet voor bijvoorbeeld een sportvereniging, kerk of school. Dit cijfer is sinds 1997 nauwelijks veranderd. Wel zien we een lichte stijging bij de vrijwilligers – van 18 procent in 2000 naar 21 procent in 2009 – die aangeven dat ze 'op dit moment' vrijwilligerswerk doen.

Ook nu geldt dat er soms forse verschillen tussen bevolkingsgroepen zijn en dat deze verschillen vrijwel stabiel blijven. Zo zette 23 procent van de laagst opgeleiden en 55 procent van de hoogst opgeleiden zich in als vrijwilliger in 2010. Dat is vrijwel evenveel als in 1997. Er is geen verschil tussen mannen en vrouwen. Beiden doen al zeker vijftien jaar vrijwel even vaak vrijwilligerswerk. Ook de verschillen tussen de leeftijdsgroepen zijn niet groot, met één uitzondering: de 75-plussers. Zij doen minder vaak vrijwilligerswerk, maar vergeleken met 1997 zijn zij tegenwoordig iets vaker als vrijwilliger actief.

Religie doet er weer wel toe. In 1997 deed 38 procent van de onkerkelijken vrijwilligerswerk, van de rooms-katholieken 44 procent en van de protestanten 49 procent. In 2010 lopen deze percentages met 39, 47 en 58 iets meer uiteen.

11.5 Meedoen, vertrouwen en welzijn

Mensen die vertrouwen hebben en meedoen zijn doorgaans ook gelukkiger (Mars en Schmeets; 2011; Van Beuningen en Kloosterman, 2011). Zo gaan veelvuldige sociale contacten – met familie, vrienden en burens – gepaard met meer geluk en tevredenheid. Ook zijn vrijwilligers gelukkiger en meer tevreden met hun eigen leven dan mensen die geen vrijwilligerswerk doen.

Ondanks de toegenomen maatschappelijke participatie en het groeiende vertrouwen is het geluk gemiddeld niet toegenomen. Sinds 1989 is 90 procent gelukkig of zelfs zeer gelukkig. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat we ons geluk steeds bijstellen, bijvoorbeeld na het verliezen van een baan of partner.

Toelichting

Voor de beschrijving putten we uit diverse registraties, zoals de stembusuitslagen, en enquêteonderzoeken waaronder het Nationaal Kiezersonderzoek (2006–2010), het Permanent Onderzoek Leefsituatie (1997–2009), de module Sociale Samenhang (2010), de Enquête Beroepsbevolking (200–2009) en de European Social Survey (2002–2010).

Kerncijfers Sociaal vertrouwen

	2002	2004	2006	2008	2010
% vertrouwen					
Totaal	58,1	62,8	61,5	64,2	66,9
Geslacht					
Mannen	59,6	65,2	63,6	67,6	67,3
Vrouwen	56,8	61,1	59,5	61,0	66,4
Leeftijd					
15 tot 25	50,6	65,4	65,6	65,7	69,1
25 tot 45	62,6	62,5	61,1	61,8	68,0
45 tot 65	57,6	63,5	62,2	65,5	68,8
65 of ouder	54,6	60,4	57,8	64,0	59,1
Onderwijsniveau					
Basisonderwijs	48,1	54,5	43,1	54,4	52,6
vmbo	49,9	53,3	53,2	56,0	61,4
havo, vwo, mbo	60,9	66,9	61,4	63,2	68,5
hbo, wo	70,1	73,8	77,7	76,2	75,4

Bron: ESS, 2002–2010.

Kerncijfers Vertrouwen in rechtssysteem

	2002	2004	2006	2008	2010
% vertrouwen					
Totaal	52,2	56,3	60,9	63,7	64,4
Geslacht					
Mannen	56,5	60,0	64,0	68,5	69,3
Vrouwen	48,5	53,6	58,1	59,2	60,0
Leeftijd					
15 tot 25	60,2	71,5	67,0	71,8	68,6
25 tot 45	54,3	53,9	59,8	60,9	64,8
45 tot 65	50,6	56,4	62,2	64,8	64,6
65 of ouder	43,5	51,0	56,0	59,6	60,4
Onderwijsniveau					
Basisonderwijs	42,8	49,1	46,7	50,6	56,7
vmbo	36,6	45,9	49,3	51,2	54,0
havo, vwo, mbo	54,2	51,8	60,8	63,5	61,5
hbo, wo	73,4	75,0	77,4	79,9	80,6

Bron: ESS, 2002–2010.

Kerncijfers Vertrouwen in de politie

	2002	2004	2006	2008	2010
% vertrouwen					
Totaal	62,2	66,6	72,4	73,2	73,5
Geslacht					
Mannen	62,0	65,0	72,7	74,3	73,4
Vrouwen	62,3	67,8	72,1	72,1	73,5
Leeftijd					
15 tot 25	59,0	69,2	67,1	74,2	62,4
25 tot 45	65,9	65,6	72,4	71,6	74,5
45 tot 65	60,9	65,6	72,5	73,4	75,1
65 of ouder	58,5	69,3	75,8	75,2	75,7
Onderwijsniveau					
Basisonderwijs	55,5	65,4	62,6	65,7	65,9
vmbo	53,6	57,8	65,7	67,0	64,8
havo, vwo, mbo	65,2	65,3	72,8	72,5	74,9
hbo, wo	72,4	77,7	81,8	82,0	84,1

Bron: ESS, 2002–2010.

Kerncijfers Vertrouwen in nationaal parlement

	2002	2004	2006	2008	2010
% vertrouwen					
Totaal	49,7	38,7	53,0	59,7	55,0
Geslacht					
Mannen	53,9	42,7	57,3	65,9	58,6
Vrouwen	46,1	35,7	49,0	53,9	51,8
Leeftijd					
15 tot 25	52,6	38,8	56,0	65,8	55,3
25 tot 45	51,2	36,3	54,2	60,9	57,8
45 tot 65	49,0	38,5	52,4	57,2	53,6
65 of ouder	45,2	43,9	49,7	58,8	53,1
Onderwijsniveau					
Basisonderwijs	38,9	36,3	40,2	43,5	40,2
vmbo	38,2	31,7	45,0	49,6	45,3
havo, vwo, mbo	52,8	36,6	53,9	59,9	54,9
hbo, wo	65,7	49,7	65,8	75,2	69,5

Bron: ESS, 2002–2010.

Kerncijfers Vertrouwen in politici

	2002	2004	2006	2008	2010
% vertrouwen					
Totaal	41,9	39,6	46,2	51,7	52,5
Geslacht					
Mannen	45,4	42,7	48,2	53,8	51,5
Vrouwen	39,0	37,3	44,3	49,8	53,4
Leeftijd					
15 tot 25	44,0	45,8	47,4	62,4	61,6
25 tot 45	42,6	36,1	47,7	52,4	53,1
45 tot 65	40,6	39,0	43,6	48,6	49,6
65 of ouder	41,6	43,5	47,9	49,5	51,8
Onderwijsniveau					
Basisonderwijs	32,8	37,8	33,3	43,2	52,8
vmbo	32,1	32,6	41,5	46,2	44,0
havo, vwo, mbo	44,7	37,9	47,9	49,5	51,1
hbo, wo	54,8	50,4	54,5	62,3	63,2

Bron: ESS, 2002–2010.

Kerncijfers Vertrouwen in politieke partijen

	2004	2006	2008	2010
% vertrouwen				
Totaal	41,3	47,2	51,6	52,6
Geslacht				
Mannen	42,7	50,1	53,4	52,5
Vrouwen	40,2	44,5	49,8	52,6
Leeftijd				
15 tot 25	56,2	49,5	66,7	68,0
25 tot 45	39,4	48,4	50,1	53,2
45 tot 65	38,6	45,1	48,4	49,3
65 of ouder	41,0	47,7	49,8	48,5
Onderwijsniveau				
Basisonderwijs	39,0	35,9	44,6	46,6
vmbo	32,0	41,4	43,2	46,8
havo, vwo, mbo	43,2	48,8	52,1	50,0
hbo, wo	50,4	56,3	61,6	63,6

Bron: ESS, 2004–2010.

Relatievorming en -verbreking in de 21^e eeuw

12

Relatievorming en -verbreking in de 21^e eeuw

12.1 Minder huwelijken, meer partnerschappen

12.2 Ruim de helft van de eerstgeborenen heeft niet getrouwde ouders

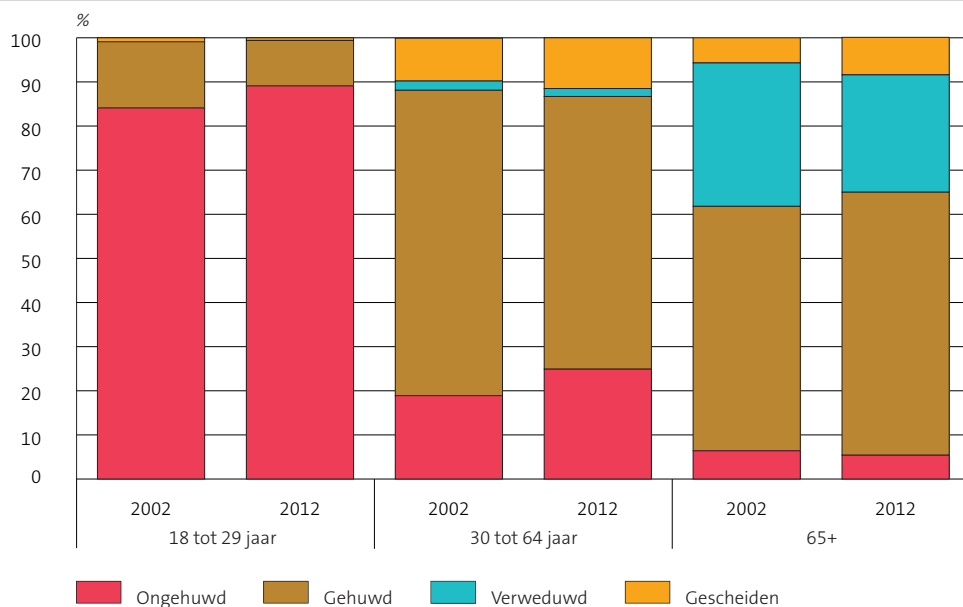
12.3 Jaarlijks 1 100 tot 1 400 homohuwelijken

12.1 Minder huwelijken, meer partnerschappen

Op 1 januari 2012 waren 6,9 miljoen volwassenen gehuwd, net iets meer dan de helft van alle 18-plussers. Tien jaar eerder was dat nog 56 procent. De gemiddelde leeftijd waarop mensen voor de eerste keer trouwen ligt inmiddels ook voor vrouwen boven de 30. Het aandeel gehuwden is bij alle leeftijdsgroepen lager dan in 2002, behalve onder 65-plussers waar het toenam van 55 naar 60 procent. Dit hangt samen met de gestegen levensverwachting, waardoor huwelijkspartners minder snel verweduwen.

Het aandeel gescheiden personen is zowel bij de leeftijdsgroep 30–64 als bij de ouderen toegenomen. Na een echtscheiding kiezen mensen minder snel voor een volgend huwelijk: ze geven er de voorkeur aan alleen te blijven, een LAT-relatie aan te gaan of ongehuwd samen te wonen. Dit geldt voor vrouwen overigens nog sterker dan voor mannen. Daarbij nemen ook de kansen op het vinden van een nieuwe (huwelijks)partner af met de leeftijd. In 2011 zijn er ook 2 100 mannen en duizend vrouwen van 65 jaar of ouder (opnieuw) in het huwelijk getreden of een geregistreerd partnerschap aangegaan.

12.1.1 Bevolking naar burgerlijke staat en leeftijdsgroep, 2002 en 2012

Minder huwelijken, meer partnerschappen

De laatste jaren worden er jaarlijks net iets meer dan 70 duizend huwelijken gesloten. In 2001 waren dat er nog ruim 80 duizend. Steeds meer mensen die hun relatie wettelijk vastleggen kiezen voor een geregistreerd partnerschap in plaats van een huwelijk: in 2011 ging ruim een op de acht een partnerschap aan. Sinds 2001 is het aantal gesloten partnerschappen vervijfvoudigd tot 10 duizend. De gemiddelde leeftijd bij het aangaan van een partnerschap is voor mannen en vrouwen 4 jaar hoger dan bij een huwelijk: in 2011 was de leeftijd bij partnerschap gemiddeld 35,8 jaar voor vrouwen en 38,5 jaar voor mannen.

Echtscheidingen

Nadat het aantal echt- en flitsscheidingen in 2001 een piek bereikte van bijna 38 duizend is dit aantal langzaam afgenomen tot 35 à 36 duizend per jaar tot aan 2008. In 2009 daalde het aantal door scheiding ontbonden huwelijken scherp naar omstreeks 32 duizend. Deze daling is vooral toe te schrijven aan het feit dat huwelijken sinds 1 maart 2009 niet meer via een flitsscheiding konden worden ontbonden. In de jaren daarna is het aantal echtscheidingen weer licht gestegen tot bijna 34 duizend in 2011.

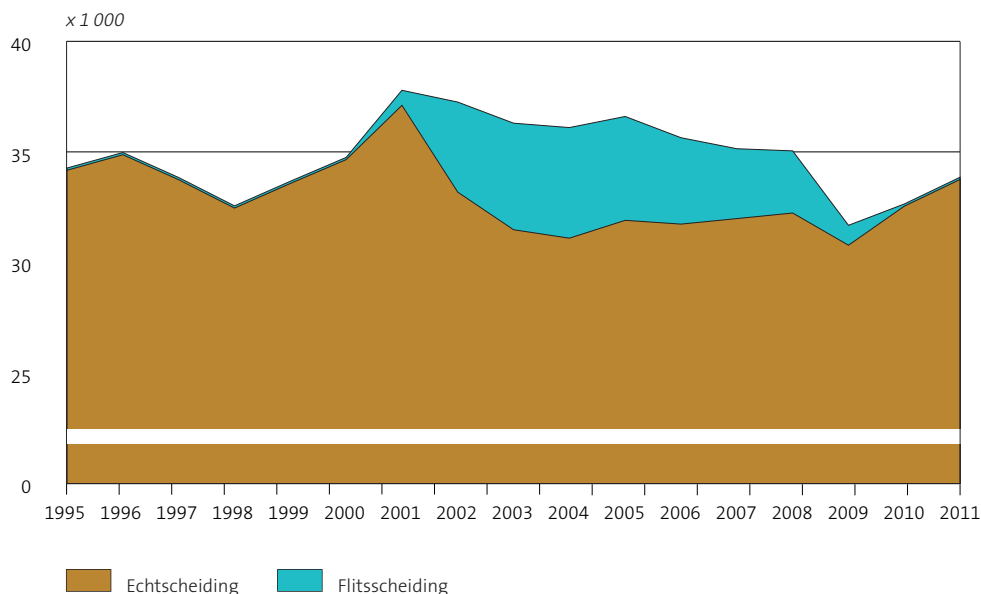
De gemiddelde echtscheiding in 2011 volgde op bijna 15 jaar huwelijk. De man was bijna 46 jaar en de vrouw bijna 43 jaar oud. In 2001 waren scheidende echtparen gemiddeld 3 jaar jonger en had het huwelijk 12 jaar geduurd.

De belangrijkste reden om als gehuwd paar uit elkaar te gaan is dat er een ander in het spel is. Dat geldt voor 30 procent van de mannen en voor ruim een kwart van de vrouwen. Niet-gehuwd samenwonenden gaan vooral uit elkaar omdat ze op elkaar uitgekeken zijn.

Relatief meer scheidingen bij 40-plussers

In 2011 gingen negen van elke duizend gehuwde personen een echtscheiding aan. Dit aantal loopt af van 16 per duizend gehuwde 30-minners tot 1 per duizend gehuwde 65-plussers. Vergeleken met tien jaar geleden is het aandeel scheidingen in verhouding tot het aantal gehuwden bij 40-plussers echter opgelopen, terwijl het bij jongere groepen afnam. Dat laatste is overigens vooral een gevolg van het feit dat jongeren minder zijn gaan trouwen.

12.1.2 Echtscheidingen en flitsscheidingen per jaar, 1995–2011

12.2 Ruim de helft van de eerstgeborenen heeft niet getrouwde ouders

In Nederland is het al jaren gebruikelijk om samen te wonen zonder getrouwd te zijn. Lange tijd was een kindwens of de komst van een kind in de meeste gevallen nog een aanleiding om de relatie om te zetten in een huwelijk of een geregistreerd partnerschap. Het niet gehuwd samenwonen werd gezien als een aanloop tot een huwelijk. Tegenwoordig heeft echter meer dan de helft van de eerstgeborenen kinderen niet-gehuwde ouders. Een toenemend deel van de moeders krijgt haar kind zelfs alleen. In 2009 had 8 procent van de eerstgeborenen een alleenstaande moeder, tegen 6 procent in 2000. Het aandeel vrouwen die getrouwd zijn als ze hun eerste kind krijgen is in die periode gedaald van 67 procent (2000) naar 50 procent (2009), en het aandeel ongehuwd samenwonenden steeg van 26 procent (2000) naar 40 procent (2009). Tweede en volgende kinderen hebben vaker gehuwde ouders, maar ook bij deze gezinsuitbreidingen zijn de ouders in toenemende mate niet gehuwd.

Bijna een op de vijf kinderen woont niet bij beide ouders

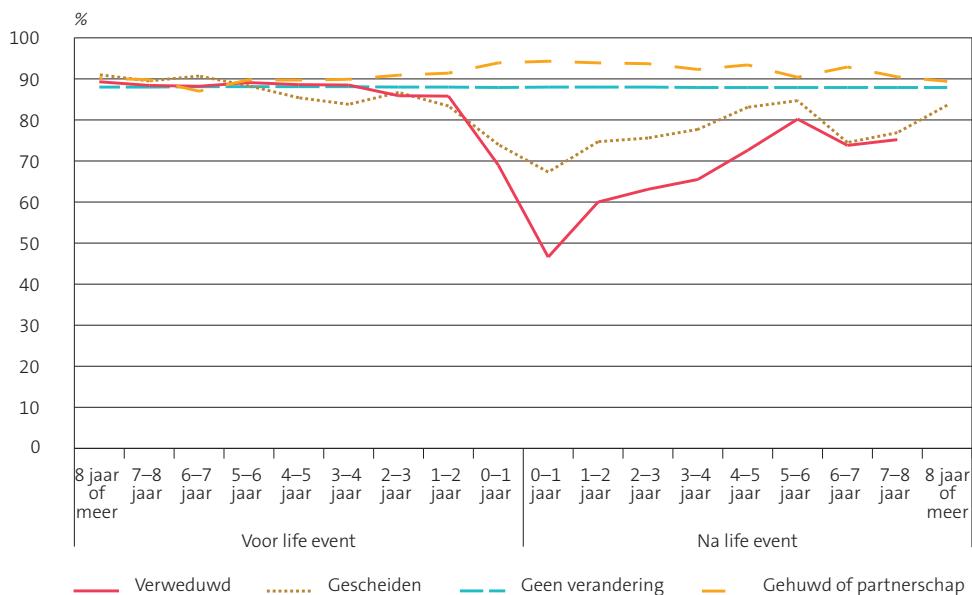
Naast kinderen die geboren worden bij een alleenstaande moeder, zijn er kinderen die na een (echt)scheiding van de ouders op een bepaald moment in hun leven niet meer bij beide ouders wonen. In 2010 woonde bijna een op de vijf kinderen (0 tot 15 jaar) niet bij beide ouders. Halverwege de jaren negentig was dat nog 14 procent.

Hoe ouder het kind is, hoe groter de kans dat het niet meer bij beide ouders woont. Op 15-jarige leeftijd daalde dit aandeel van 80 procent in 1996 naar 73 procent in 2010. Vooral de situatie waarbij het kind bij de moeder woont (met of zonder een nieuwe partner) is gestegen. De situatie waarbij het kind bij de vader woont komt veel minder vaak voor (2 procent in 2010), maar iets vaker dan eind vorige eeuw. Het aandeel kinderen dat zonder de eigen ouders woont bleef stabiel op 1 procent.

Ingrijpende gebeurtenissen in het leven kunnen de welzijnsbeleving beïnvloeden. Zo zijn er duidelijke verschillen in de mate van geluk tussen mensen die getrouwd, gescheiden of verweduwd zijn. Van de groep personen die geen verandering in burgerlijke staat heeft meegemaakt is het aandeel gelukkige personen met ongeveer 90 procent constant over de tijd. Vlak voor het verlies van een partner zijn personen veel minder vaak gelukkig. Dit kan bijvoorbeeld komen door ziekte van de partner en een vooruitzicht op een spoedig sterven. Van personen die hun partner hebben verloren en binnen één

jaar na deze gebeurtenis zijn geënquêteerd, is minder dan de helft gelukkig. In de jaren daarna stijgt het aandeel gelukkigen wel steeds, maar het komt niet meer op het niveau van mensen die geen verandering hebben doorgemaakt. Gescheiden personen zijn een aantal jaar voor de scheiding al minder gelukkig. In de jaren na de scheiding loopt het aandeel gelukkigen weer langzaam op. Vlak voor en na een huwelijk zijn personen gelukkiger dan personen zonder verandering in burgerlijke staat (Wingen, de Jonge en Arts, 2012).

12.2.1 Aandeel gelukkige personen naar veranderingen in burgerlijke staat

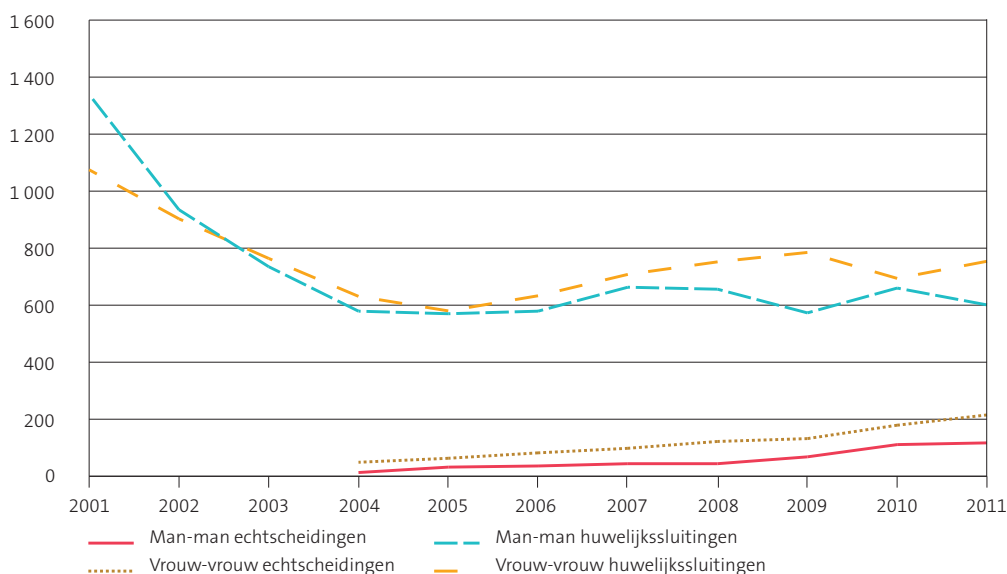

12.3 Jaarlijks 1 100 tot 1 400 homohuwelijken

Steeds meer gehuwde homoparen

Op 1 april 2001 is het huwelijk opengesteld voor partners van gelijk geslacht. In de eerste negen maanden daarna maakten meteen bijna 2,5 duizend paren van de mogelijkheid om te trouwen gebruik. In de jaren daarna daalde het jaarlijkse aantal gesloten homohuwelijken en sindsdien is het aantal homo's dat in het huwelijk treedt min of meer stabiel. Jaarlijks worden er tussen de 1,1 duizend en 1,4 duizend huwelijken tussen twee mannen of twee vrouwen gesloten. Iets meer lesbische vrouwen dan homomannen treden in het huwelijk.

12.3.1 Huwelijksluitingen en echtscheidingen van homoseksuele paren, 2001–2011

Het aantal echtscheidingen is onder homoparen lager dan het aantal huwelijksluitingen, maar dat is niet vreemd gezien de recente datum waarop veel huwelijken zijn gesloten. Wel scheiden jaarlijks meer vrouwenparen dan mannenparen. Omdat het aantal huwelijksluitingen onder homoseksuelen groter is dan het aantal huwelijksontbindingen, neemt het aantal gehuwde paren van gelijk geslacht nog altijd flink toe. Waren er in 2003 nog

4,6 duizend getrouwde mannenparen en 4,2 duizend getrouwde vrouwenparen, in 2011 is dit aantal meer dan verdubbeld. Ter vergelijking, het aantal huwelijksparen tussen man en vrouw ligt op ongeveer 3,5 miljoen. Toch zijn er naar verhouding aanzienlijk meer homoparen dan heteroparen niet getrouwd (Steenhof 2005).

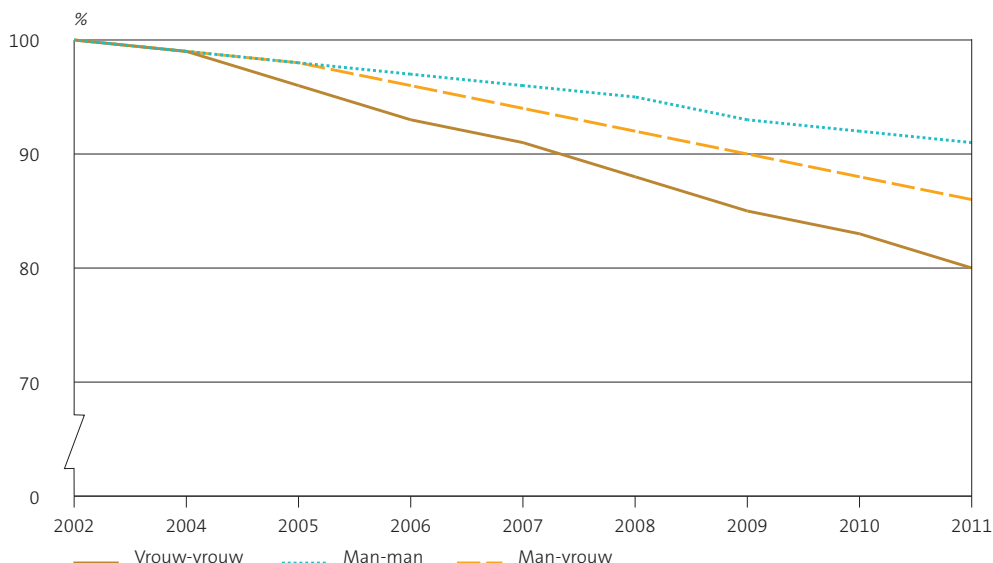
Meer kinderen bij vrouwenparen, groter leeftijdsverschil bij mannenparen

Steeds meer gehuwde lesbische paren hebben kinderen, soms uit vorige relaties. In 2003 had nog geen kwart van de gehuwde lesbische paren kinderen. In 2011 is dat aandeel opgelopen tot bijna een derde. Bij mannelijke homoparen wonen bijna nooit kinderen in huis. Mannen die met elkaar getrouwd zijn, verschillen vrij veel in leeftijd. Gemiddeld is de ene man bijna zeven jaar ouder dan de andere. Bij getrouwde vrouwenparen is het leeftijdsverschil ruim vijf jaar. Bij zowel mannen- als vrouwenparen is het leeftijdsverschil echter duidelijk groter dan de 3,5 jaar bij echtparen van man en vrouw.

Vrouwenparen scheiden vaker

Van de mannenparen die in 2002 trouwden, zijn in 2010 de meeste paren nog intact. Slechts 8 procent is gescheiden. Van de in 2002 gehuwde vrouwenparen is acht jaar later 17 procent gescheiden. Het echtscheidingpercentage is niet alleen hoger dan van mannenparen, maar ook hoger dan van gemengde paren. Mannenhuwelijken uit 2002 zijn minder vaak ontbonden dan huwelijken tussen man en vrouw. Gezien het veel grotere gemiddelde leeftijdsverschil tussen de twee mannelijke partners is dit opvallend. Bij huwelijken in het algemeen is de kans op echtscheiding immers groter naarmate het leeftijdsverschil tussen de partners groter is.

12.3.2 Aandeel van de in 2002 gesloten huwelijken dat nog intact is, 2002–2011

Toelichting

Life events en subjectief welzijn

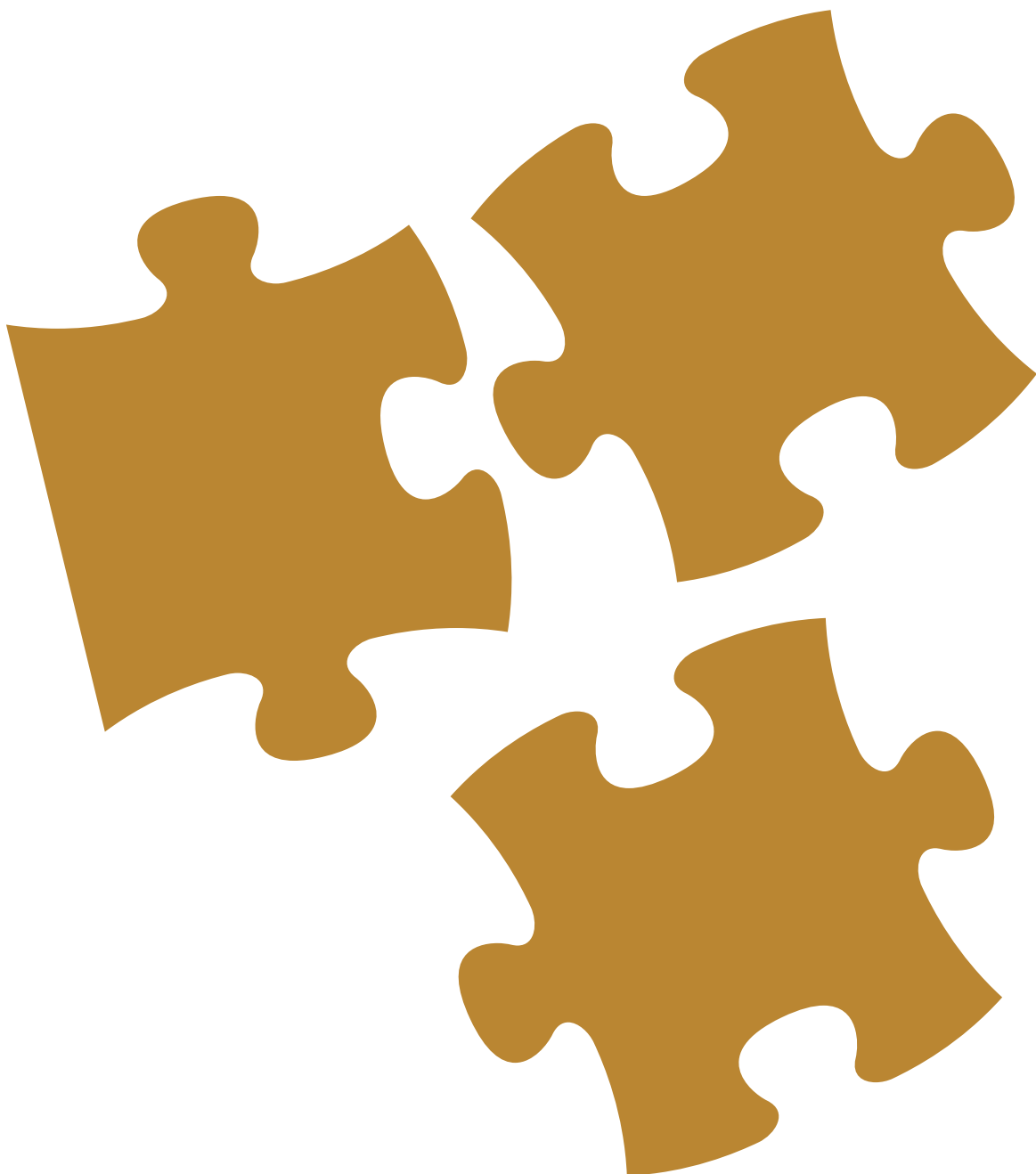
Voor het onderzoek naar de invloed van *life events* op het subjectief welzijn zijn enquêtegegevens uit de jaren 1998–2009 uit het Permanent Onderzoek LeefSituatie (POLS) op persoonsniveau gekoppeld aan gegevens uit de jaren 1998–2008 over burgerlijke staat en arbeidsmarktpositie uit het Sociaal Statistisch Bestand (SSB). In POLS wordt aan personen van 12 jaar en ouder gevraagd naar hun subjectief welzijn. Voor de analyses zijn alleen personen meegenomen van 20 jaar en ouder. Het subjectieve welzijn van één en dezelfde persoon wordt niet longitudinaal gemeten, en kan dus niet voor en na een bepaalde gebeurtenis met de bestaande gegevens worden vergeleken. Voor de analyse zijn wel longitudinale gegevens beschikbaar over veranderingen in burgerlijke staat en de arbeidsmarktpositie. Deze gegevens komen uit registers en zijn integraal voor de gehele bevolking beschikbaar. Door deze gegevens aan de steekproefgegevens over het subjectieve welzijn te koppelen, is voor een deel van de respondenten uit de steekproef vóór de verandering het subjectieve welzijn bekend en voor een deel van de respondenten erna. Ook is het subjectieve welzijn bekend van mensen waarvoor niets is veranderd. Een vergelijking van personen met een verandering in de burgerlijke staat of arbeidsmarktpositie met personen die geen verandering hebben meegemaakt, geeft een indicatie van de verschillen in subjectief welzijn voor of na een gebeurtenis.

Kerncijfers Relatievorming en -verbreking

	2001	2006	2010	2011
Huwelijkssluitingen				
Totaal huwelijkssluitingen	82 091	72 369	75 399	71 572
tussen man en vrouw	79 677	71 157	74 045	70 217
tussen mannen	1 339	579	660	601
tussen vrouwen	1 075	633	694	754
Huwende personen				
Totaal mannen	78 728	70 335	72 946	69 238
ongehuwd	62 469	54 998	55 434	52 556
partnerschap	.	.	955	1 071
verweduwd	1 714	1 739	1 639	1 614
gescheiden	14 545	13 598	14 918	13 997
Gemiddelde leeftijd bij huwelijkssluiting mannen	34,6	36,1	36,6	36,9
Totaal vrouwen	76 280	68 731	70 544	67 610
ongehuwd	61 408	54 612	54 967	52 468
partnerschap	.	.	933	1 084
verweduwd	1 352	1 404	1 254	1 289
gescheiden	13 520	12 715	13 390	12 769
Gemiddelde leeftijd bij huwelijkssluiting vrouwen	31,5	33	33,4	33,8
Partnerschapsregistratie				
Totaal partnerschapsregistraties	3 377	10 801	9 571	9 945
tussen man en vrouw	2 847	10 182	9 084	9 464
tussen mannen	285	295	234	235
tussen vrouwen	245	324	253	246
Totaal nieuw gesloten partnerschappen	2 188	6 848	9 571	9 945
Totaal huwelijken omgezet in partnerschap	1 189	3 953		
Echtscheidingen				
Aantal	37 104	31 734	32 544	32 510
Aantal per 1 000 inwoners	2,31	1,94	1,96	1,95
Aantal per 1 000 echtparen	10,5	9,1	9,5	9,5
Gemiddelde huwelijksduur bij echtscheiding	13,1	14,0	14,4	14,5
Totaal echtscheidingspercentage	36,1	33,8	36,2	36,5
Gemiddelde leeftijd bij echtscheiding, mannen	42,1	44,1	45,6	45,8
Gemiddelde leeftijd bij echtscheiding, vrouwen	39,2	41,1	42,5	42,7
Verweduwing				
Totaal mannen en vrouwen	58 471	55 141	55 638	55 246
mannen	40 589	37 889	37 765	37 051
vrouwen	17 882	17 252	17 873	18 195

Sociale
verbanden

13

Sociale verbanden

- 13.1** Weinig mensen sociaal aan de kant
- 13.2** Internet vaak gebruikt om met anderen te communiceren
- 13.3** Meesten verwachten bij anderen terecht te kunnen voor hulp en steun
- 13.4** Sfeer in de buurt vaak goed
- 13.5** Mensen met meer sociale contacten vaker tevreden

13.1 Weinig mensen sociaal aan de kant

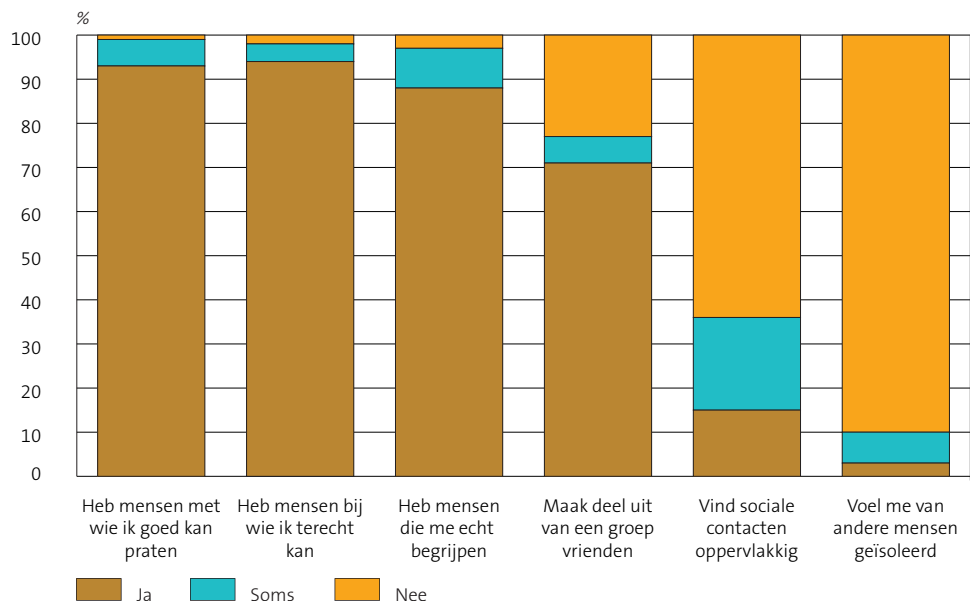
De meeste Nederlanders hebben regelmatig contact met familie en vrienden. Ruim 85 procent van de 15-plussers ziet, spreekt of schrijft elke week familie buiten het eigen gezin, bijna 80 procent heeft wekelijks contact met vrienden of echt goede kennissen. Maar weinig mensen staan sociaal aan de kant. In 2010 had een kleine 5 procent van de Nederlanders minder dan eens per week contact met familie of vrienden. Dit aandeel is relatief groot onder ouderen, vooral 75-plussers. In 2009 had bijvoorbeeld van de 25- tot 35-jarigen zo'n 2 procent niet elke week contact met familie of vrienden, van de 75-plussers ging het om bijna 7 procent (Coumans, 2010).

Ouderen hebben vooral minder vaak contact met vrienden en echt goede kennissen. Bij de oudste groep van 75 jaar en ouder is het aandeel dat minder dan één keer per maand contact heeft met vrienden met zo'n 15 procent dan ook relatief groot. Zij hebben meestal nog wel regelmatig contact met familie. Jongeren tot 25 jaar hebben het minst vaak een wekelijkse ontmoeting, telefonisch of schriftelijk contact met familie buiten het eigen gezin. Dit geldt vooral voor jongeren die nog thuis wonen. Contact met ouders, broers of zussen vindt bij hen meestal binnen het gezin plaats. Jongeren hebben daarentegen wel vrijwel allemaal wekelijks contact met vrienden.

Tevredenheid met sociale contacten

Niet alleen is er vaak contact met familie of vrienden, de meerderheid vindt ook de kwaliteit van hun sociale contacten goed. Rond de 90 procent zegt dat zij mensen hebben waarmee ze kunnen praten, die hen echt begrijpen en bij wie ze terecht kunnen. Ruim 70 procent maakt deel uit van een groep vrienden. Maar weinig mensen, 2 tot 3 procent, voelen zich sociaal geïsoleerd, 7 procent heeft dat gevoel soms. De meesten zijn dan ook tevreden met hun persoonlijke relaties. Negen van de tien geeft hiervoor een 6 of hoger op een schaal van 0 tot 10. Wel geven 75-plussers met 13 procent wat vaker een lage score (0 tot 5) dan bijvoorbeeld de 25- tot 35-jarigen (7 procent). Deze groep voelt zich doorgaans ook minder verbonden met anderen dan degenen uit de jongere leeftijdsgroepen. Zij voelen zich wat vaker geïsoleerd, kunnen minder vaak bij anderen terecht en zeggen minder vaak deel uit te maken van een groep vrienden. Ook laagopgeleiden zijn wat minder vaak tevreden over hun sociale relaties dan hoogopgeleiden.

13.1.1 Kwaliteit van sociale contacten, 2011

13.2 Internet vaak gebruikt om met anderen te communiceren

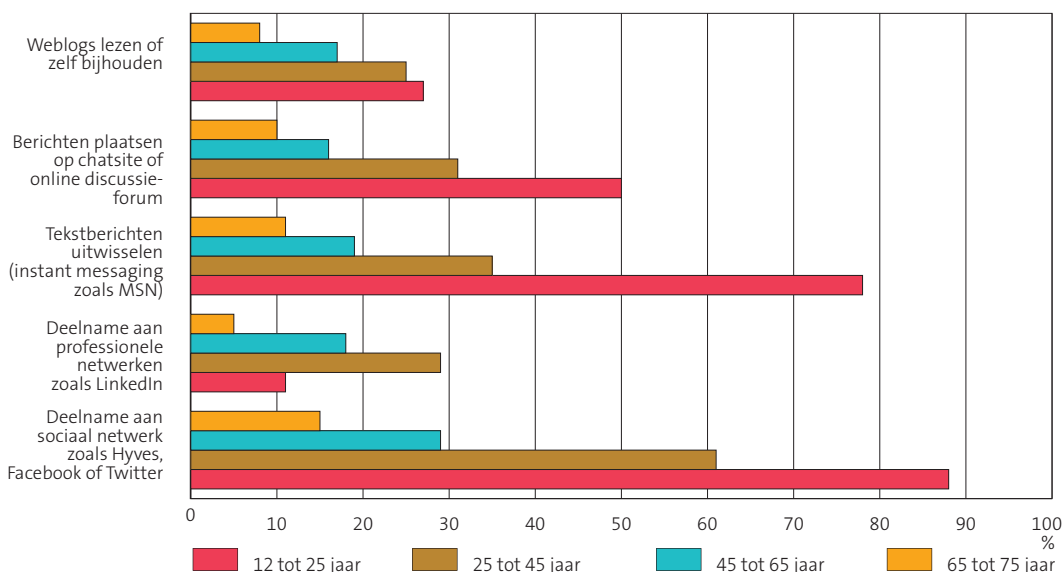
Ook via het internet kunnen mensen contact met elkaar onderhouden, bijvoorbeeld door te *mailen*, te *chatten* of via sociale netwerksites, zoals Hyves, Facebook of Twitter. Steeds meer mensen hebben toegang tot het internet. In 2011 had al 94 procent van de Nederlandse huishoudens een internetaansluiting, 90 procent van de Nederlanders had daar in de drie maanden voorafgaand aan het onderzoek ook gebruik van gemaakt. Ouderen doen dit minder vaak. Slechts zes op de tien 65- tot 75-jarigen zijn actief op internet, al zijn wel veel meer ouderen online dan een paar jaar geleden.

De meeste internetgebruikers communiceren via e-mail (95 procent), een kwart belt via internet. Zij zijn bovendien vaak actief op sociale media. Zo neemt 53 procent deel aan een sociaal netwerk. Professionele sociale netwerken zoals LinkedIn worden door 20 procent gebruikt, 37 procent wisselt tekstberichten uit, bijvoorbeeld via MSN of andere vormen van *instant messaging*.

Ook op sociale media zijn ouderen minder vaak actief. Zo maakt van de 65- tot 75-jarige internetgebruikers ongeveer 15 procent gebruik van Hyves, Facebook of Twitter, van de jongeren (12 tot 25 jaar) bijna 90 procent.

Een vergelijkbaar beeld komt naar voren bij andere vormen van sociale media. Acht op de tien jongeren wisselen bijvoorbeeld berichten uit via MSN of andere vormen van instant messaging. In de oudste groep is dat iets meer dan 10 procent.

13.2.1 Gebruik van sociale media door internetgebruikers¹⁾ naar leeftijd, 2011

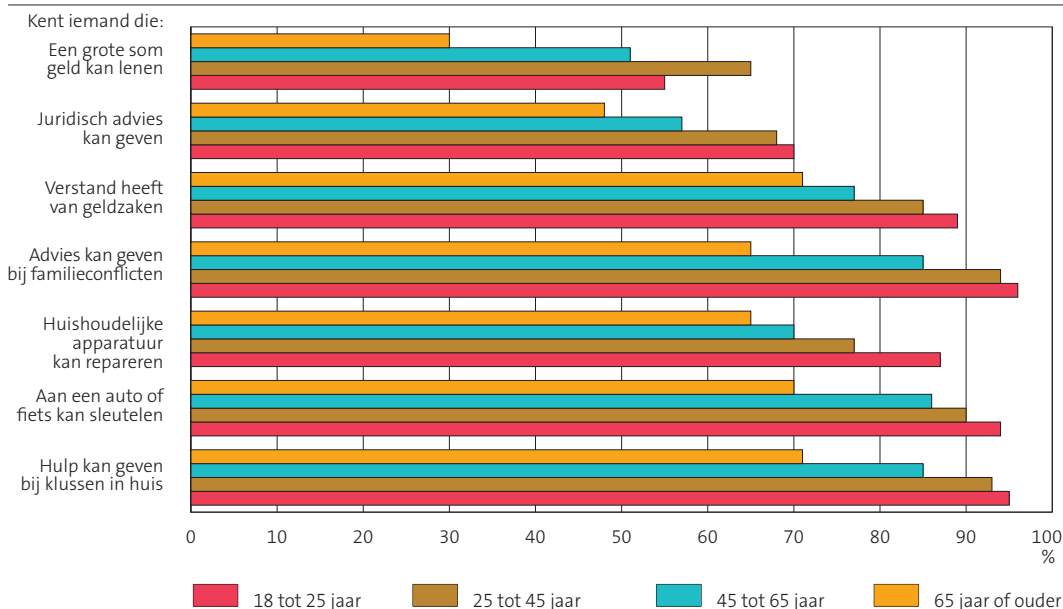

¹⁾ Personen van 12 tot en met 74 jaar met internetgebruik in de drie maanden voorafgaand aan het onderzoek; meerdere antwoorden mogelijk.

13.3 Meesten verwachten bij anderen terecht te kunnen voor hulp en steun

Binnen de kring van familie, vrienden en bekenden kunnen mensen bij elkaar terecht voor hulp en steun. Velen verwachten bij anderen terecht te kunnen als dat nodig mocht zijn. Niet iedereen kan echter even goed voor allerlei soorten advies en steun in hun sociale netwerk terecht. Een grote meerderheid van 85 procent verwacht bij een familielid, vriend of kennis aan te kunnen kloppen voor klussen in huis of advies bij familieconflicten. Ruim de helft denkt bij een ander terecht te kunnen voor het lenen van een groot geldbedrag. Zes op de tien mensen kennen iemand die juridisch advies kan geven.

13.3.1 Aandeel met familie, vrienden of kennissen met bepaalde vaardigheden naar leeftijd, 2010

Vijfenzestigplussers kennen doorgaans minder vaak iemand met praktische, sociale, of juridische vaardigheden dan jongeren en ook lager opgeleiden hebben minder hulpbronnen in hun sociale netwerk. Ouderen kennen bijvoorbeeld minder vaak iemand bij wie ze terecht kunnen voor klussen in huis of advies bij familieconflicten, of voor juridische kennis. Ouderen beschikken bovendien minder vaak zelf over diverse vaardigheden. Zij kunnen minder vaak dan jongeren aan een auto of fiets sleutelen en hebben naar eigen zeggen ook weinig verstand van financiële zaken.

In de sociale netwerken van laagopgeleiden zijn er vooral minder vaak bekenden met financiële of juridische kennis. Zeventig procent van de hoogopgeleiden kent bijvoorbeeld iemand die juridisch advies kan geven, van de laagopgeleiden heeft maar de helft die kennis in het netwerk. Maar ook voor persoonlijke steun verwachten lager opgeleiden minder vaak bij familie, vrienden of kennissen terecht te kunnen dan hoogopgeleiden. Net als ouderen beschikken lager opgeleiden zelf ook minder vaak over verschillende soorten kennis en vaardigheden (Kloosterman en te Riele, 2012).

Bijna een derde geeft hulp aan anderen

Het kan ook gebeuren dat familie, vrienden of bekenden hulp nodig hebben. Bijna een derde van de 15-plussers heeft in 2010 zelf informele hulp gegeven aan mensen buiten het eigen huishouden, bijvoorbeeld aan zieken, familie, vrienden, burens of kennissen.

Dit aandeel is vergelijkbaar met eerdere jaren. Het zijn vaker vrouwen (34 procent) dan mannen (28 procent) die informele hulp geven. Ook mensen van middelbare leeftijd zetten zich relatief vaak in voor anderen. Boven de 45 jaar geeft ruim 35 procent dergelijke hulp, onder jongeren is dit ongeveer een kwart. Ook de laagst opgeleiden geven naar verhouding wat minder vaak informele hulp. In deze patronen is in de afgelopen tien jaar niet veel veranderd.

13.4 Sfeer in de buurt vaak goed

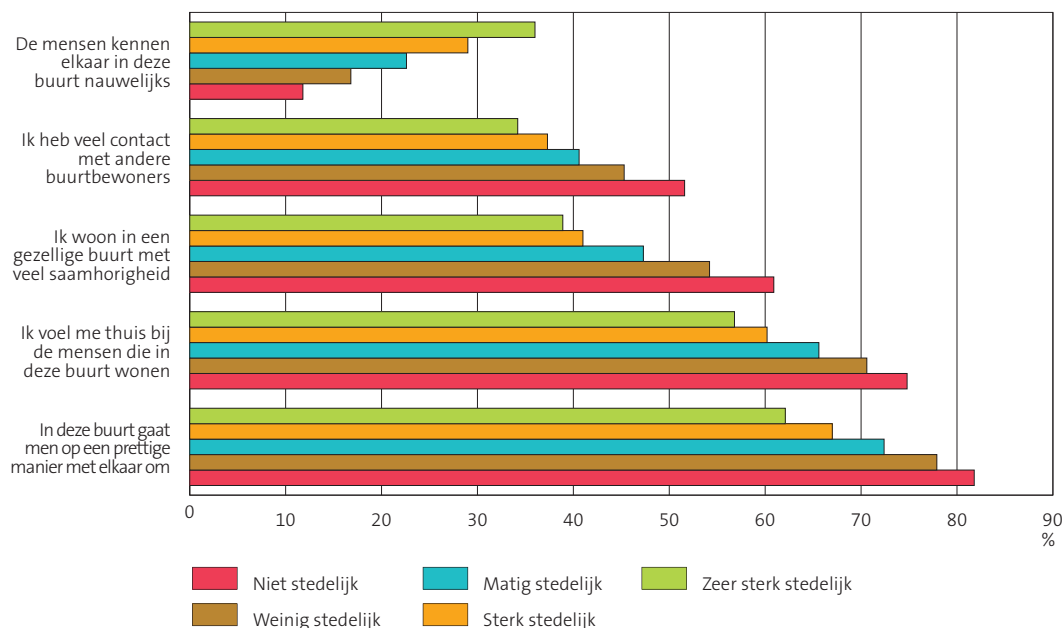
Behalve met familie en vrienden kunnen ook contacten met burens waardevol en nuttig zijn. Burens kunnen een bron van sociaal contact en van hulp en steun zijn. Goed burencontact kan bovendien bijdragen aan de sociale cohesie in de buurt en daarmee tot een prettigere woonomgeving.

Ongeveer tweederde heeft wekelijks contact met burens. Vier op de tien zegt veel contact te hebben met andere buurtbewoners. Een grote meerderheid vindt de sfeer in de buurt goed. Zij zijn het er mee eens dat de mensen in de buurt op een prettige manier met elkaar omgaan. Slechts een kwart vindt dat mensen in de buurt elkaar nauwelijks kennen. Bijna twee derde voelt zich ook thuis in de buurt. Wat minder vaak is de buurt gezellig en saamhorig. In de periode 2008–2011 is er weinig veranderd in de mening over de cohesie in de buurt. Deze is eerder licht toe- dan afgenomen.

Het contact met burens is minder frequent in de meer stedelijke gebieden. In grote steden hebben zes op de tien wekelijks contact met burens, in niet-stedelijke gebieden zeven op de tien. Ook beoordelen stedelingen hun buurt op alle aspecten van sociale samenhang minder goed. Zo vinden in steden ruim zes op de tien dat de mensen in de buurt op een prettige manier met elkaar omgaan, tegenover acht op de tien in niet-stedelijke gebieden. De buurt is gezellig en saamhorig volgens zo'n 40 procent van de stedelingen en volgens ongeveer 60 procent van de mensen die buiten de steden wonen.

Jongeren hebben wat minder vaak wekelijks contact met hun burens dan ouderen en voelen zich minder vaak thuis in de buurt. De 35- tot 44-jarigen zijn over het algemeen het meest positief over hun buurt. Zij zijn het er het vaakst mee eens dat zij veel contact hebben met andere buurtbewoners (45 procent). Ook vinden zij naar verhouding vaak dat de buurt gezellig en saamhorig is (50 procent) en dat buurtbewoners op een prettige manier met elkaar omgaan (74 procent). In deze leeftijdsgroep zitten relatief veel huishoudens met drie of meer personen. Dit zijn vaak gezinnen, die eveneens naar verhouding frequent contact hebben met burens en mogelijk meer nut hebben van sociale contacten dichtbij.

13.4.1 Aandeel (helemaal) eens met aspecten van de sociale cohesie in de buurt, 2011

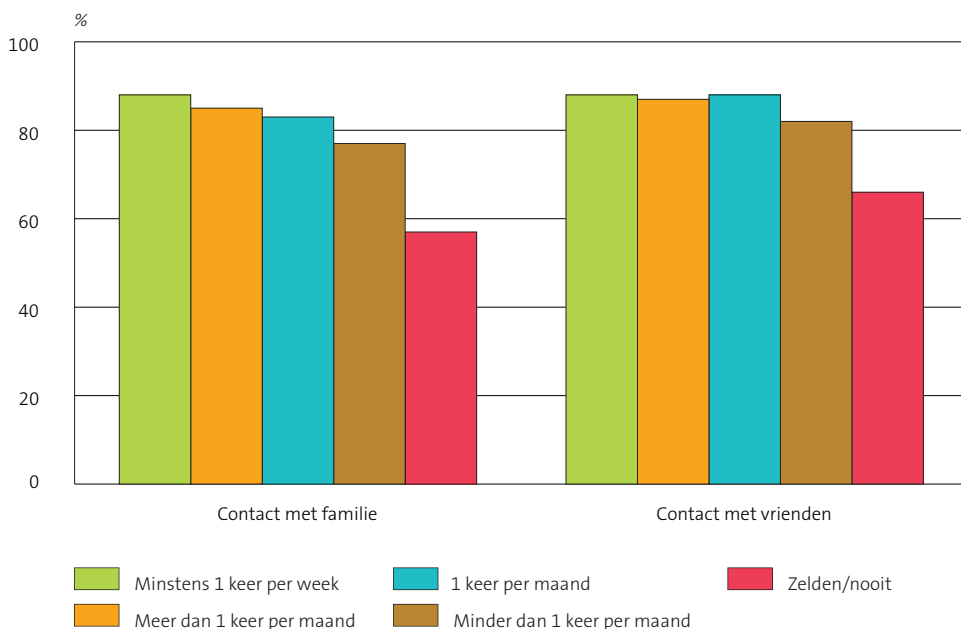
13.5 Mensen met meer sociale contacten vaker tevreden

Sociale relaties zijn belangrijk voor het welzijn. Mensen brengen over het algemeen graag tijd door met familie en vrienden. Het gevoel erbij te horen en voor anderen belangrijk te zijn, kan gelukkig maken (Demir et al, 2010).

Gevoelens van geluk en tevredenheid blijken inderdaad samen te hangen met de frequentie van sociale contacten (Mars en Schmeets, 2011). Daarbij maakt het vooral verschil of mensen geen of enig contact met familie of vrienden onderhouden. Van degenen die zelden of nooit contact hebben met familie was in 2009 iets minder dan 60 procent tevreden met het leven. Is er minder dan één keer per maand contact, dan is dat al zo'n driekwart. Bij wekelijks familiecontact is het aandeel tevreden personen ongeveer 90 procent. Ook meer vriendencontact gaat gepaard met een groter aandeel tevreden. Van degenen die wekelijks hun vrienden ontmoeten, bellen of schrijven, is gemiddeld 90 procent tevreden, tegenover zo'n 65 procent van degenen die dit soort contacten zelden of nooit hebben.

Frequent contact met buren gaat eveneens samen met een groter aandeel tevreden, maar het verschil met degenen die weinig burencontact hebben is kleiner dan bij familie- en vriendencontacten. Bij wekelijks contact is opnieuw zo'n 90 procent gelukkig of tevreden. Is er nauwelijks contact, dan is dat 80 procent. Belangrijker is de sfeer in de buurt. Gaan mensen in de buurt op een prettige manier met elkaar om, dan is zo'n 90 procent tevreden met het leven. Zijn mensen het oneens met deze stelling, dan zijn ze met 70 procent ook minder vaak tevreden met het leven in het algemeen.

13.5.1 Aandeel (zeer) tevreden met het leven, naar contact met familie en vrienden, 2009

Bronnen

Voor dit hoofdstuk is van verschillende bronnen gebruik gemaakt. Gegevens over sociale contacten, hulp van familie, vrienden en bekenden, informele hulp, geluk en tevredenheid zijn afkomstig van het Permanent Onderzoek LeefSituatie (vanaf 1997), waarin vanaf 2009 ook een module over sociale samenhang is opgenomen. Ook het oordeel over de sfeer in de buurt dat gebruikt is in paragraaf 5, is hieruit afkomstig. De module Participatie en Milieu bevat informatie over de kwaliteit van de sociale contacten. Gegevens over de cohesie in de buurt komen uit de Integrale Veiligheidsmonitor en voor cijfers over sociale media is gebruik gemaakt van het ICT-onderzoek. Ten slotte is voor de tevredenheid met persoonlijke relaties gebruik gemaakt van het Belevingenonderzoek 2010–2011.

Kerncijfers Sociale contacten (2010) en evaluatie van de buurt (2011)

	Contact met familie			Contact met vrienden en kennissen			Contact met buren		
	1x per week	1 tot 3 keer per maand	zelden / nooit	1x per week	1 tot 3 keer per maand	zelden / nooit	1x per week	1 tot 3 keer per maand	zelden / nooit
%									
Totaal	87	10	3	79	16	5	65	20	15
<i>Geslacht</i>									
Man	83	12	4	77	18	5	66	19	15
Vrouw	90	8	1	81	14	5	65	20	14
<i>Leeftijd</i>									
15–24 jaar	81	15	4	96	3	1	52	24	23
25–34 jaar	91	7	2	87	12	1	60	22	18
35–44 jaar	89	9	2	80	17	3	68	20	12
45–54 jaar	84	13	3	77	19	4	64	22	13
55–64 jaar	87	10	3	70	24	6	73	17	10
65–74 jaar	86	10	4	69	21	10	75	12	13
75 jaar of ouder	92	5	3	69	15	16	70	15	15
<i>Opleidingsniveau</i>									
Laag	86	10	4	77	15	8	68	15	17
Middelbaar	87	10	2	82	15	3	64	22	13
Hoog	88	10	2	79	18	3	63	24	13

Kerncijfertabel 2

	Tevredenheid met persoonlijke relaties ¹⁾	Geeft informele hulp	Evaluatie Buurt: (helemaal) eens				
			ik heb veel contact met andere buurtbewoners	in deze buurt gaat men op een prettige manier met elkaar om	ik woon in een gezellige buurt met veel saamhorigheid	de mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks	ik voel me thuis bij de mensen die in deze buurt wonen
	%						
Totaal	90	31	41	71	47	25	64
<i>Geslacht</i>							
Man	89	28	41	71	47	25	64
Vrouw	91	34	41	71	47	24	65
<i>Leeftijd</i>							
15–24 jaar	92	23	39	72	48	22	59
25–34 jaar	93	28	36	72	43	28	57
35–44 jaar	90	32	45	74	50	20	67
45–54 jaar	90	36	42	72	47	23	66
55–64 jaar	90	36	40	70	45	25	67
65–74 jaar	89	37	40	66	44	29	67
75 jaar of ouder	87	17	40	67	50	30	70
<i>Opleidingsniveau</i>							
Laag	88	28	43	68	50	25	67
Middelbaar	91	32	41	73	47	23	64
Hoog	94	34	37	73	42	25	62

¹⁾ 18 jaar of ouder, overige cijfers 15 jaar of ouder.

Minder
onveiligheids-
gevoelens en
criminaliteit

14

Minder onveiligheidsgevoelens en criminaliteit

- 14.1** Onveiligheidsgevoelens en criminaliteit gedaald
- 14.2** Onveiligheidsgevoelens en criminaliteit het hoogst in de Randstad
- 14.3** Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap het hoogst onder jongeren
- 14.4** Bijna helft slachtoffers geweldsdelicten kent dader
- 14.5** Sterke daling aantal minderjarige verdachten
- 14.6** Verdachten vaak alleenstaand

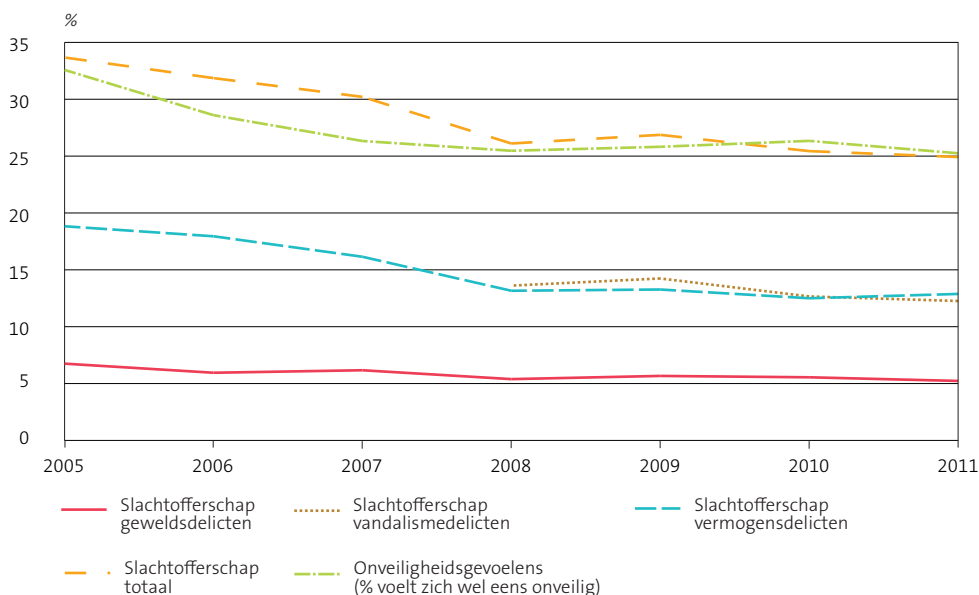
14.1 Onveiligheidsgevoelens en criminaliteit gedaald

In 2011 voelde 25 procent van de Nederlanders van 15 jaar en ouder zich wel eens onveilig. In 2005 voelde nog 33 procent zich wel eens onveilig. De daling in onveiligheidsgevoelens heeft vooral plaatsgevonden tussen 2005 en 2008 en bleef daarna stabiel.

Ook zijn sinds 2005 minder mensen slachtoffer geworden van criminaliteit. Was in 2005 nog ruim 34 procent slachtoffer van een of meer delicten, in 2011 is dit 25 procent. Deze daling is onder andere toe te schrijven aan de daling van het slachtofferschap van vermogensdelicten zoals diefstal en inbraak, van 19 procent (2005) naar 13 procent (2011). Het slachtofferschap van geweldsdelicten als bedreiging en mishandeling is gedaald en ook het slachtofferschap van vandalismedelicten is de afgelopen jaren afgenomen.

In 2011 heeft de dalende trend niet doorgezet. De onveiligheidsgevoelens zijn weliswaar iets gedaald, het slachtofferschap is gelijk gebleven. Het slachtofferschap van geweldsdelicten, vermogensdelicten en vandalismedelicten is niet wezenlijk veranderd. Binnen de vermogensdelicten is het slachtofferschap van woninginbraak in 2011 zelfs gestegen.

14.1.1 Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap van criminaliteit, landelijke trend

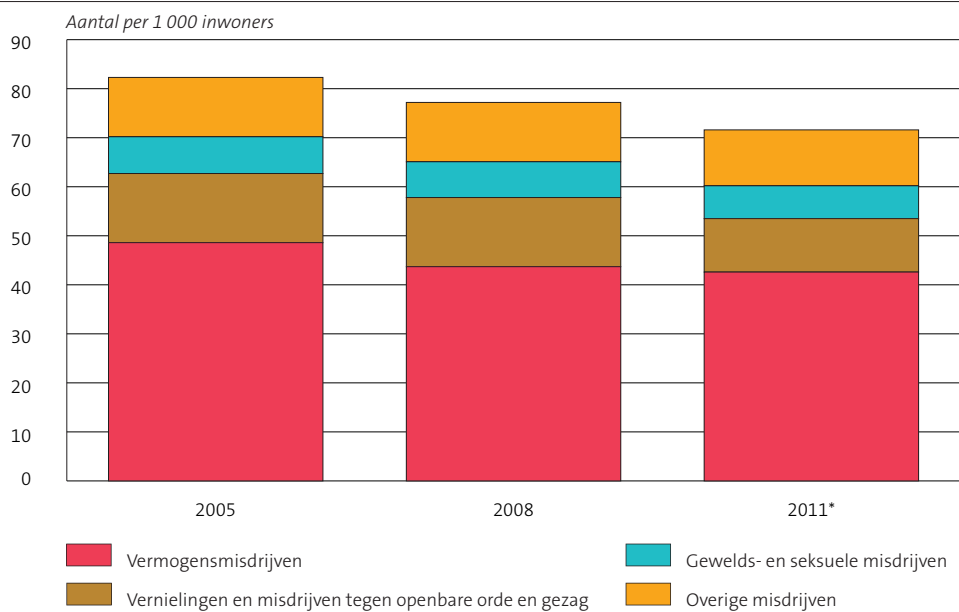
Bron: Veiligheidsmonitor Rijk 2005–2007/Integrale Veiligheidsmonitor 2008–2011

Ook de daling van de door de politie geregistreerde criminaliteit, die vanaf 2005 inzette, is in 2011 gestopt. In 2011 registreerde de politie 1,2 miljoen misdrijven, 72 misdrijven per duizend inwoners. Dit is even hoog als in 2010.

Het aantal geregistreerde vermogensmisdrijven steeg in 2011 zelfs licht. Iets minder vaak werden vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde en het openbaar gezag, en gewelds- en seksuele misdrijven geregistreerd. De verschillen ten opzichte van 2010 zijn echter marginaal.

Op de langere termijn is de geregistreerde criminaliteit duidelijk afgenomen, van 82 misdrijven per duizend inwoners in 2005 naar 72 per duizend in 2011. Het sterkst gedaald zijn de vernielingen en misdrijven tegen de openbare orde (22 procent). Ook de gewelds- en seksuele misdrijven, en de vermogensmisdrijven zijn met respectievelijk 11 en 12 procent duidelijk afgenomen.

14.1.2 Geregistreerde criminaliteit, landelijke trend

Bron: Politiestatistiek 2005–2011.

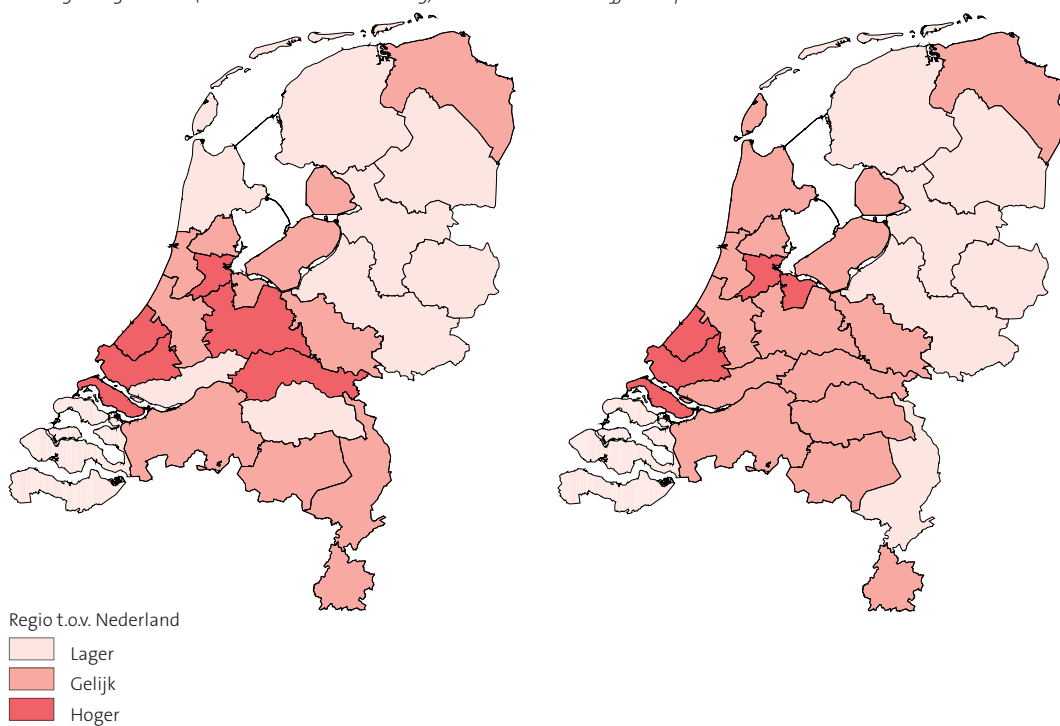
14.2 Onveiligheidsgevoelens en criminaliteit het hoogst in de Randstad

Het aandeel mensen dat zich wel eens onveilig voelt is in 2011 in de politieregio's Amsterdam-Amstelland, Rotterdam-Rijnmond, Haaglanden, Utrecht en Gelderland-Zuid hoger dan landelijk gemiddeld. Het aandeel mensen dat slachtoffer is geweest van criminaliteit is in 2011 hoger dan gemiddeld in de politieregio's Amsterdam-Amstelland, Rotterdam-Rijnmond, Haaglanden, en Gooi en Vechtstreek.

14.2.1 Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap naar politieregio, 2011

Onveiligheidsgevoelens (% voelt zich wel eens onveilig)

Slachtofferschap totaal

Bron: Integrale Veiligheidsmonitor 2011.

Er bestaat een duidelijke samenhang tussen slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens. In regio's waar veel mensen slachtoffer zijn geweest van criminaliteit voelen mensen zich doorgaans ook onveiliger. In de politieregio's Rotterdam-Rijnmond, Haaglanden en Amsterdam-Amstelland zijn zowel het slachtofferschap als de onveiligheidsgevoelens duidelijk hoger dan gemiddeld. Lager dan gemiddeld zijn slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens in gebieden buiten de Randstad, en dan vooral in de noordoostelijke regio's Fryslân, Drenthe, IJsselland, Twente, Noord- en Oost-Gelderland, en met name ook in Zeeland.

De politiecijfers bevestigen dit beeld. De meeste misdrijven zijn in 2011 geregistreerd in de politieregio's Amsterdam-Amstelland (bijna 120 per duizend inwoners), Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond (met elk ruim 90 misdrijven per duizend inwoners). Het geringste aantal misdrijven is geregistreerd in de politieregio's Fryslân, Drenthe, IJsselland, en Noord- en Oost-Gelderland (ongeveer 50 misdrijven per duizend inwoners), gevolgd door Zuid-Holland-Zuid, Twente en Zeeland met bijna 60 misdrijven per duizend inwoners.

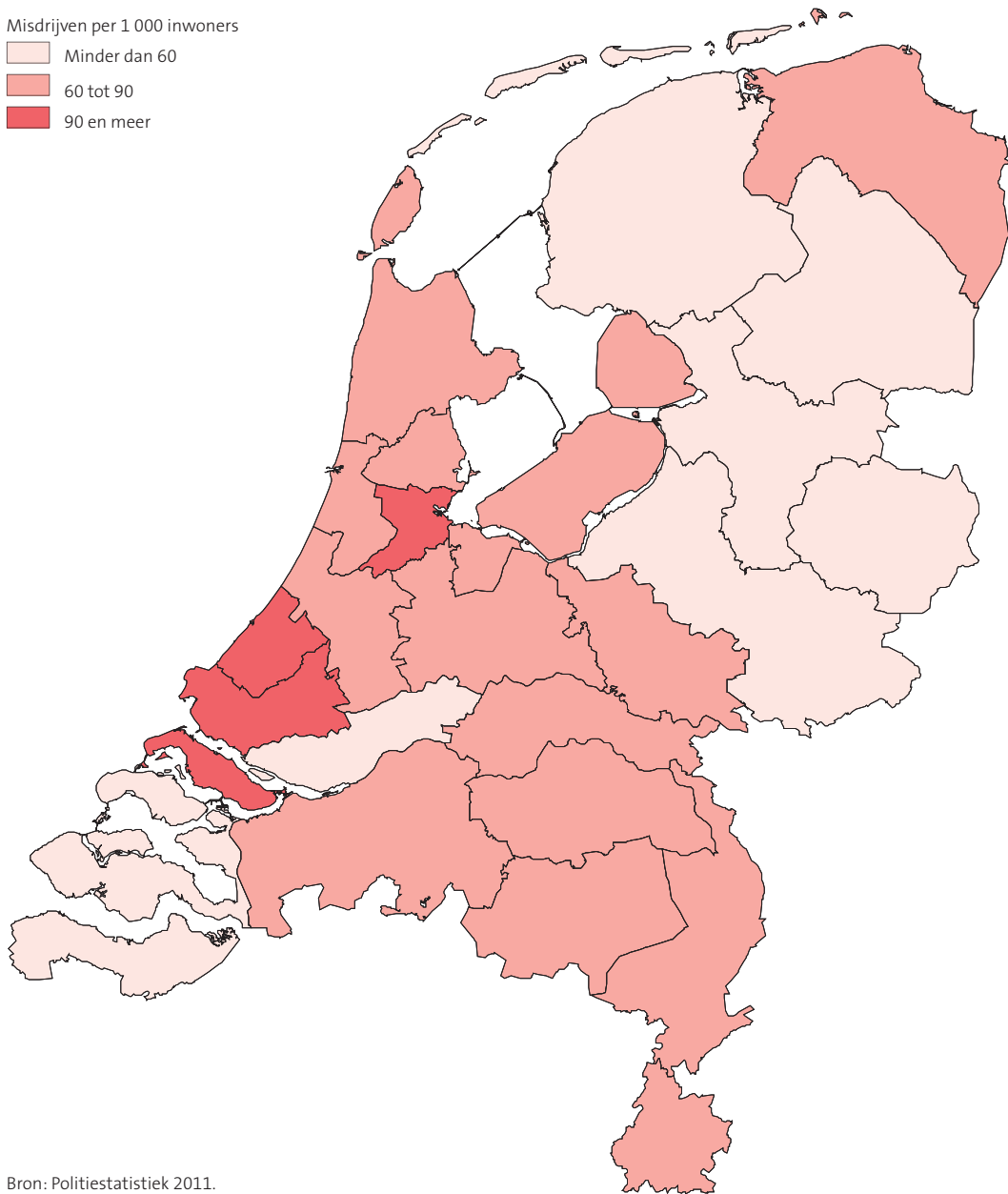
14.2.2 Geregisteerde criminaliteit naar politieregio's, 2011

Misdrijven per 1 000 inwoners

Minder dan 60

60 tot 90

90 en meer

Bron: Politiestatistiek 2011.

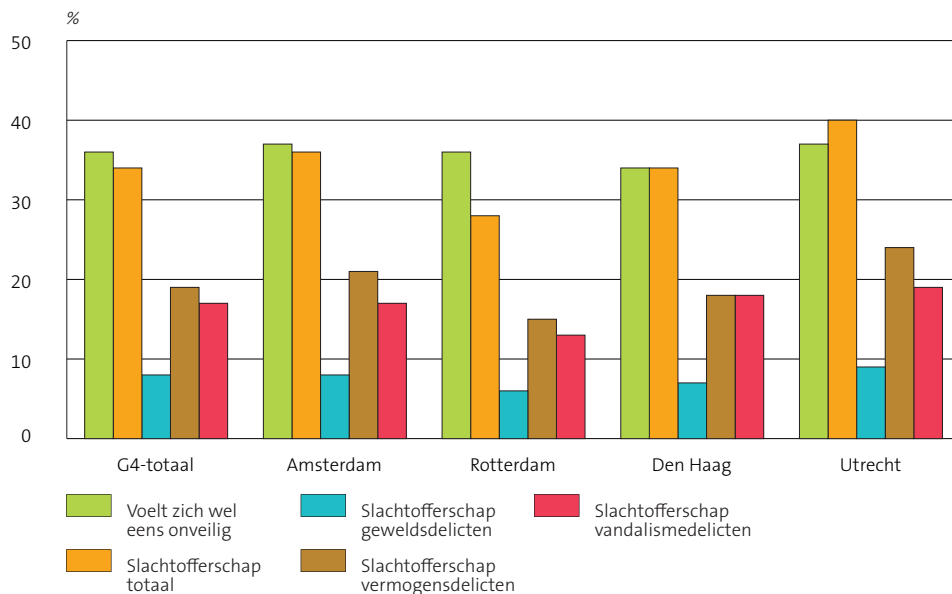
Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap in de vier grote steden

In 2011 voelde 36 procent van de inwoners van de vier grote steden zich wel eens onveilig, 34 procent is slachtoffer geweest van criminaliteit. Het slachtofferschap van geweldsdelicten bedroeg 8 procent, van vermogensdelicten 19 procent en van vandalismedelicten 17 procent.

Van de vier grote steden waren de onveiligheidsgevoelens en het slachtofferschap in 2011 het hoogst in Utrecht. In deze kleinste van

de vier grote steden voelde 37 procent van de inwoners zich wel eens onveilig en is 40 procent slachtoffer geweest van criminaliteit. Met name het slachtofferpercentage is in Utrecht duidelijk hoger dan dat in de drie andere grote steden. Vooral vermogensdelicten komen er veel voor. In Rotterdam was in 2011 28 procent van de inwoners slachtoffer van criminaliteit. Dit is duidelijk lager dan gemiddeld in de vier grote steden.

14.2.3 Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap in vier grote steden (G4), 2011

Bron: Integrale veiligheidsmonitor 2011.

De onveiligheidsgevoelens en het slachtofferschap zijn in de stad Utrecht hoger dan in de drie andere grote steden. Eerder bleek al dat de onveiligheidsgevoelens en het slachtofferschap in de politieregio Utrecht lager zijn dan in de politieregio's Haaglanden, Rotterdam-Rijnmond en Amsterdam-Amstelland. De verklaring voor dit verschil tussen stedelijke en regionale uitkomsten is dat de politieregio Utrecht in tegenstelling tot de andere politieregio's naast de stedelijke agglomeratie relatief veel andere, minder stedelijke ge-

meenten telt. Hier zijn de onveiligheidsgevoelens en het slachtofferschap lager. Dat heeft een drukkend effect op de cijfers van de politieregio Utrecht als geheel.

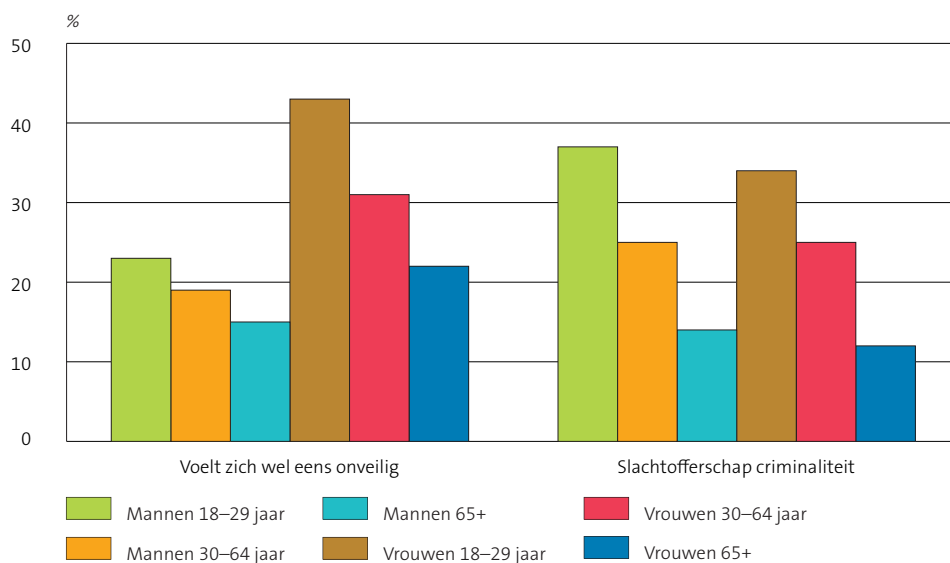
De hoge onveiligheidsgevoelens en slachtoffercijfers van Utrecht in relatie tot de andere grote steden zijn waarschijnlijk te verklaren door de relatief jonge bevolking van de stad, die mede een gevolg is van de grote studentenpopulatie. Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap zijn het hoogst onder jongeren (zie volgende paragraaf).

14.3 Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap hoogst onder jongeren

Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap zijn onder jongeren (18 tot 30 jaar) hoger dan onder ouderen (65-plus) en onder vrouwen hoger dan onder mannen. Zo voelt 43 procent van de jonge vrouwen zich wel eens onveilig. Dit is beduidend hoger dan het landelijke gemiddelde van 25 procent en het dubbele van het aandeel vrouwen van 65 jaar en ouder. Het aandeel jonge vrouwen dat zich onveilig voelt bedraagt bijna het dubbele van het aandeel jonge mannen. De onveiligheidsgevoelens van mannen nemen met de leeftijd veel minder sterk af dan van vrouwen.

Ook het slachtofferschap van criminaliteit is hoger onder jongeren dan onder ouderen. Mannen en vrouwen van 18 tot 30 jaar zijn twee á drie keer zo vaak slachtoffer van criminaliteit als oudere mannen en vrouwen. Bij geweldsdelicten is dit verschil naar leeftijd nog sterker dan bij vermogensdelicten. Anders dan bij onveiligheidsgevoelens bestaat bij slachtofferschap weinig verschil tussen jonge mannen en jonge vrouwen.

14.3.1 Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap criminaliteit, naar geslacht en leeftijd, 2011

Bron: Integrale veiligheidsmonitor 2011.

Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap variëren niet alleen naar geslacht en leeftijd maar ook naar herkomst, opleidingsniveau, levensfase en stedelijkheid van het gebied waar men woont.

Niet-westerse allochtonen voelen zich bijvoorbeeld vaker onveilig dan westerse allochtonen en autochtonen en zijn ook vaker slachtoffer van criminaliteit. Hoger opgeleiden voelen zich onveiliger dan lager opgeleiden en zijn vaker slachtoffer van criminaliteit. Dit laatste geldt overigens niet voor geweldsdelicten.

Ook de mate van verstedelijking van het gebied waar men woont, hangt duidelijk samen met de veiligheidsbeleving en criminaliteit: in zeer sterk stedelijke gebieden zijn de onveiligheidsgevoelens en het slachtofferschap ongeveer twee keer zo hoog als in niet-stedelijke gebieden.

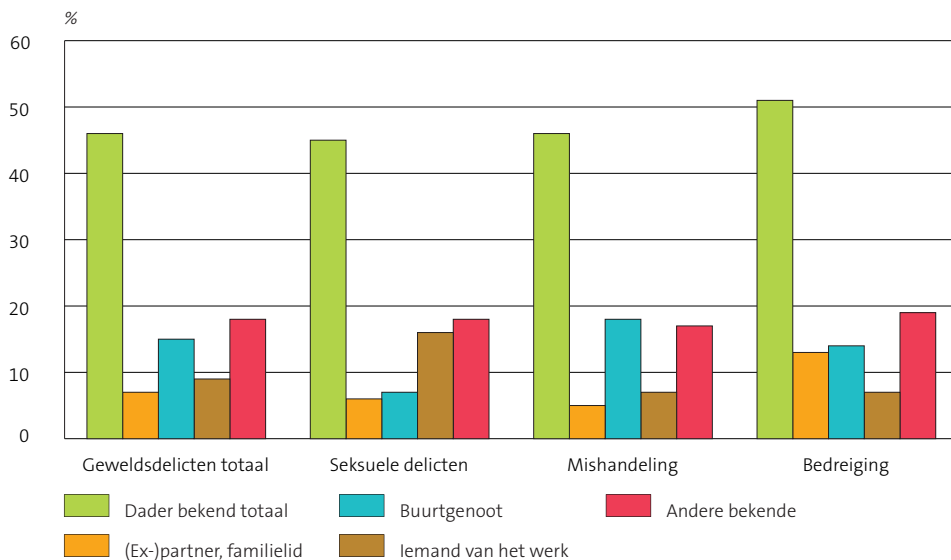
14.4 Bijna helft slachtoffers geweldsdelicten kent dader

In 2011 kende 30 procent van de slachtoffers van alle delicten de dader of een van de daders. Bij geweldsdelicten (seksuele delicten, mishandeling, bedreiging) is dit percentage 46 procent, bij bedreiging zelfs 52 procent. Deze relatief grote bekendheid met daders bij geweldsdelicten is niet verwonderlijk gezien de aard van het delict en het directe contact tussen dader en slachtoffer.

Bij geweldsdelicten is een buurtgenoot (15 procent) of een (niet nader aangeduide) andere bekende (18 procent) het vaakst de dader. Bij 7 procent van de slachtoffers van geweldsdelicten was een (ex-)partner of familielid van de dader, bij 9 procent was het iemand van het werk.

Bij seksuele delicten noemt het slachtoffer relatief vaak iemand van het werk als dader (16 procent). Het gaat daarbij om situaties waarbij mensen op een kwetsende manier met seksuele bedoelingen zijn aangeraakt of vastgepakt.

14.4.1 Gewelddelicten naar bekendheid met daders, 2011

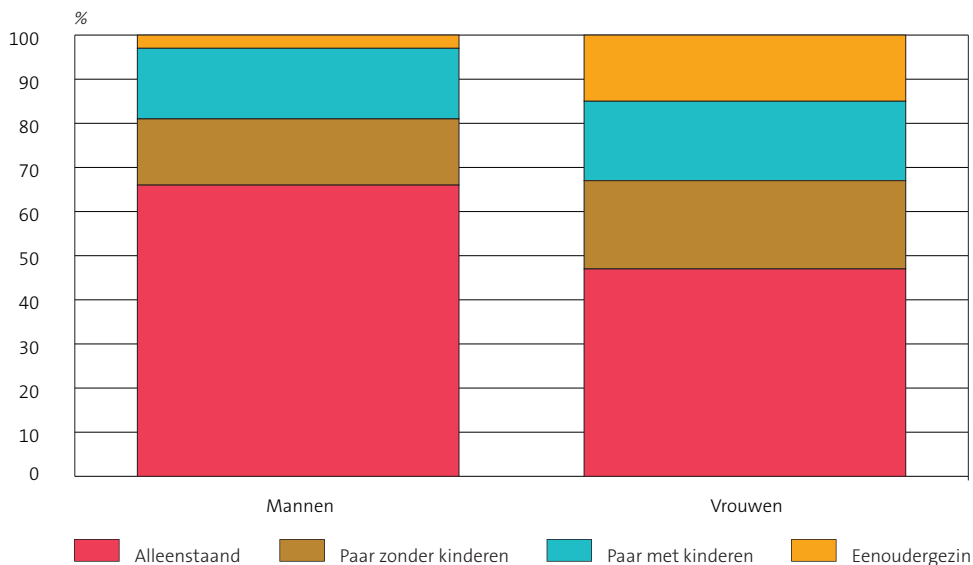
Bron: Integrale veiligheidsmonitor 2011.

Slachtoffers van moord en doodslag

Tussen 2005 en 2010 zijn in Nederland bijna 900 personen van 18 jaar en ouder door moord of doodslag om het leven gekomen. In twee op de drie gevallen betrof het mannen. Zowel bij de mannen als de vrouwen hebben jongeren (18- tot 30-jarigen) de grootste kans om op deze wijze om het leven te komen, 65-plussers hebben de kleinste kans. In totaal is het aantal jongeren dat in de periode 2005–2010 door moord of doodslag om het leven is gekomen ongeveer drie keer zo hoog als het aantal 65-plussers.

Alleenstaanden (thuiswonende kinderen meegerekend) zijn het vaakst slachtoffer van moord en doodslag. Van de vrouwelijke slachtoffers is bijna de helft alleenstaand. Van de mannen zijn zelfs twee op de drie alleenstaand. Van eenoudergezinnen zijn alleenstaande moeders met kinderen beduidend vaker slachtoffer van moord en doodslag dan alleenstaande vaders met kinderen (15 tegen 3 procent).

14.4.2 Slachtoffers moord en doodslag, naar levensfase en geslacht, 2005–2010

Bron: NND/SSB 2005–2010.

In twee op de drie gevallen van moord of doodslag is de dader bij de politie bekend. Als vrouwen slachtoffer waren, is de dader vaker bekend dan bij de mannen (77 procent tegenover 58 procent). Als de dader bekend is, is deze bij de vrouwen in driekwart van de gevallen een bekende, in 45 procent van de gevallen is de (ex) partner de dader. Bij de mannen is dit beeld genuanceerder. De helft van de vermoorde mannen is om het leven gebracht door een bekende, maar vaker dan bij vrouwen was dat niet de (ex) partner maar een kennis of een buur. Vaker dan bij vrouwen was de dader een onbekende.

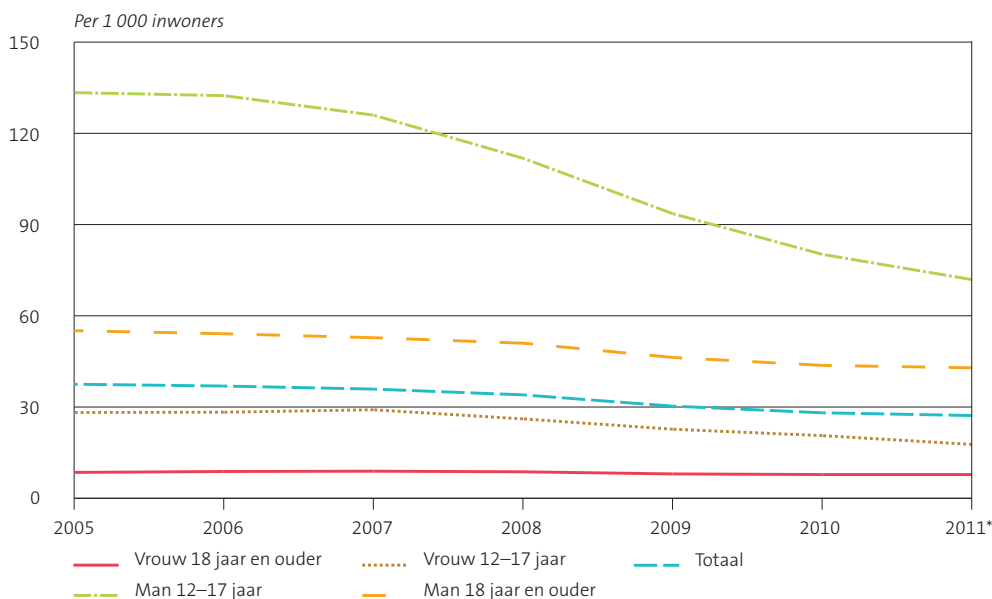
Huiselijke omstandigheden zijn het meest voorkomende motief voor moord op een vrouw. Zeven op de tien vrouwen worden in het eigen huis om het leven gebracht, het meest met een vuurwapen of mes (50 procent), soms door verwurging (14 procent). Mannen zijn vooral slachtoffers van ruzie of een criminele afrekening (liquidatie). Zij komen om het leven in de openbare ruimte. Zeventig procent wordt met een vuurwapen of een steekwapen gedood.

14.5 Sterke daling aantal minderjarige verdachten

In lijn met de dalende trend van het slachtofferschap en de door de politie geregistreerde criminaliteit daalt ook het aantal door de politie geregistreerde verdachten van misdrijven. Het aantal verdachten is afgenomen van 38 per duizend inwoners in 2005 tot 28 per duizend in 2011. Het aantal minderjarige mannelijke verdachten is in deze periode het meest gedaald, van 133 per duizend naar 72 per duizend minderjarige mannen. Het aantal minderjarige vrouwelijke verdachten is iets minder hard afgenomen.

Vermogensdelicten zijn de enige delictsoort waar het aantal geregistreerde verdachten in 2011 met 1 procent (licht) gestegen is. Dit past in het beeld van de eerder geconstateerde stijging van het slachtofferschap van vermogensdelicten en de door de politie geregistreerde vermogensdelicten in 2011.

14.5.1 Geregistreerde verdachten naar leeftijd en geslacht, 2005–2011

De politieregio Amsterdam-Amstelland heeft in 2011 met 38 verdachten per duizend inwoners het hoogste aantal verdachten geregistreerd. Daarna volgen de regio's Haaglanden en Rotterdam-Rijnmond met respectievelijk 34 en 31 verdachten per duizend. De minste verdachten zijn geregistreerd in de politieregio Noord-Oost-Gelderland, te weten 16 per

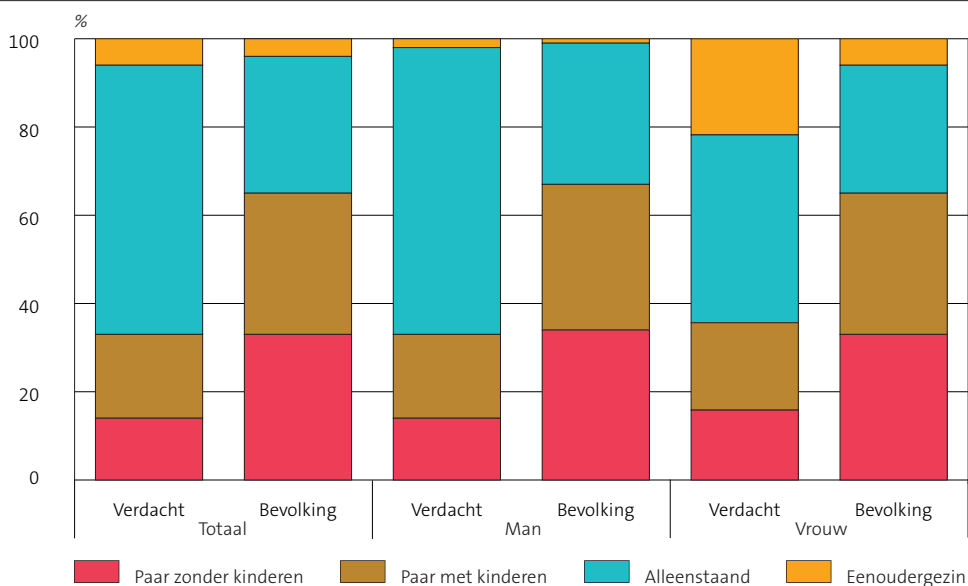
duizend inwoners. Ook in de politieregio's Brabant-Noord (17 per duizend inwoners) en Gelderland-Zuid, Gooi en Vechtstreek, en IJsselland (elk 18 per duizend) zijn in 2011 relatief weinig verdachten geregistreerd.

14.6 Verdachten vaak alleenstaanden

In de vorige paragraaf stonden door de politie geregistreeerde verdachten centraal. Hierbij is een persoon telkens geregistreerd wanneer hij is aangehouden en het vermoeden bestaat dat hij bij een misdrijf is betrokken. Bij herhaald daderschap kunnen dit per persoon dus meerdere registraties zijn. In deze paragraaf zijn de aangehouden verdachten van 18 jaar en ouder herleid tot unieke personen die als één verdachte worden geteld, ongeacht het aantal misdrijven waarvoor zij zijn aangehouden (zie ook de toelichting).

In 2010 heeft de politie bijna 150 duizend verdachten van 18 jaar en ouder aangehouden. Van deze verdachten is 82 procent man en 18 procent vrouw. Bij de categorie vermogensdelicten is het aandeel vrouwelijke verdachten groter en bedraagt bijna een kwart. In het algemeen neemt het aandeel aangehouden vrouwelijke verdachten de laatste jaren toe. Alleenstaanden zijn duidelijk oververtegenwoordigd onder de verdachten. In de bevolking is ongeveer 30 procent alleenstaand (thuiswonende kinderen meegerekend), in de verdachtenpopulatie is dit circa 60 procent, twee keer zo veel. Alleenstaande verdachten zijn vaker mannen dan vrouwen. Verder valt op dat onder de vrouwelijke verdachten het aandeel alleenstaande moeders met kinderen (eenoudergezinnen) fors oververtegenwoordigd is. Bij de alleenstaande vaders met kinderen is dit niet het geval.

14.6.1 Huishoudenssituatie van aangehouden verdachten en van bevolking van 18 jaar en ouder, naar geslacht, 2010

Bron: HKS/SSB 2010.

Onder de verdachten bevinden zich ook relatief veel mensen met een lage sociaaleconomische status. Heeft van alle volwassenen (18 jaar en ouder) ongeveer 9 procent van de personen een uitkering, onder de verdachten is dit met 27 procent drie keer zoveel. Onder vrouwelijke verdachten is het aandeel vrouwen met een uitkering zelfs vier keer zo groot. Binnen de groep verdachten met een uitkering zijn alleenstaande mannen en alleenstaande vrouwen met kinderen oververtegenwoordigd. Deze vormen daarmee een grote risicogroep voor het plegen van misdrijven.

Kerncijfers Veiligheid

	IVM 2011	Slachtofferschap				HKS/SSB 2010
	voelt zich wel eens onveilig	totaal	gewelddelicten	vermogensdelicten	vandalismedelicten	Aangehouden verdachten 18 jaar e.o.
	%					per 1 000
Totaal	25	25	5	13	12	11
Geslacht						
Man	19	26	6	13	13	19
Vrouw	31	24	5	13	12	4
Leeftijd						
18–29 jaar	33	35	11	20	15	27
30–64 jaar	25	25	4	12	14	10
65 jaar en ouder	19	13	1	7	7	2
Geslacht en leeftijd						
Mannen 18–29 jaar	23	37	11	21	15	45
Mannen 30–64 jaar	19	25	5	12	14	16
Mannen 65 jaar en ouder	15	14	2	7	8	3
Vrouwen 18–29 jaar	43	34	10	19	15	8
Vrouwen 30–64 jaar	31	25	4	12	13	4
Vrouwen 65 jaar en ouder	22	12	1	7	6	1
Herkomst						
Autochtonen	24	24	5	12	12	9
Westerse allochtonen	27	25	5	13	12	11
Niet-westerse allochtonen	32	29	6	17	13	32
Opleiding						
Lager onderwijs	24	21	4	11	10	.
Middelbaar onderwijs	29	28	6	14	14	.
Hoger onderwijs	30	30	5	15	17	.
Levensfase						
Alleenstaand	29	26	6	14	13	22
Paar zonder kinderen	23	20	3	9	12	5
Paar met kinderen	24	27	5	14	13	6
Eenoudergezin	30	31	9	18	12	15
Levensfase en leeftijd						
Alleenstaand 18–29 jaar	41	45	13	27	20	27
Alleenstaand 30–64 jaar	29	27	6	12	15	22
Alleenstaand 65 jaar en ouder	23	12	1	7	5	2
Paar zonder kinderen 18–30 jaar	34	35	8	16	20	11
Paar zonder kinderen 30–64 jaar	24	22	3	10	13	5
Paar zonder kinderen 65 jaar en ouder	17	14	1	7	8	2
Paar met kinderen	24	27	6	14	13	6
Eenoudergezin	30	32	10	19	12	15
Stedelijkheid						
Zeer sterk stedelijk	34	33	7	19	16	16
Sterk stedelijk	28	27	6	14	14	12
Matig stedelijk	23	22	4	11	11	10
Weinig stedelijk	19	21	4	10	10	8
Niet stedelijk	17	18	4	8	8	7

Kerncijfers Veiligheid (slot)

	IVM 2011	Slachtofferschap				HKS/SSB 2010
	voelt zich wel eens onveilig	totaal	geweldsdelicten	vermogensdelicten	vandalismedelicten	Aangehouden verdachten 18 jaar e.o.
	%					per 1 000
Vier grote steden						
G4-totaal	36	34	8	19	17	18
Amsterdam	37	36	8	21	17	16
Rotterdam	36	28	6	15	13	18
Den Haag	34	34	7	18	18	22
Utrecht	37	40	9	24	19	14

Toelichting

Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap van criminaliteit

De gegevens over onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap zijn afkomstig uit de Veiligheidsmonitor Rijk (2005–2008) en de Integrale Veiligheidsmonitor (2008–2011). Beide onderzoeken zijn gehouden onder de bevolking van 15 jaar en ouder over thema's als de leefbaarheid van de woonbuurt, buurtproblemen, beleving van (on)veiligheid, en slachtofferschap van veel voorkomende criminaliteit.

Door een andere methode van dataverzameling (de VMR is via telefonische en face-to-face interviews uitgevoerd; bij de IVM is daarnaast ook via internet en papieren vragenlijsten geëncqueterd) zijn de uitkomsten van beide onderzoeken niet zonder meer vergelijkbaar. Door parallel aan de IVM ook op beperkte schaal de VMR uit te blijven voeren kon echter worden vastgesteld wat de effecten van de methodebreuk tussen IVM en VMR zijn en hiervoor is gecorrigeerd. Op basis van deze correctie is het mogelijk voor de periode 2005–2011 een tijdreeks voor onveiligheidsgevoelens, slachtofferschap totaal, slachtofferschap geweldsdelicten en slachtofferschap vermogensdelicten te construeren. Voor slachtofferschap van vandalismedelicten zijn geen gecorrigeerde data beschikbaar vandaar dat deze in deze publicatie alleen voor de IVM-periode (vanaf 2008) zijn weergegeven.

Geregistreerde criminaliteit

De gegevens over geregistreerde criminaliteit zijn afkomstig van de 25 politieregiokorpsen. De gegevens worden per incident (misdrijf of andere activiteit) vanuit de geautomatiseerde systemen van incidentenregistratie naar het CBS gestuurd. De gegevens worden op gemeenteniveau ontvangen, waardoor elke regionale indeling en categorisering van gemeenten kan worden gemaakt.

Slachtofferschap moord en doodslag

Het gaat om personen die in Nederland slachtoffer zijn geworden van moord of doodslag en die geregistreerd stonden in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Dit is ongeveer 85% van alle moorden en doodslagen. De cijfers hebben betrekking op slachtoffers van 18 jaar en ouder.

Verdachten van misdrijven

Van elk misdrijf waarbij een verdachte wordt gevonden en gehoord en een vermoeden bestaat dat hij is betrokken bij het misdrijf wordt deze verdachte door de politie in de Politiestatistiek geregistreerd. In geval van herhaald daderschap zijn dit dus meerdere registraties per persoon. Deze geregistreeerde verdachten zijn beschreven in paragraaf 5. In paragraaf 6 zijn aangehouden verdachten beschreven waarvan de gegevens zijn ontleend aan het zogeheten HKS/SSB van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Door gegevens uit het HerKenningsdienstSysteem (HKS) van de politie te koppelen aan het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS komt aanvullende sociaaldemografische achtergrondinformatie over verdachten beschikbaar. In het HKS/SSB zijn verdachten tot unieke personen herleid. Het aantal aangehouden verdachten in het HKS/SSB valt mede daardoor meer dan de helft lager uit dan het aantal geregistreeerde verdachten volgens de Politiestatistiek. Bovendien worden in het HKS/SSB alleen personen geteld die in het betreffende kalenderjaar volgens de Gemeentelijke Basisadministratie Persoonsgegevens (GBA) ingezetene van Nederland waren. In paragraaf 6 gaat het daarbij om inwoners van 18 jaar en ouder.

Literatuurlijst

Aaltonen, M. e.a.: Social determinants of crime in a welfare state: Do they still matter? In *Acta Sociologica* 54 (2) 161-181, (2011).

Beuningen, J. van, H. Molnár-in 't Veld en I. Bouhuijs (2012). Personenautobezit van huishoudens en personen. Sociaaleconomische trends, 1^e kwartaal 2012.

Bos, W., en R. Lok (2012). Koopkracht in 2011 opnieuw gedaald. CBS Webmagazine, 28 augustus 2012.

CBS (2012). Welvaart in Nederland. Inkomen, vermogen en bestedingen van huishoudens en personen. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS, (2011), Jaarboek Onderwijs in cijfers 2011. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2012). Jaarboek Onderwijs in cijfers 2012. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Claessen, J. (2010). Vermogensverdeling en vermogenspositie huishoudens. Sociaaleconomische trends, 2^e kwartaal 2010.

Coumans, M. (2010). Sociale contacten met familie, vrienden en burens. In: H. Schmeets (red.): Sociale Samenhang: participatie, vertrouwen en integratie. Den Haag/Heerlen: Centraal bureau voor de Statistiek.

Demir, M., Özen A., Dogan A., Bilyk N.A., en Tyrell F.A. (2010) I matter to my friend, therefore I am happy: Friendship, mattering, and happiness. *Journal of happiness Studies*, 12(6), p. 983-1055. DOI: 10.1007/s10902-010-9240-8.

Driessen, M. (2011) Geestelijke ongezondheid in Nederland in kaart gebracht. Een beschrijving van de MHI-5 in de gezondheidsmodule van het Permanent Onderzoek Leefsituatie. CBS, Den Haag/Heerlen.

Duin, C. van, (2011), 17 miljoenste inwoner in 2016 verwacht. CBS Webmagazine 22 december 2011.

Duin, C. van en J. Garssen, (2011), Bevolkingsprognose 2010-2060: sterkere vergrijzing, langere levensduur. Bevolkingstrends 59 (1), blz. 16-23.

Duin, C. van en L. Stoeldraijer, (2011), Huishoudensprognose 2011-2060: meer en kleinere huishoudens. Bevolkingstrends 59(2), blz. 59-67.

Ewalds, D. en R. de Vries (2010). Minder mensen van beroep veranderd in 2009. CBS Webmagazine, 21 juni 2010.

Graaf, A. de, (2011), Kwart van de alleenwonenden is niet single. CBS Webmagazine 6 juni 2011.

Graaf, A. de, (2011), Weer meer partnerschappen in 2010. CBS-Webmagazine 14 maart 2011.

Graaf, R. de, Ten Have M. en van Dorselaer S. (2010). De psychische gezondheid van de Nederlandse bevolking. Nemesis-2 Opzet en eerste resultaten. Trimbos-instituut, Utrecht 2010.

Hartgers, M. (2012). Onderwijs. In : H. van der Vliet en J. Ooijevaar en R. van der Bie (red). Jaar-rapport Integratie. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Hartgers, M., A. Merens en G. Mars (2012). Jongeren. In: A. Merens, M. Hartgers en M. van den Brakel (red). Emancipatiemonitor 2012. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Centraal Bureau voor de Statistiek.

Heer-de Lange, N.E. de en S.N. Kalidien(red.): Criminaliteit en rechtshandhaving (2010), Onderzoek en Beleid No. 298, WODC/CBS, Den Haag, 2011.

Huis, M. van en S. Loozen, (2010), Samenleef-vorm van de moeder bij geboorte van het kind. Bevolkingstrends 58(4), blz. 35–38.

Integrale Veiligheidsmonitor (2011) – Landelijke rapportage. CBS, Den Haag/Heerlen.

Integrale Veiligheidsmonitor (2011) – Tabellen-rapport. CBS, Den Haag/Heerlen.

Jeekel, H. (2011). De autoafhankelijke samenleving. Proefschrift, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Kloosterman, R. en S. te Riele (2012) – Hulp en steun van familie, vrienden en kennissen. Bevolkingstrends, 2012.

Latten, L. en N. Kooiman, (2011), Aantrekkingskracht van regio's en economische gevolgen. Bevolkingstrends 59 (2), blz. 105-110.

Leufkens K., Lok R. en F. Otten, (2011). Het inkomen van flexwerkers en zelfstandigen zonder perso-neel. In: Sociaaleconomische trends, 1ste kwartaal 2011. CBS, Den Haag/Heerlen.

Linssen, R. & Schmeets, H. (2011). Politieke parti-cipatie en vertrouwen in Europees perspectief. In: Schmeets, H. (ed.) *Verkiezingen: Participatie, Vertrouwen en Integratie* (pp. 130-143). Den Haag/Heerlen: CBS.

Mars, G., & Schmeets, H. (2011). Meer sociale samenhang, meer geluk? *Bevolkingstrends*, 59(3), p. 39-44.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Weten-schap, (2011). Hoofdlijnen emancipatiebeleid: vrouwen- en homo-emancipatie 2015. Verkregen via <http://www.rijksoverheid.nl> op 12 juni 2012.

Nelissen, D. (2012): Verdachten nader onderzocht. Een onderzoek naar de relatie tussen sociaaleco-nomische status en delinquentie, Leiden.

Pijpers, F. (2011). Voortijdig schoolverlaters; wie keren er terug in onderwijs? Sociaaleconomische trends, 2^e kwartaal 2011. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

SCP/CBS (2011). Armoedesignalement 2011. Den Haag/Heerlen: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Centraal Bureau voor de Statistiek.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeids-markt (ROA), (2012). Schoolverlaters tussen onder-wijs en arbeidsmarkt 2011. Feiten en cijfers. ROA Fact Sheet. ROA-F-2012/1.

RIVM, (2012) Nationale atlas Volksgezondheid. Doodsoorzaken naar GGD-regio 2007-2010. http://www.zorgatlas.nl/object_binary/013251_07494_RelStand_sterfte_0710.xls

Schmeets, H. (2011). Verkiezingen: opkomst en oordeel. In: Schmeets, H. (ed.) *Verkiezingen: Participatie, Vertrouwen en Integratie* (pp. 148-162). Den Haag/Heerlen: CBS.

Steenhof, L. (2005). Ruim 50 duizend homoparen. CBS-webmagazine 14 november 2005.

Stoeldraijer, L. en J. Garssen, (2011), Levensverwachting ouderen sterk gestegen. CBS Webmagazine, 23 november 2011.

Stoeldraijer, L. en R. van Gaalen, (2012), Steeds minder kinderen wonen bij beide ouders. CBS-webmagazine 30 januari 2012.

Te Riele, S. & H. Schmeets (2010). Hoogopgeleiden meer vertrouwen in politiek en instituties. In: *De Nederlandse samenleving 2010*. Den Haag/Heerlen, CBS, 175-184.

WHO (2011). ATC. Structure and principals. http://www.whocc.no/atc/structure_and_principles/

Wingen, M., T. de Jonge en K. Arts (2012). De invloed van emotionele gebeurtenissen op geluk en tevredenheid. In: CBS Bevolkingstrends, <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/bevolkingstrends/archief/2012/2012-bevolkingstrends-life-events-art.htm>, 20 juni 2012.

Wobma, E. en A. de Graaf, (2009). Scheiden en weer samenwonen. Bevolkingstrends 57 (4), blz. 14-21.

Wobma, E. en H. Nicolaas, (2012), Immigratie Oost-Europeanen blijft hoog. CBS Webmagazine, 11 juni 2012.

Wobma, E. en R. van der Vliet, (2011). Aantal Midden- en Oost-Europeanen in vijf jaar tijd verdubbeld. CBS-webmagazine, 25 juli 2011.

<http://www.os.amsterdam.nl/nieuws/10469>

Van Beuningen, J. & R. Kloosterman (2011) Subjectief welzijn: welke factoren spelen een rol? *Bevolkingstrends*, 59(4), p. 85-92.

Vollaard, Ben (2005): Police numbers up, crime rates down. The effect of police on crime in the Netherlands, 1996-2003, CPB Document No. 119, central Planbureau, Den Haag.

Vollaard, B, P. Versteegh en J. van den Brakel (2009): Veelbelovende verklaringen voor de daling van de criminaliteit na 2002.

VSNU (2012). WO Monitor 2011. VSNU-IR, 07-05-2012, revisie 01-06-2012. Verkregen via <http://www.vsnu.nl> op 2 augustus 2012.

Medewerkers publicatie

Redactie

Ronald van der Bie
Ruben van Gaalen
Wim de Goede
Brugt Kazemier
Niels Kooiman
Lian Kösters
Ferdie Otten

Auteurs

1. Demografische context
Carel Harmsen, Niels Kooiman en Elma Wobma
2. Nederland nog steeds in economisch zwaar weer
Niels Kooiman en Hans Langenberg
3. De crisis zet door: inkomen, vermogen en koopkracht gedaald
Linda Moonen
4. Armoede in Nederland
Linda Moonen en Mark Vlemmings
5. Woningmarkt
Jérôme van Biezen, Bert Bunschoten, Gelske van Daalen, Marjolijn Das, Saskia Janssen, Linda Moonen en Willem Regeer.
6. Trends op de arbeidsmarkt
John Michiels en Linda Moonen
7. Regionale werkgelegenheid en uitkeringsafhankelijkheid
Dick ter Steege en Jeremy Weidum
8. Ontwikkelingen in het onderwijs
Marijke Hartgers en Dick Takkenberg
9. Kansen op de arbeidsmarkt
Francis van der Mooren
10. Lichamelijke en psychische gezondheid
Kim Knoops en Gerard Verweij
11. Meedoen en vertrouwen hebben
Saskia te Riele en Hans Schmeets
12. Relatievorming en -verbreking in de 21^e eeuw
Carel Harmsen, Niels Kooiman, Linda Moonen en Elma Wobma
13. Sociale verbanden
Saskia te Riele en Hans Schmeets
14. Minder onveiligheidsgevoelens en criminaliteit
Math Akkermans, Frits Huls en Anouk de Rijk

